

PUNOLETSTVO I ZRELOST GRAĐANSKOG VASPITANJA: EVALUACIJA EFEKATA

Aleksandar Baucal
Tamara Džamonja Ignjatović
Zoran Pavlović
Kaja Damnjanović

Sadržaj:

UVOD	1
CILJEVI I METOD ISTRAŽIVANJA	3
Predmet i ciljevi istraživanja	3
Materijali	4
Uzorak	6
Procedura istraživanja	6
Obrada podataka	7
REZULTATI	7
UČENICI	7
Sociodemografski podaci	7
Poznavanje relevantnih sadržaja iz GV:	9
postignuća na testu znanja iz GV	
Stavovi prema predmetu GV	34
Stavovi i demokratske vrednosti učenika	43
Korelati znanja, stavova prema GV i	59
opštih stavova i vrednosti	
NASTAVNICI	66
DIREKTORI	75
OPŠTA POPULACIJA	81
ZAKLJUČCI I PREPORUKE	86
Rezime glavnih nalaza	86
Preporuke	89

UVOD

Građansko vaspitanje je kao predmet uvedeno u obrazovni sistem Republike Srbije pre 18 godina (u školskoj 2001/2002. godini), a prva opsežna empirijska evaluacija ovog predmeta je sprovedena nakon osam godina njegovog izvođenja (2009. godine). Danas, posle deset godina, dakle gotovo celu jednu generaciju kasnije, idealan je trenutak da se ponovi istraživanje o ishodima izvođenja nastave Građanskog vaspitanja u srednjim školama i uporede podaci sa tadašnjim rezultatima kako bi se stekao uvid u aktuelno stanje i eventualne promene u vezi sa statusom ovog predmeta u školama u Srbiji, kao i efekti izvođenja nastave iz ovog predmeta na znanja i stavove učenika kao građana.

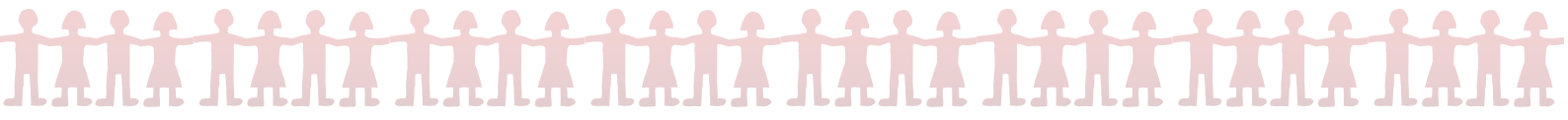
Građansko vaspitanje je, zajedno sa predmetom Verska nastava, uvedeno u školski sistem kao fakultativni predmet u školskoj 2001/02. godini u kontekstu tadašnjih značajnih društvenih promena; od školske 2005/06. godine oba predmeta dobijaju status obaveznih izbornih predmeta. Osnovna svrha uvođenja ovog predmeta u škole bila je da omogući učenicima da steknu znanja, razviju

sposobnosti i veštine i usvoje vrednosti koje su pretpostavka za celovit razvoj ličnosti i za kompetentan, odgovoran i angažovan život u savremenom građanskom društvu – u duhu poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda, mira, tolerancije, ravnopravnosti polova, razumevanja i prijateljstva među narodima, etničkim, nacionalnim i verskim grupama (Baucal i sar., 2009, str. 6). U tom smislu, ciljevi programa predmeta Građansko vaspitanje usmereni su ka znanjima, vrednostima i ponašanju, i precizirani kao:

- usvajanje znanja koja se tiču funkcionisanja institucija sistema u demokratskom društvu;
- formiranje stavova i vrednosti od značaja za aktivnu i odgovornu građansku participaciju u demokratskom društvu, odnosno uključivanje na različitim društvenim nivoima počevši od škole u kojoj učenici aktivno učestvuju starajući se i o sebi i o svom okruženju.

Ako se analiziraju rezultati aktuelne evaluacije, važno je imati na umu okolnosti u kojima se nalazi predmet Građansko vaspitanje u Srbiji, a koje bitno utiču na status ovog predmeta u školi, kao i na njegove efekte u pogledu usvajanja

Svi pojmovi koji su upotrebljeni u ovom tekstu u muškom gramatičkom rodu obuhvataju muški i ženski rod lica na koja se odnose

znanja, stavova i vrednosti koje ovaj predmet promovira kod učenika:

- Predmet u školi i dalje ima status izbornog predmeta, koji je u alternativnom odnosu sa predmetom Verska nastava. Status oba predmeta je na ovaj način indirektno mogao da potkrepi pogrešno uverenje da su građanske vrline i odnos prema veri u međusobno isključujućem odnosu.

- I dalje ne postoji sistematska podrška za sistematsko sprovođenje specijalizovanih obuka koje obrazuju nastavni kadar za ovaj predmet. Brojne obuke koje su ranije sprovedene, a koje su imale za cilj da nastavnicima približe ne samo sadržaje, nego i metode nastave koje će podstaći učenike na kritičko razmišljanje, preispitivanje stavova i istraživanje različitih tema, a koje su utkane u samu svrhu predmeta Građansko vaspitanje, nisu bile dovoljne da pokriju potrebe nastavnika za izvođenje nastave iz ovog predmeta. U međuvremenu, neke obuke su prestale da se sprovode², a ponekad se dešava da su nastavu prinuđeni da izvode nastavnici bez potrebnih kvalifikacija kako bi dopunili nedostajući fond časova u ograničavajućim uslovima zapošljavanja školskog kadra.

² O organizaciji i sprovođenju obuka videti detaljnije u publikaciji (Baucal i sar., 2009).

- Ocenjivanje predmeta se realizuje opisno (ističe se, dobar, zadovoljava), tako da ocena ne ulazi u prosek ukupnog uspeha učenika, što delimično može uticati na snižavanje motivacije za ovladavanjem znanjima i veštinama koje predmet podstiče, bar kod onih učenika kod kojih je postignuće značajan motivator.

- Društveno-politički kontekst u Srbiji danas ne odlikuje u dovoljnoj meri ohrabrivanje građanskog aktivizma, tolerancije, mirnog rešavanja sukoba, kritičkog prosuđivanja i argumentacije, što otežava usvajanje stavova i vrednosti koje predmet promovira, a koje svakodnevno iskustvo neretko demantuje.

Osim što se predmet Građansko vaspitanje i dalje izvodi u svim razredima osnovne i srednje škole, neke navedene okolnosti su bile prisutne i u trenutku prve evaluativne studije, dok je nedostatak sistematske podrške obukama za nastavnike odraz odnosa obrazovnog sistema prema ovom predmetu. Ipak, novi podsticaji unapređenju su nastali tokom prethodne, 2018. godine. Zavod za unapređenje obrazovanja i vaspitanja uz podršku OEBS-a formirao je Radnu grupu za izradu novih programa za predmet Građansko vaspitanje u svim razredima osnovnih i srednjih škola. Upravo je započela primena novih programa nastave i učenja u prvom i petom razredu osnovne

škole i prvom razredu gimnazije, sa uputstvima za ostvarivanje programa. Ciljevi predmeta Građansko vaspitanje naglašavaju svest o ličnim pravima i odgovornostima, osetljivost za potrebe pojedinaca i zajednice i spremnost na aktivno delovanje u zajednici kroz uvažavanje demokratskih vrednosti. Ključna novina kod svih predmeta u osnovnom i gimnazijskom obrazovanju je što programi sadrže ishode. Pomeranje sa sadržaja na ishode treba da obezbedi promene u načinu rada sa učenicima, njihovu veću participaciju i aktivnije metode rada. Usmeravanje učenika na istraživački i projektni rad je jedna od osnovnih promena u izvođenju nastave, dok je velika sloboda u načinu realizacije obrazovnih ishoda ostavljena nastavnicima i učenicima, odnosno njihovoj kreativnosti i inventivnosti. U narednom periodu planirana je i izrada priručnika za nastavnike. Nove evaluativne studije ovog predmeta pokazaće efekte ovih promena.

Broj učenika koji pohađaju nastavu iz predmeta Građansko vaspitanje u odnosu na broj onih koji pohađaju predmet Verska nastava pokazuje da je taj odnos ravnomerno raspodeljen (približno 50% bira ovaj predmet)³, mada se i on menja tokom školovanja s obzirom na mogućnost promene izbornog predmeta.

³ <http://opendata.mpn.gov.rs/>

Nalazi ove evaluacije će predstavljati značajan pokazatelj dokle se stiglo, šta se propustilo, ali i ka čemu treba dalje ići i u kom pravcu unapređivati sadržaje programa, organizaciju i realizaciju predmeta Građansko vaspitanje, čije je uvođenje u školski sistem jedna od, po našem uverenju, veoma značajnih investicija u obrazovanje i vaspitanje mladih u Srbiji. Nadamo se da će podaci iz ove publikacije, zasnovani na opsežnom ispitivanju znanja i stavova učenika, njihovih nastavnika i direktora škola, kao i opšte populacije, pružiti smernice za dalje poboljšanje kvaliteta nastave, kao i podršku samom predmetu Građansko vaspitanje u cilju obrazovanja, ali i odgovornog i kompetentnog uključivanja mladih u društvene tokove u Srbiji.

CILJEVI I METOD ISTRAŽIVANJA

Predmet i ciljevi istraživanja

Predmet ovog istraživanja je evaluativna analiza statusa i efekata predmeta Građansko vaspitanje i sticanje uvida u eventualne promene ovih efekata kroz poređenje sa rezultatima slične studije sprovedene deset godina ranije. U cilju obuhvatne analize statusa ovog predmeta i njegovih efekata na znanje i

stavove učenika, podaci su prikupljeni iz različitih izvora, prvenstveno od samih učenika završnih razreda srednjih škola, zatim njihovih predmetnih nastavnika, kao i direktora škola u kojima je istraživanje sprovedeno.

Ciljevi istraživanja se odnose se na:

- ispitivanje znanja relevantnih za predmet Građansko vaspitanje učenika;
- ispitivanje stavova učenika prema ovom predmetu;
- ispitivanje stavova učenika prema demokratskim vrednostima i njihove spremnosti na društvenu participaciju;
- ispitivanje stavova predmetnih nastavnika prema ovom predmetu i predloga za njegovo unapređenje;
- ispitivanje stavova nastavnika prema demokratskim vrednostima;
- ispitivanje stavova direktora srednjih škola prema predmetu Građansko vaspitanje;
- komparativnu analizu stavova i vrednosti učenika, kao i nastavnika i direktora u odnosu na stavove opšte populacije;
- poređenje aktuelnih nalaza sa nalazima evaluativne studije sprovedene pre deset godina.

Upitnici

Za prikupljanje podataka korišćeni su upitnici koji su posebno osmišljeni za potrebe evaluacije. Primenjena su četiri upitnika, prilagođena različitim kategorijama ispitanika: učenicima srednjih škola, nastavnicima predmeta Građansko vaspitanje i direktorima škola, kao i opštoj populaciji. Upitnici su iz tog razloga različite dužine, obima ispitivanja i sadržaja pitanja, ali obuhvataju i neke zajedničke teme. Upitnici za sve tri kategorije su strukturisani tako da se obezbedi poverljivost ispitivanja i podataka u najvećoj mogućoj meri – podaci su bili anonimni i ispitanici nisu ostavljali lične podatke.

Upitnik za učenike srednjih škola se sastoji od 54 pitanja, koja su tematski slična upitnicima korišćenim u evaluaciji iz 2009. godine, ali prilagođena sadašnjem kontekstu ispitivanja. Pitanja su podeljena u četiri celine:

- Znanja: 25 pitanja se odnosi na stečena znanja učenika o građanskim pravima i slobodama, demokratiji, kulturnim različitostima, državnim i međunarodnim institucijama, itd;
- Stavovi: osam klastera pitanja obuhvataju stavove prema predmetu Građansko vaspitanje

(sadržaj, metode nastave, udžbenici, atmosfera na času, itd.), ali se sva uključena pitanja sastoje od većeg broja potpitanja;

- Društveni stavovi i participacija: 14 klastera pitanja obuhvataju društvene stavove i participaciju učenika u društvu (spremnost na angažovanje u društveno-političkim organizacijama i/ili humanitarnim aktivnostima, odnos prema drugim etničkim i verskim grupama, prema tranziciji i članstvu u EU). Ova pitanja takođe sadrže veći broj potpitanja;
- Demografski podaci: sedam pitanja se odnosi na osnovne demografske podatke (pol, vrsta škole, školski uspeh, stepen obrazovanja roditelja).

Upitnik za nastavnike sastoji se od 16 pitanja, takođe grupisanih u nekoliko tematskih celina:

- pet pitanja obuhvataju stavove prema predmetu Građansko vaspitanje, a sva uključena pitanja se sastoje od većeg broja potpitanja;
- četiri pitanja se odnose na predloge za unapređenje svih aspekata predmeta Građansko vaspitanje;
- dva pitanja uključuju stavove prema različitim vrednostima, kao i stepen spremnosti nastavnika na društveni aktivizam;

- šest pitanja se odnosi na osnovne demografske podatke i iskustvo u realizaciji nastave iz predmeta Građansko vaspitanje.

Upitnik za direktore sadrži ukupno 11 pitanja:

- sedam pitanja obuhvataju stavove direktora prema predmetu Građansko vaspitanje, uključujući i jedno koje se odnosi na stepen njihovog građanskog aktivizma;
- četiri pitanja se odnose na osnovne demografske podatke i iskustvo u obavljanju funkcije direktora škole.

Upitnik za opštu populaciju sadrži ukupno tri pitanja:

- jedno pitanje se odnosi na ocenu važnosti postojanja predmeta poput Građanskog vaspitanja;
- jedno pitanje, koje uključuje veći broj potpitanja, tiče se ocene važnosti tema koje čine sadržaj predmeta Građansko vaspitanje;
- jedno pitanje uključuje veći broj tvrdnji kao meru opšteg odnosa građana Srbije prema predmetu Građansko vaspitanje.

Detaljniji uvid u sadržaje svakog pitanja iz upitnika biće prikazan kroz

predstavljanje samih rezultata, a upitnici su dati u Prilogu.

Uzorak

Ispitanici u ovom istraživanju, učenici, nastavnici i direktori, dolaze iz četvorogodišnjih i trogodišnjih srednjih škola na teritoriji čitave Srbije. Uzorak škola je bio prigodan, a selekcija škola je obavljena u dogovoru sa glavnim partnerom u istraživanju (OCD Građanske inicijative), vodeći računa o tome da se obuhvati što šira teritorija Srbije i da raspodela po tipu škole bude ujednačena; nastojalo se da u uzorak delom budu uključene i one škole u kojima je izvedena prethodna evaluativna studija. Na taj način formiran je prigodan i obiman uzorak populacije učenika srednjih škola u Srbiji koji su u završnom razredu pohađali predmet Građansko vaspitanje.

Ukupno je ispitano 1.096 učenika završnih razreda gimnazija i srednjih četvorogodišnjih i trogodišnjih stručnih i tehničkih škola sa teritorije čitave Srbije. Nakon kontrole prikupljenih podataka mali broj upitnika učenika koji ne pohađaju predmet Građansko vaspitanje isključen je iz uzorka i daljih analiza, s obzirom na to da je planiranom metodologijom evaluacije predviđeno da u uzorak budu uključeni samo oni učenici koji pohađaju ovaj predmet. Ukupan

uzorak stoga uključuje 1.073 učenika. Detaljan prikaz karakteristika uzorka dat je u okviru rezultata ispitivanja.

U istraživanju je učestvovalo ukupno 36 nastavnika predmeta Građansko vaspitanje iz srednjih škola, od čega je njih 30 ženskog pola. Ispitano je i 18 direktora srednjih škola, ali je u toj grupi polna proporcija uzorka obrnuta u korist 2/3 ispitanika muškog pola.

Ispitivanje stavova opšte populacije prema predmetu Građansko vaspitanje realizovala je IPSOS marketinška agencija. Uzorak u okviru kog su prikupljeni podaci na opštoj populaciji detaljnije je opisan u delu izveštaja u kome će ti podaci biti izneti.

Opis istraživanja

Obučeni anketari su u školama sprovedili ispitivanje u dogovoru sa direktorima škola. Učenici su samostalno i neometano popunjavali upitnike tokom jednog školskog časa. Nastavnici i direktori su takođe samostalno popunjavali upitnike u vreme koje im je odgovaralo. Za učešće u istraživanju ispitanici nisu dobili nikakvu naknadu. Prikupljeni podaci su potom uneti u prethodno oformljenu bazu podataka.

Obrada podataka

Obrada podataka uključivala je nekoliko međupovezanih procedura. Inicijalna provera podataka podrazumevala je analizu kvaliteta korišćenog testa znanja u celini, kao i analizu kvaliteta svakog pojedinačnog pitanja; u slučaju ostalih pitanja, početne provere uključivale su analizu nedostajućih podataka i unutrašnje konzistentnosti korišćenih skala (npr. mini-skala autoritarnosti). Sve ove analize imale su za cilj utvrđivanje eventualnih problematičnih slučajeva i/ili pitanja i njihovo eventualno isključivanje iz dalje analize. Svi relevantni elementi ove procedure opisani su na narednim stranama, u odeljcima u kojima se prikazuju odgovori na odgovarajuće skupine pitanja. Podaci koji su izloženi na narednim stranama uključuju prikaz mera deskriptivne statistike (npr. procenti, prosečne vrednosti).

REZULTATI

UČENICI

Sociodemografski podaci

Ispitivanjem su obuhvaćena 1.073 ispitanika, od kojih je 576 (58%) učenica i 419 (42%) učenika završnih razreda srednjih škola u Srbiji. Učenice su u tom smislu disproportionalno zastupljene, budući da podaci Republičkog zavoda za statistiku (RZS)⁴ ukazuju da je na kraju školske 2017/18. polna struktura uzorka bila 51%:49% u korist učenika, tj. mladića.

U ispitivanju je učestvovalo 26% učenika iz gimnazija, 67% iz četvorogodišnjih srednjih tehničkih ili stručnih škola i 8% iz trogodišnjih srednjih tehničkih ili stručnih škola. Struktura uzorka prema tipu škole, tj. području rada, odgovara strukturi učenika koja u tom smislu postoji na nivou populacije. Najsvježiji podaci RZS, koji se odnose na školsku 2017/18. godinu, potvrđuju ovaj odnos učenika prema tipu škole⁵.

S obzirom na to da većina učenika dolazi iz srednjih tehničkih i stručnih škola, nešto više od polovine (56%) učenika iz uzorka namerava da se zaposli posle završene škole, odnosno ne planira nastavak školovanja (44%).

⁴ <http://data.stat.gov.rs>

⁵ <http://data.stat.gov.rs>

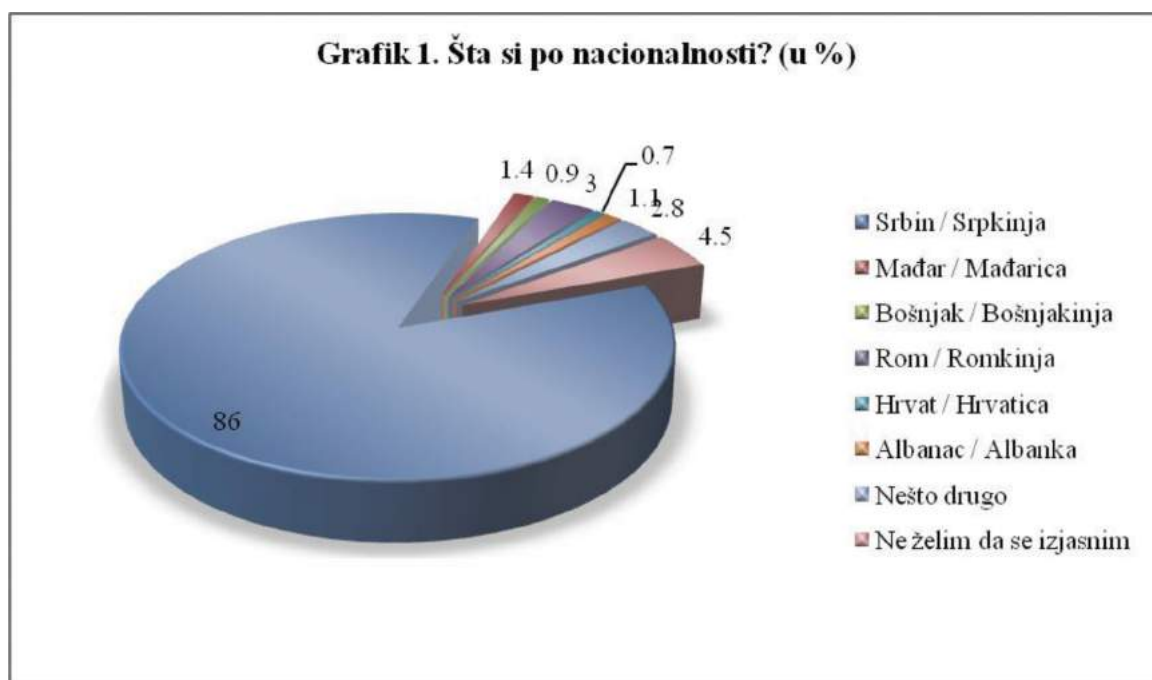

Prema postignutom uspehu u prethodnom razredu bilo je 0,3% nedovoljnih, dovoljnih 3,7%, dobrih 16,4%, vrlo dobrih 35,7% i odličnih 43,6%, pri čemu 183 učenika nisu odgovorila na ovo pitanje (čak 17%).

Više od polovine učenika pohađalo je predmet Građansko vaspitanje još od početka osnovne škole (56%), njih 15% se opredelilo za ovaj predmet posle petog razreda osnovne škole, a 22% u prvom razredu srednje škole. Ukupno 8% se opredelilo za predmet Građansko vaspitanje u nekom drugom razredu, što inače nije predviđeno pravilima promene izbornih predmeta.

Među učenicima su najviše

zastupljeni pripadnici srpske nacionalnosti (Grafik 1). Po učestalosti, a od svih ostalih ponuđenih, odnosno zastupljenih kategorija, najveća je ona koja okuplja učenike koji ne žele da se izjasne (4,5%). Trebalo bi u daljem radu ispitati razloge ovakvog opredeljivanja među učenicima. U uzorku je veoma mali broj pripadnika drugih, manjinskih etničkih grupa. Među ispitanicima koji smatraju da njihova nacionalnost nije ponuđena u upitniku, ima odgovora koji se odnose na region bivše Jugoslavije (npr. makedonaska, crnogorska), iz drugih zemalja (npr. Englez) ili iz mešovitih brakova nacionalnih manjina (npr. Srbin i Mađar), a ima i šaljivih odgovora (npr. Pigmejac).

Među ispitanim učenicima najbrojniji su oni koji dolaze iz porodica u kojima otac i/ili majka imaju srednje obrazovanje (Grafik 2). Trećina učenika izveštava o visokom nivou obrazovanja jednog ili oba roditelja, a svaki deseti o obrazovnom nivou iznad toga. Obrazovna struktura roditelja ispitanih učenika bitno odstupa od obrazovne strukture populacije.

Podaci poslednjeg popisa RZS ukazuju na to da u Srbiji živi približno trećina (32%) građana sa završenom ili nezavršenom osnovnom školom, polovina (49%) onih sa srednjoškolskim obrazovanjem i 16% sa višim i visokim obrazovanjem. Ukoliko to imamo u vidu, uzorak roditelja ispitanih učenika je „natprosečno“ obrazovan.

Poznavanje relevantnih sadržaja iz predmeta Građansko vaspitanje: postignuća na testu znanja iz ovog predmeta

S obzirom na to da je osnovna svrha ove studije evaluacija rezultata dosadašnje nastave, na prvom mestu je ispitivan nivo stečenih znanja koja su učenici do završnog razreda srednjih škola imali prilike da steknu pretežno kroz nastavni program predmeta Građansko

vaspitanje. Ukupno je 25 pitanja uključeno u ovaj deo upitnika, ali su neka pitanja sadržala više potpitanja, što je činilo ukupan skor od 36 mogućih tačnih odgovora. Pitanja, tj. stavke u testu znanja, imala su formu zatvorenih pitanja sa ponuđenim odgovorima, a učenici su dobili uputstvo da zaokruže onaj odgovor koji smatraju tačnim.

Odgovori učenika na testu znanja su analizirani na nekoliko načina. Prvo je analiziran kvalitet testa: (a) da li pitanja

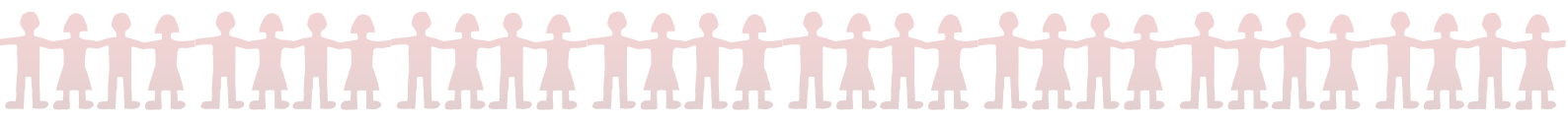

koja su uključena u test ispituju znanja i individualne razlike koje postoje između učenika u pogledu znanja i (b) da li postojeći skup pitanja omogućava pouzdano merenje znanja. Pored analize kvaliteta testa u celini urađena je i analiza kvaliteta svakog pojedinačnog pitanja. Analiza svakog pitanja je uključila analizu težine svakog pitanja i kapaciteta datog pitanja da diferencira učenike sa visokim i niskim skorovima na testu. Da bi se dobio odgovor na pitanje kvaliteta testa i pojedinačnih pitanja podaci su obrađeni na osnovu Teorije odgovora na stavke (TSO), pri čemu je korišćen jednoparametarski model (1PL), a obrada podataka izvršena pomoću programa WINSTEPS 4.33.

Pre nego što prikazemo rezultate učenika na testu znanja, bilo je važno utvrditi da li je zadati test odgovarajućih metrijskih karakteristika kako bismo mogli sa većim stepenom sigurnosti da izvedemo zaključke o učeničkom znanju. Analiza dela upitnika koji predstavlja test znanja ukazuje na to da test u celini pokazuje veoma dobre karakteristike. Test u celini je bio usklađen po svojoj težini sa nivoom znanja učenika, što znači da zaista ispituje ona znanja koja su u većoj ili manjoj meri prisutna u uzorku ispitanih učenika. Drugim rečima, primenjeni test nije bio ni pretežak, ni prelak za uzorak učenika koji je uključen u ispitivanje. Pored toga, test u

celini omogućava pouzdanu procenu znanja pojedinih učenika pošto je pouzdanost procene znanja ispitanika bila visokih 0,82. Konačno, pouzdanost procene težine pitanja je bila veoma visoka i iznosila je 0,99. Ovi nalazi pokazuju da je test u celini omogućio pouzdano i kvalitetno ispitivanje znanja učenika.

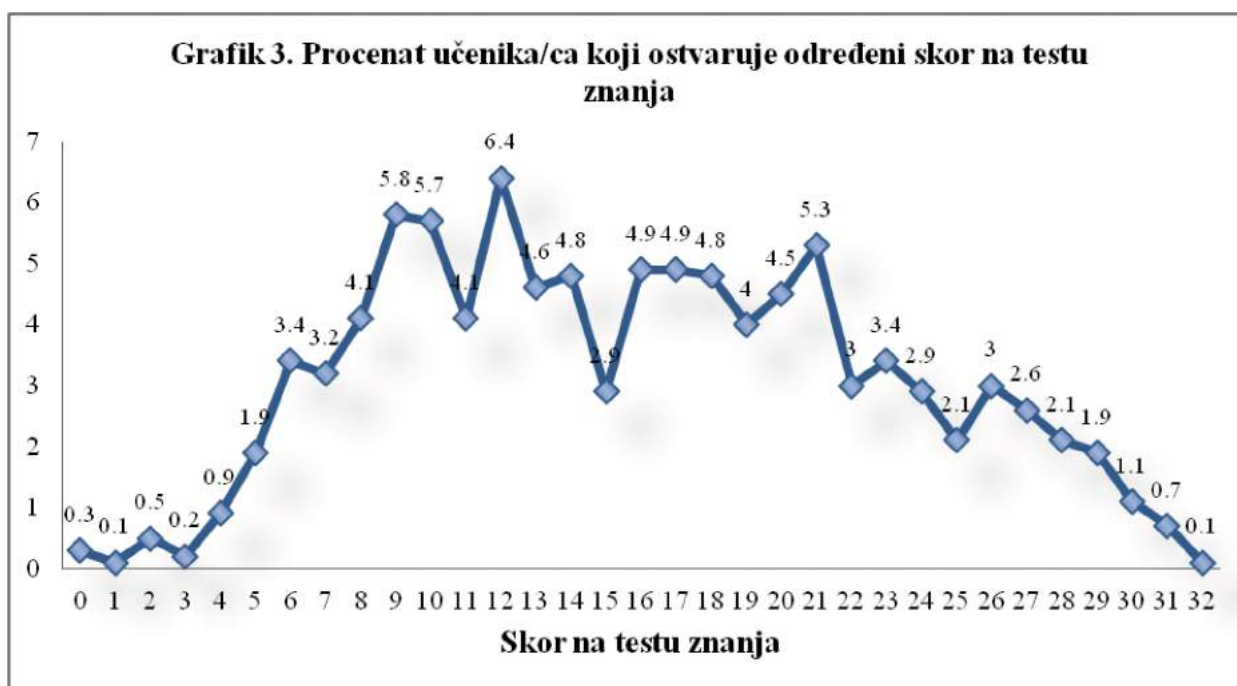
Na osnovu analize kvaliteta pojedinačnih pitanja identifikovano je samo jedno pitanje (Pitanje 8 – „Šta se od sledećeg prvenstveno odnosi na političku aktivnost građana kada je u pitanju položaj omladine u društvu?“) koje ima problematične parametre kvaliteta (visok INFIT i OUTFIT i nisku ajtem-total korelaciju). Dodatna analiza ponuđenih alternativa na Pitanju 8 ukazuje da je glavni problem kod njega činjenica da učenici koji su uspešni na testu u celini su u skoro podjednako meri birali alternativu 1 („obraćanje poslaniku radi izmene Zakona o mladima“) i 2 („učestvovanje u procesu izrade nacionalnog programa za mlade“) kao tačne odgovore (pri čemu je alternativa 1 bila tačan odgovor). Pored ovog pitanja uočeno je da je ajtem-total korelacija nešto niža (0,10-0,20) u slučaju još tri pitanja – pitanja 10 („Koje je načelo ključno za rad nevladinih organizacija?“) i 18 („U koju grupu prava spada sloboda okupljanja?“), kao i potpitanja (v) u okviru pitanja 25 („Kultura X nema prave

vrednosti“). Iako je ajtem-total korelacija bila nešto niža u slučaju ovih pitanja, drugi parametri kvaliteta pitanja (INFIT, OUTFIT) su bili u prihvatljivim vrednostima.

Ukupan skor svakog učenika na testu znanja je dobijen kao zbir tačnih odgovora sa maksimalnim skorom od 36 poena (pošto su pojedina pitanja bila sastavljena od više potpitanja). Prosečno

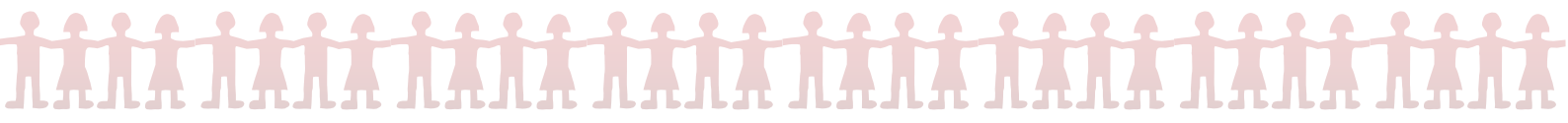
postignuće učenika je $M=16,00$ ($SD=6,86$), što predstavlja nešto manje od polovine teorijski maksimalnog skora na testu (36), a realni raspon postignuća učenika se kretao od 0 do 32 poena pošto nijedan učenik nije uspeo tačno da odgovori na sva pitanja u testu. Na Grafiku 3 prikazana je uspešnost učenika u uzorku na osnovu frekvencije tačnih odgovora.

Nisko postignuće, odnosno ispod 25% tačnih odgovora (do 9 poena) imala je približno 1/5 učenika (20%). Nema učenika koji su osvojili maksimalan broj poena, a odlične rezultate, preko 30 poena, postiže samo 20 učenika, odnosno samo 1,9%.

Pored ukupnog postignuća učenika analiza je usmerena i na same sadržaje

kojima su učenici ovladali, odnosno na one sadržaje koji su im manje poznati. Naredni nivo analize odnosi se na odgovore na pojedinačna pitanja, koji ne ukazuju samo na stepen ovladavanja specifičnim znanjima, već dodatno pojašnjava koje se greške najčešće javljaju. Na osnovu ovakvih pokazatelja mogu da se mapiraju neki od razloga specifičnih teškoća, odnosno nepotpunog

poznavanja i mešanja nekih sadržaja. Istovremeno, to nam je omogućilo i direktno poređenje sa nivoom postignuća učenika od pre deset godina i uvid u to šta se promenilo i u kom pravcu. Sledi prikaz postignuća na pojedinačnim pitanjima testa znanja, praćen prikazom postignuća na istom pitanju od pre deset godina. Svako pitanje iz testa znanja je navedeno kao naslov odgovarajuće tabele.

Na pitanje da adekvatno prepoznaju ulogu građana u demokratskoj državi svega četvrtina učenika odgovorila je tačno, tj. da građani nadziru vlast (Tabela 1). Učenici u najvećem broju smatraju da je za građane demokratske države karakteristično da vode brigu o svojim interesima (trećina ispitanika) ili da građani poštuju vlast (četvrtina ispitanika),

što može da bude pokazatelj orijentacije ka ličnom nasuprot zajedničkom interesu, tj. mešanje liberalnih i demokratskih principa, pa čak i prisustva autoritarne svesti kod mladih – gde se suština demokratije svodi na poštovanje vlasti. Slična raspodela odgovora bila je prisutna i u odgovorima učenika od pre deset godina, ali je procenat tačnih odgovora sa tadašnjih 14,9% porastao na 25,8%. Od jednake važnosti je i podatak da, u relativnom smislu, podanička uloga građana – poštovanje vlasti – s vremenom postaje manje učestalo prepoznata kao adekvatna za demokratsku državu; to je mišljenje više od trećine učenika obuhvaćenih istraživanjem iz 2009. godine (37,5%); u ovom istraživanju gotovo četvrtina učenika deli ovakvo mišljenje (24,3%).

Tabela 1. P1 Šta je od sledećeg tačno samo za građane demokratske države?

	2019. godina		2009. godina	
	frekvencija	procenat (%)	frekvencija	procenat (%)
1. građani vode brigu o vlasti	167	15,6	102	11,0
2. građani nadziru vlast⁶	278	25,9	138	14,9
3. građani vode brigu o svojim interesima	336	31,3	329	35,5
4. građani poštuju vlast	261	24,3	347	37,5
5. bez odgovora	31	2,9	10	1,2
<i>Ukupno</i>	<i>1073</i>	<i>100,0</i>	<i>925</i>	<i>100</i>

⁶ Tačni odgovori su prikazani zadebljanim slovima.

Pod građanskim vrlinama polovina učenika (53,2%) tačno prepoznaje da se taj termin odnosi na brigu o interesima zajednice, dok trećina njih smatra da se odnosi na civilizovano ponašanje (29,7%), što je bio najčešći odgovor pre deset

godina (Tabela 2). U odnosu na ranije istraživanje stepen znanja je unapređen. U ovoj studiji svaki drugi učenik daje tačan odgovor u poređenju s trećinom njih (34,2%) u istraživanju od pre deset godina.

Tabela 2. P2 Kad za nekoga kažemo da poseduje građanske vrline, pod tim prvenstveno mislimo:

	2019. godina		2009. godina	
	frekvencija	procenat (%)	frekvencija	procenat (%)
1. da je član nevladine organizacije, a ne političke stranke	35	3,3	20	2,1
2. da se brine za interese zajednice	574	53,5	317	34,2
3. da se ponaša civilizovano	319	29,7	332	35,9
4. da ima građanska prava	122	11,4	251	27,1
5. bez odgovora	23	2,1	6	0,6
<i>Ukupno</i>	<i>1073</i>	<i>100,0</i>	<i>925</i>	<i>100</i>

Slično, više od polovine učenika (59,4%) tačno prepoznaje smisao ograničenja vlasti u demokratskom društvu, tj. da je demokratska vlast ograničena u svojoj

moći (Tabela 3), što je i ranije činilo najveći procenat odgovora (47,9%), ali je ipak povećan stepen znanja u odnosu na prethodni period.

Tabela 3. P3 Izraz ‘demokratska vlast je ograničena’ znači da je vlast:

	2019. godina		2009. godina	
	frekvencija	procenat (%)	frekvencija	procenat (%)
1. ograničena u broju izabranih predstavnika	183	17,1	181	19,6
2. ograničena u svojoj moći	637	59,4	443	47,9
3. ograničena u trošenju	68	6,3	19	2,0
4. ograničena na teritoriju na kojoj vlada	161	15,0	269	29,0
5. bez odgovora	24	2,2	14	1,5
<i>Ukupno</i>	<i>1073</i>	<i>100,0</i>	<i>925</i>	<i>100</i>

Dve trećine učenika (67,2%) zna da se vlast deli na zakonodavnu, sudsku i izvršnu (Tabela 4). Najčešći pogrešan odgovor se odnosi na to da podela vlasti podrazumeva stranačku raspodelu u parlamentu (14,8%), što ukazuje na doživljaj uloge stranaka u sadašnjim

društvenim okolnostima. I na ovom pitanju se povećao procenat tačnih odgovora u odnosu na prvo istraživanje, kada je svaki drugi učenik dao tačan odgovor (50,9%), dok su se učenici najčešće opredeljivali za isti pogrešan odgovor i tada i danas.

Tabela 4. P4 Izraz 'podela vlasti', znači:

	2019. godina		2009. godina	
	frekvencija	procenat (%)	frekvencija	procenat (%)
1. podela vlasti između više stranaka u parlamentu	159	14,8	310	33,5
2. podela vlasti između civilne, javne i vojne	63	5,9	30	3,3
3. podela vlasti na zakonodavnu, izvršnu i sudsku	721	67,2	471	50,9
4. podela vlasti između državnog, civilnog i privatnog sektora	108	10,1	97	10,5
5. bez odgovora	22	2,1	16	1,7
<i>Ukupno</i>	<i>1073</i>	<i>100,0</i>	<i>925</i>	<i>100</i>

Funkciju parlamenta, vlade i pravosuđa (Tabela 5) tačno prepoznaje između polovine i dve trećine učenika (56–66%). Učenicima je najjasnija funkcija pravosuđa, dok je funkcija vlade jasna polovini učenika, a nešto više od polovine razume funkciju parlamenta. Skoro četvrtina učenika funkciju vlade

meša sa donošenjem zakona (26,5%), a funkciju pravosuđa sa sprovođenjem zakona (21,5%). U odnosu na ranije istraživanje i ovde je stepen znanja unapređen. Ilustracije radi, na nivou proste većine učenika u istraživanju iz 2009. godine nije bila tačno prepoznata funkcija nijedne od grana vlasti.

Tabela 5. P5 Iza pojedine grane vlasti izaberi i dopiši broj pod kojim je opisana njena funkcija:

	P5a Parlament				P5b Vlada				P5v Pravosuđe			
	2019. godina		2009. godina		2019. godina		2009. godina		2019. godina		2009. godina	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
1. sprovođenje zakona	183	17,2	139	15,0	598	55,7	272	29,4	231	21,5	342	36,9
2. donošenje zakona	661	61,6	426	46,0	284	26,5	353	38,2	71	6,6	43	4,7
3. primena zakona u pojedinačnim slučajevima	170	15,8	63	6,8	131	12,2	51	5,6	710	66,2	344	37,2
5. bez odgovora ili nešto drugo	56	5,2	298	34,1	60	5,6	246	26,9	61	5,7	197	21,3
<i>Ukupno</i>	<i>1073</i>	<i>100,0</i>	<i>925</i>	<i>100</i>	<i>1073</i>	<i>100,0</i>	<i>925</i>	<i>100</i>	<i>1073</i>	<i>100,0</i>	<i>925</i>	<i>100</i>

Nešto više od polovine učenika (52,8%) tačno prepoznaje da se nužnost postojanja više od jedne političke stranke u demokratiji ogleda u mogućnosti zastupanja različitih interesa (Tabela 6). Najčešći netačni odgovori su oni u kojima se kao smisao stranačkog pluralizma navodi ravnoteža vlasti (18,8%) i osiguranje jednakosti građana (16,3%). Rezultati su slični u oba istraživanja, što

navodi na zaključak da u vezi sa pitanjem značaja višestranačja ne postoji napredak u odnosu na istraživanje od pre deset godina. Pored toga, dobijeni nalazi ukazuju i na to da je učestalost pogrešnih odgovora vrlo slična kao u prethodnom istraživanju. Ovakav nalaz jasno ukazuje na potrebu da se ova tema „pojača“ u nastavi predmeta Građansko vaspitanje.

Tabela 6. P6 Zašto je u demokratiji nužno imati više od jedne političke stranke?

	2019. godina		2009. godina	
	frekvencija	procenat (%)	frekvencija	procenat (%)
1. da se održi ravnoteža vlasti	201	18,8	156	16,8
2. da se osigura jednakost građana	175	16,3	157	17,0
3. da se zastupaju različiti interesi	567	52,8	505	54,6
4. da se suzbije korupcija vlasti	96	8,9	86	9,3
5. bez odgovora	33	3,1	21	2,3
<i>Ukupno</i>	<i>1073</i>	<i>100,0</i>	<i>925</i>	<i>100</i>

Skoro dve trećine učenika (61%) zna da su najvažnije karakteristike demokratskih izbora jednako pravo glasa svih i da glasanje bude tajno (Tabela 7). Ostali odgovori takođe ističu bitne karakteristike demokratskih izbora, pa se ukupno trećina učenika izjasnila za dodatne karakteristike kao što su poštene političke kampanje i sl. Ovi rezultati su slični u oba istraživanja. Izvesna razlika postoji u pogledu učestalosti pogrešnih odgovora. U prethodnom istraživanju

učenici su češće navodili tajno glasanje i poštenu političku kampanju kao najvažnije karakteristike demokratskih izbora (19,5%:11%), dok su u ovom istraživanju u nešto većoj meri odgovarali da je prisustvo nezavisnih medija najvažnija karakteristika demokratskih izbora pored tajnosti glasanja (14,1%:5,7%). Učestalost specifičnih pogrešnih alternativa posredno ukazuje na izmenjene društvene i političke okolnosti 2009. i 2019. godine.

Tabela 7. P7 Osim što su opšti i regularni, koje od navedenih karakteristika demokratskih izbora su najvažnije?

	2019. godina		2009. godina	
	frekvencija	procenat (%)	frekvencija	procenat (%)
1. jednako pravo glasa i tajnost glasanja	655	61,0	551	59,6
2. jednako pravo glasa i prisustvo nezavisnih medija	151	14,1	52	5,7
3. jednako pravo glasa i kontrola nevladinih organizacija	122	11,4	65	7,0
4. tajno glasanje i poštene političke kampanje	118	11,0	180	19,5
5. bez odgovora	27	2,5	76	8,2
<i>Ukupno</i>	<i>1073</i>	<i>100,0</i>	<i>925</i>	<i>100</i>

Dok su pravila demokratske političke igre većini učenika relativno jasna, politička aktivnost građana je pojam koji ih veoma zbunjuje, koji izgleda ne razumeju na pravi način ili je taj pojam u trenutnim okolnostima drugačiji u praksi nego u teoriji. Tek svaki peti učenik (19%) smatra da se politička aktivnost prvenstveno ostvaruje obraćanjem poslaniku. Najveći broj učenika, skoro polovina njih (47,6%), pod političkom

aktivnošću podrazumeva direktan politički angažman (kroz učešće u procesu izgradnje nacionalnog plana za mlade), a ne demokratsko učešće u tom procesu preko predstavnika (Tabela 8). Sličan rezultat je dobijen i u prvom istraživanju. Moguće je su učenici razumeli ovo pitanje kao da se odnosi samo na mlade građane, a ne na građane uopšteno. Moguće je, takođe, da su dobijeni odgovori posledica uopštene preferencije, pa i poimanja

političkog aktivizma od strane mladih kao direktnije, neposredovane forme političke participacije.

lokalnoj zajednici (16,4%) – taj rezultat je sličan u oba istraživanja. Ipak, treba imati u vidu da u prethodnih deset godina nije

Tabela 8. P8 Šta se od sledećeg prvenstveno odnosi na političku aktivnost građana kada je u pitanju položaj omladine u društvu?

	2019. godina		2009. godina	
	frekvencija	procenat (%)	frekvencija	procenat (%)
1. obraćanje poslaniku radi izmene Zakona o mladima	204	19,0	200	21,6
2. učestvovanje u procesu izrade nacionalnog programa za mlade	511	47,6	389	42,1
3. doniranje novca organizaciji mladih	163	15,2	105	11,3
4. organizovanje pomoći mladima koji žive s rizikom	159	14,8	205	22,2
5. bez odgovora	36	3,4	25	2,8
<i>Ukupno</i>	<i>1073</i>	<i>100,0</i>	<i>925</i>	<i>100</i>

Skoro dve trećine učenika (62,6%) adekvatno prepoznaje da je najvažnija uloga civilnog društva da štiti zajedničke interese onih koji su se dobrovoljno uključili u organizacije civilnog društva (Tabela 9). Manji broj njih smatra da je najznačajnija uloga civilnog društva da učestvuje u radu vlade (10,7%) ili osnivanje nevladinih organizacija u

učinjen napredak u razumevanju značaja organizacija civilnog društva među mladima iako je tradicija učešća ovih organizacija u društvenom životu danas duža za jednu deceniju.

Tabela 9. P9 Šta je najvažnija uloga civilnog društva?

	2019. godina		2009. godina	
	frekvencija	procenat (%)	frekvencija	procenat (%)
1. osnivanje nevladinih organizacija u lokalnoj zajednici	176	16,4	129	13,9
2. organizovanje protesta protiv vlasti	93	8,7	42	4,5
3. zaštita zajedničkih interesa	672	62,6	598	64,6
4. učestvovanje u radu vlade	115	10,7	142	15,3
5. bez odgovora	17	1,6	15	1,6
<i>Ukupno</i>	<i>1073</i>	<i>100,0</i>	<i>925</i>	<i>100</i>

S tim u vezi je i podatak da tek petina učenika (22,9%) tačno prepoznaje da je osnovni princip na kome se zasniva rad nevladinih organizacija nepristrasnost (Tabela 10). Praktično su se odgovori učenika ravnomerno (približno po četvrtina) raspodelili na ostala tri odgovora – da je ključno načelo rada nevladinog

sektora da ima kritički stav prema vlasti (25,2%), isto mišljenje o problemima zajednice (26,1%) i dobrovoljnost članstva (26,1%). Ovakvo mišljenje ukazuje na povezivanje rada nevladinih organizacija sa političkim delovanjem ili dobrovoljnim učlanjenjem.

Tabela 10. P10 Koje je načelo ključno za rad nevladinih organizacija?

	2019. godina		2009. godina	
	frekvencija	procenat (%)	frekvencija	procenat (%)
1. nepristrasnost	246	22,9	207	22,4
2. kritički stav prema vlasti	270	25,2	206	22,3
3. dobrovoljnost članstva	280	26,1	156	16,9
4. isto mišljenje o problemima zajednice	256	23,9	325	35,2
5. bez odgovora	21	2,0	31	3,3
<i>Ukupno</i>	<i>1073</i>	<i>100,0</i>	<i>925</i>	<i>100</i>

Polovina učenika (49,3%) razume da je osnovno značenje vladavine zakona postojanje jednakosti svih građana pred zakonom (Tabela 11). Ipak, čak trećina učenika (30,6%) izjednačava pojam vladavine zakona sa imperativom poštovanja zakona, i ovaj rezultat je sličan u oba istraživanja. Iako postoji nešto manji broj tačnih odgovora u ovom u poređenju

sa istraživanjem iz 2009. godine, kao i nešto niža frekvencija pogrešnog razumevanja da pravna država podrazumeva pre svega poštovanje zakona od strane *građana*, ovi nalazi ukazuju na to da ova tema treba da dobije više prostora u nastavi predmeta Građansko vaspitanje.

Tabela 11. P11 Vladavina zakona znači:

	2019. godina		2009. godina	
	frekvencija	procenat (%)	frekvencija	procenat (%)
1. da zakone stvaraju građani kao nosioci vlasti	59	5,5	49	5,3
2. da parlament mora nadzirati primenu zakona	120	11,2	34	3,6
3. da građani moraju poštovati zakone	328	30,6	316	34,1
4. da su svi jednaki pred zakonom	529	49,3	496	53,6
5. bez odgovora	37	3,4	31	3,3
<i>Ukupno</i>	<i>1073</i>	<i>100,0</i>	<i>925</i>	<i>100</i>

Većina učenika adekvatno prepoznaje osnovne karakteristike društvenih uređenja (Tabela 12). Približno svaki drugi učenik ispravno identifikuje da je suština liberalizma u slobodi pojedinca (48,1%), da o tiraniji ili diktaturi govorimo kada je vladar iznad zakona (52%), a o demokratiji kada je naglasak na učešću građana (56%). Većina učenika (34,9%) ispravno identifikuje totalitarizam kao uređenje u kome je vlast koncentrisana u jednoj partiji ili jednom vođi, mada značajan broj njih u tome prepoznaje elemente tiranije (17,3%). Ukoliko uporedimo odgovore iz ovog istraživanja sa onima iz prethodnog, karakteristike različitih društvenih uređenja se sada znatno uspešnije identifikuju – broj tačnih odgovora na bilo kom od četiri pitanja viši

je 2019. nego 2009. godine. U nekim slučajevima se radi o razlikama slabijeg intenziteta, poput prepoznavanja suštine tiranije (52%:49,7%), ali su razlike u nekim drugim slučajevima posebno izražene. Gotovo duplo više učenika ispravno identifikuje totalitarizam u istraživanju iz 2019. godine (34,9%:18,5%).

Vredi skrenuti pažnju i na podatak da se u ovoj grupi pitanja pojavljuje relativno veliki broj situacija „bez odgovora“ – približno svaki deseti učenik ne daje odgovor na ovo pitanje, što može biti indikator nerazumevanja pojava o kojima se govori. To je neka vrsta konstante u učeničkom odgovaranju, budući da se sličan trend registruje u oba istraživanja.

Tabela 12. P12 Osnovne karakteristike određenih društvenih uređenja

	P12a naglasak na slobodi pojedinca				P12b vladar iznad zakona				P12v vlast koncentrisana u jednom vodi ili stranci				P12g naglasak na učestvovanju građana			
	2019. godina		2009. godina		2019. godina		2009. godina		2019. godina		2009. godina		2019. godina		2009. godina	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
1. anarhija	208	19,4	169	18,3	124	11,6	133	14,4	137	12,8	161	17,5	66	6,2	66	7,1
2. demokratija	113	10,5	160	17,3	66	6,2	63	6,8	62	5,8	95	10,2	601	56,0	422	45,6
3. tiranija /diktatura	49	4,6	40	4,3	558	52,0	460	49,7	186	17,3	157	16,9	38	3,5	29	3,2
4. liberalizam	516	48,1	359	38,8	64	6,0	49	5,3	66	6,2	87	9,5	96	8,9	116	12,6
5. totalitarizam	21	2,0	41	4,5	108	10,1	67	7,3	375	34,9	171	18,5	65	6,1	83	9,0
6. federalizam	40	3,7	42	4,5	38	3,5	44	4,8	99	9,2	126	13,6	79	7,4	86	9,3
7. bez odgovora	126	11,7	112	12,1	115	10,7	107	11,6	148	13,8	125	13,6	128	11,9	117	12,6
<i>Ukupno</i>	<i>1073</i>	<i>100,0</i>	<i>925</i>	<i>100</i>	<i>1073</i>	<i>100,0</i>	<i>925</i>	<i>100</i>	<i>1073</i>	<i>100,0</i>	<i>925</i>	<i>100</i>	<i>1073</i>	<i>100,0</i>	<i>925</i>	<i>100</i>

Polovina učenika (50,5%) zna da demokratska vlast može ograničiti slobodu medija ukoliko oni šire informacije koje mogu ugroziti sigurnost građana. Ipak, iako u manjoj meri nego pre deset godina, svaki peti učenik (20,6%) veruje da vlast ima pravo na to ako mediji iznose neistinu

o delovanju vlasti, što ukazuje na nerazumevanje odnosa vlasti i medija u demokratiji. Procenat tačnih odgovora jeste porastao u odnosu na pre deset godina, ali je najčešći pogrešan odgovor isti.

Tabela 13. P13 U kojem slučaju demokratska vlast može ograničiti slobodu medija?

	2019. godina		2009. godina	
	frekvenca	procenat (%)	frekvenca	procenat (%)
1. ako mediji iznose neistine o delovanju vlasti	221	20,6	301	32,5
2. ako mediji veličaju opoziciju koja planira da sruši predsednika	129	12,0	64	7,0
3. ako mediji šire informacije koje mogu ugroziti sigurnost građana	542	50,5	383	41,4
4. ako otvoreno pozivaju građane da se suprotstave odlukama vlasti	141	13,1	142	15,3
5. bez odgovora	40	3,7	36	3,9
<i>Ukupno</i>	<i>1073</i>	<i>100,0</i>	<i>925</i>	<i>100</i>

Pitanje na koji način demokratska vlast, u kontekstu izbora, najbolje štiti političke interese svojih građana spada u grupu pitanja sa najmanjim procentom tačnih odgovora (Tabela 14). Tek nešto više od četvrtine učenika (28,6%) zna da je najadekvatnija zaštita prava nemešanje u izbore. Najviše učenika (41,6%) smatra najboljom zaštitom interesa građana njihovo podsticanje od strane vlasti da izađu na izbore. Ako je za utehu, između dva istraživanja raste broj učenika koji

uviđaju značaj nemešanja vlasti u izborni proces (2009. godine taj odgovor je dalo 16,2% učenika), a opada broj onih koji u vlasti vide važnog mobilizatora političkog aktivizma (sa 60,6% u 2009. godini na 41,6% u 2019. godini). Razloge za ovakve odgovore verovatno treba tražiti u snažnoj društvenoj polarizaciji oko izbornog procesa, neuviđanju kompromitovanja izbornih uslova, ali i svojevrsnoj „normalizaciji“ političke prakse mešanja vlasti u izborni proces.

Tabela 14. P14 Na koji način demokratska vlast najbolje štiti političke interese svojih građana?

	2019. godina		2009. godina	
	frekvencija	procenat (%)	frekvencija	procenat (%)
1. osigurava novac za poštene izbore	102	9,5	64	6,9
2. ne meša se u izbore	307	28,6	150	16,2
3. kontroliše izborni proces	181	16,9	134	14,5
4. podstiče građane da izađu na izbore	446	41,6	561	60,6
5. bez odgovora	37	3,4	17	1,9
<i>Ukupno</i>	<i>1073</i>	<i>100,0</i>	<i>925</i>	<i>100</i>

Raspodela odgovora učenika na pitanje u kome se tražilo da iz opisa političkog uređenja zemlje prepoznaju o kom se uređenju radi (Tabela 15) pokazuje da nešto manje od polovine učenika tačno uspeva da prepozna karakteristike autokratskog uređenja (44%), što predstavlja napredak u odnosu na rezultate prethodnog istraživanja (svega trećina

tačnih odgovora). Ipak, svaki četvrti učenik (27,2%) opis autokratskog uređenja pripisuje demokratskom političkom uređenju. To ukazuje na visok stepen nerazumevanja suštine demokratskog uređenja, mada se, u poređenju sa rezultatima prethodnog istraživanja, situacija poboljšala – 2009. godine najčešći (netačan) odgovor je demokratiju

poistovećivao sa autokratijom. Približno svaki peti učenik (17%) u navedenom primeru prepoznaje odlike monarhije, što je u prethodnom istraživanju takođe bila česta greška. Nepoznavanje karakteristika

političkih uređenja ukazuje na potrebu da se ovi sadržaji u većoj meri naglase u okviru programa predmeta Građansko vaspitanje.

Tabela 15. P15 Kakvo političko uređenje ima zemlja opisana u primeru? U zemlji nema političkih stranaka. Vlast je u rukama jedne osobe. Građani svake četiri godine izlaze na izbore. Izborima se daje legitimitet vođi.

	2019. godina		2009. godina	
	frekvencija	procenat (%)	frekvencija	procenat (%)
1. monarhija	182	17,0	238	25,7
2. demokratija	292	27,2	337	36,4
3. autokratija	472	44,0	280	30,3
4. oligarhija	98	9,1	51	5,6
5. bez odgovora	29	2,7	17	1,9
<i>Ukupno</i>	<i>1073</i>	<i>100,0</i>	<i>925</i>	<i>100</i>

Polovina učenika (53,6%) adekvatno prepoznaje ulogu ombudsmana u zaštiti građana od samovolje vlasti (Tabela 16); ovaj procenat predstavlja veliki napredak, jedan od najupadljivijih, u odnosu na

prethodno istraživanje u kojem je svega trećina učenika (35,5%) tačno umela da odredi ulogu ombudsmana, dok je druga trećina (30,7%) smatrala da je njegova uloga i kontrola parlamenta.

Tabela 16. P16 Šta je prvenstveni zadatak ombudsmana?

	2019. godina		2009. godina	
	frekvencija	procenat (%)	frekvencija	procenat (%)
1. da štiti osobe na vlasti od protesta građana	102	9,5%	98	10,6
2. da štiti građane od samovolje vlasti	575	53,6	328	35,5
3. da štiti zaposlene od privatnih poslodavaca	168	15,7	144	15,5
4. da kontroliše rad parlamenta	171	15,9	284	30,7
5. bez odgovora	57	5,3	71	7,8
<i>Ukupno</i>	<i>1073</i>	<i>100,0</i>	<i>925</i>	<i>100</i>

U situaciji kada se od učenika traži da iz navedenog opisa (Tabela 17) zaključite o kakvoj vrsti organizacije se radi, najveći broj učenika (41,1%) tačno prepoznaje da se radi o nevladinoj organizaciji. Ipak, u odnosu na prethodno istraživanje radi se o

slabijem postignuću – procenat tačnih odgovora smanjio se za skoro 15%. Moguće je da je uloga nevladinog sektora danas manje prepoznatljiva nego u proteklom periodu ekspanzije organizacija civilnog društva.

Tabela 17. P17 Grupa diplomiranih studenata Biološkog fakulteta koji žive u zagađenom području osnovala je organizaciju za zaštitu okoline.

	2019. godina		2009. godina	
	frekvencija	procenat (%)	frekvencija	procenat (%)
1. sindikalna organizacija	130	12,1	101	10,9
2. profesionalno udruženje	248	23,1	125	13,5
3. grupa za samopomoć	221	20,6	168	18,1
4. nevladina organizacija	441	41,1	514	55,6
5. bez odgovora	33	3,1	12	1,3
<i>Ukupno</i>	<i>1073</i>	<i>100,0</i>	<i>925</i>	<i>100</i>

Učenici u manjoj meri prepoznaju da pravo na slobodu okupljanja spada u kategoriju građanskih prava nego što je to bio slučaj pre deset godina (Tabela 18). Iako i dalje većinski (45,3%) daju tačan odgovor, čak 25% učenika danas greši u većoj meri nego u prethodnom istraživanju (taj procenat je iznosio 70,7%). Približno petina učenika prepoznaje pravo na okupljanje kao socijalno (23%) ili političko pravo (19%), a ne kao građansko pravo. O razlozima za ovako značajan pad

u razumevanju građanskih prava mogu se formulisati različite hipoteze, ali ovde ističemo kao interesantnu činjenicu da je istraživanje obavljeno upravo u trenutku kada se u velikom broju gradova u Srbiji dešavaju masovna okupljanja građana. Možda su upravo aktuelna okupljanja, koja su pre svega političke prirode, kao i činjenica da su u prethodnom periodu bili učestali različiti štrajkovi radnika, doprineli tome da učenici mešaju građanska prava sa ostalim vrstama prava.

Tabela 18. P18 U koju grupu prava spada sloboda okupljanja?

	2019. godina		2009. godina	
	frekvencija	procenat (%)	frekvencija	procenat (%)
1. građanska prava	486	45,3	654	70,7
2. socijalna prava	247	23,0	86	9,3
3. politička prava	214	19,9	53	5,7
4. kulturna prava	90	8,4	115	12,4
5. bez odgovora	36	3,4	17	1,9
<i>Ukupno</i>	<i>1073</i>	<i>100,0</i>	<i>925</i>	<i>100</i>

Značenje prava na rad kao prava svakoga da ima jednaku mogućnost da dobije posao prepoznaje 56,8% učenika, što predstavlja napredak u odnosu na prethodno istraživanje kada je takav odgovor dalo 45,1% učenika. Sledeći

odgovor po učestalosti jeste da pravo na rad podrazumeva da svako ima jednak pristup informacijama o slobodnim radnim mestima (17,9%), što ukazuje na percepciju tržišta rada kao netransparentnog.

Tabela 19. P19 Šta znači pravo na rad?

	2019. godina		2009. godina	
	frekvencija	procenat (%)	frekvencija	procenat (%)
1. vlast mora svima osigurati posao	107	10,0	168	18,2
2. svako ima jednaku mogućnost da dobije posao	609	56,8	417	45,1
3. nezaposleni treba da imaju prvenstvo pri zapošljavanju	132	12,3	64	7,0
4. svako ima jednak pristup informacijama o slobodnim radnim mestima	192	17,9	260	28,1
5. bez odgovora	33	3,1	16	1,6
<i>Ukupno</i>	<i>1073</i>	<i>100,0</i>	<i>925</i>	<i>100</i>

Učenicima nisu dovoljno jasne razlike između konvencije i deklaracije (Tabela 20). Konvenciju, kao međunarodni pravni instrument zaštite ljudskih prava, tačno identifikuje trećina učenika (35%); međutim, to je odgovor manjine pošto najveći broj učenika pogrešno

pretpostavlja da je tačan odgovor deklaracija (40,4%). Ali, i pored toga je uočeno znatno poboljšanje u odnosu na istraživanje iz 2009. godine – približno 15% više učenika daje tačan odgovor u ovom istraživanju.

Tabela 20. P20 Šta je od navedenog međunarodni pravni instrument zaštite ljudskih prava?

	2019. godina		2009. godina	
	frekvencija	procenat (%)	frekvencija	procenat (%)
1. dekret	121	11,3	86	9,3
2. deklaracija	433	40,4	450	48,6
3. konvencija	377	35,1	200	21,7
4. rezolucija	101	9,4	155	16,8
5. bez odgovora	41	3,8	34	3,6
<i>Ukupno</i>	<i>1073</i>	<i>100,0</i>	<i>925</i>	<i>100</i>

Slično, razumevanje pozicije manjinske grupe od koje se očekuje da prihvati kulturu dominantne grupe kao „asimilacije“ pokazuje manje od polovine učenika (43%) (Tabela 21). Asimilacija se i dalje meša sa diskriminacijom (19,9%) i akulturacijom (21,2%), a donekle i sa

inkluzijom (11,6%). Iako je ovde stepen usvojenih znanja u izvesnoj meri napredovao u poređenju sa istraživanjem iz 2009. godine, ove sadržaje je potrebno bolje razraditi u programu predmeta Građansko vaspitanje.

Tabela 21. P21 Kada se od manjine očekuje da prihvati kulturu dominantne grupe u nekom društvu, to nazivamo:

	2019. godina		2009. godina	
	frekvencija	procenat (%)	frekvencija	procenat (%)
1. asimilacija	461	43,0	291	31,4
2. diskriminacija	213	19,9	352	38,0
3. akulturacija	227	21,2	201	21,7
4. inkluzija	125	11,6	52	5,7
5. bez odgovora	47	4,4	29	3,2
<i>Ukupno</i>	<i>1073</i>	<i>100,0</i>	<i>925</i>	<i>100</i>

Učenici uglavnom (ispravno) smatraju da je Evropski sud za ljudska prava ustanova Saveta Evrope (35,5%), mada se ova institucija često dovodi u vezi sa EU (27,5%), što je u ranijem

istraživanju bio najčešći odgovor (Tabela 22). Ova tema takođe nije deo programa u okviru predmeta Građansko vaspitanje, tako da nije iznenađujuće što tek trećina učenika zna odgovor na ovo pitanje.

Tabela 22. P22 Evropski sud za ljudska prava je ustanova:

	2019. godina		2009. godina	
	frekvencija	procenat (%)	frekvencija	procenat (%)
1. Evropske unije	295	27,5	357	38,6
2. Saveta Evrope	381	35,5	226	24,5
3. Evropskog udruženja sudija	142	13,2	93	10,0
4. Organizacije za evropsku sigurnost i saradnju	204	19,0	226	24,5
5. bez odgovora	51	4,8	22	4,6
<i>Ukupno</i>	<i>1073</i>	<i>100,0</i>	<i>925</i>	<i>100</i>

Takođe, i procenat učenika koji ispravno prepoznaju delatnost osnovnih međunarodnih organizacija je relativno nizak (Tabela 23). Obrazovanje kao osnovnu delatnost UNESCO-a tačno navodi 41,9% učenika; finansiranje kao glavnu delatnost Međunarodnog monetarnog fonda (IMF) ispravno identifikuje trećina učenika (34,1%), a slično važi i za povezivanje Svetske

trgovinske organizacije (WTO) sa trgovinom kao glavnom delatnošću (33,6%). Najmanje uspeha učenici su pokazali u navođenju glavne aktivnosti Organizacije za bezbednost i saradnju (OSCE) – saradnja je ispravno prepoznata od strane petine (22,7%) učenika, a jednak broj njih kao glavnu delatnost navodi razoružanje (21,7%).

Tabela 23. P23 Međunarodne organizacije i njihova delatnost

	P23a OSCE				P23b UNESCO				P23c IMF				P23d WTO			
	2019.godina		2009.godina		2019.godina		2009.godina		2019.godina		2009.godina		2019.godina		2009.godina	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
1. razoružanje	233	21,7	179	19,3	37	3,4	93	10,1	132	12,3	65	7,0	136	12,7	127	13,7
2. obrazovanje	179	16,7	211	22,8	450	41,9	255	27,5	77	7,2	84	9,1	58	5,4	55	5,9
3. trgovina	86	8,0	98	10,6	90	8,4	82	8,9	138	12,9	146	15,7	360	33,6	208	22,5
4. zdravlje	90	8,4	106	11,4	175	16,3	194	21,0	83	7,7	85	9,2	130	12,1	78	8,4
5. saradnja	244	22,7	85	9,2	96	8,9	62	6,7	104	9,7	124	13,4	92	8,6	136	14,7
6. finansiranje	67	6,2	71	7,6	73	6,8	97	10,5	366	34,1	249	26,9	115	10,7	154	16,7
7. bez odgovora	174	16,2	172	18,6	152	14,2	138	14,9	173	16,1	168	18,2	182	17,0	162	17,6
<i>Ukupno</i>	1073	100,0	925	100	1073	100,0	925	100	1073	100,0	925	100	1073	100,0	925	100

Kao i u slučaju nekih prethodnih pitanja, program predmeta Građansko vaspitanje ne naglašava teme vezane za rad međunarodnih organizacija, što je razlog najčešćeg nepoznavanja njihovih delatnosti. I pored toga, postignuće učenika na ovoj skupini pitanja znatno je bolje nego 2009. godine budući da je u ovom istraživanju na svako pitanje dato približno desetak odsto više tačnih odgovora.

Pravo na slobodu veroispovesti kao pravo na ispovedanje vere jasno prepoznaje najveći procenat učenika (Tabela 24), što je ujedno i pitanje sa najvećim brojem tačnih odgovora u oba istraživanja. U ovom istraživanju tačan odgovor je dalo tri četvrtine učenika (78,5%), dok je nešto veći procenat bio u istraživanju od pre deset godina (82,5%).

Tabela 24. P24 Sloboda veroispovesti znači:

	2019. godina		2009. godina	
	frekvencija	procenat (%)	frekvencija	procenat (%)
1. konfesionalno obrazovanje u svim javnim školama	43	4,0	62	6,7
2. učestvovanje vernika u donošenju političkih odluka	100	9,3	49	5,3
3. pravo na ispovedanje vere	842	78,5	763	82,5
4. odvajanje religije od države	48	4,5	29	3,2
5. bez odgovora	40	3,7	20	2,2
<i>Ukupno</i>	1073	100,0	925	100,0

Najzad, učenici su pitani da prepoznaju tipove odnosa prema drugim narodima na osnovu kratkog opisa odnosa „naše” kulture sa kulturom X (Tabela 25). Postignuće učenika u ovoj skupini pitanja je relativno nisko. Pluralizam kao jedini pozitivan stav u ponuđenim alternativama najčešće se tačno prepoznaje (38,7%), čemu verovatno doprinosi činjenica da je jedini pojam sa pozitivnom konotacijom. Ipak, tačan odgovor zapravo daje samo trećina učenika. Slično, iako je ksenofobiju ispravno prepoznao najveći broj ispitanika, to je tek nešto više od trećine tačnih odgovora (38,3%), što je malo bolji rezultat u odnosu na prethodno

istraživanje. Pojmovi rasizma i etnocentrizma se, s druge strane, nedovoljno dobro razlikuju od drugih, relativno srodnih pojmova. Etnocentrizam ispravno prepoznaje približno svaki deseti učenik (13,1%), a najčešće se meša sa pojmovima šovinizma (28,1%) i nacionalizma (17,5%), što se odnosi na oba istraživanja. Ispravno prepoznavanje rasizma nešto je učestaliji odgovor od drugih alternativa (17,8%), ali se ovaj pojam u jednakoj meri meša sa nacionalizmom (13,3%), etnocentrizmom (13,2%), ksenofobijom (14,4%) i šovinizmom (16,2%) u oba istraživanja.

Tabela 25. P25 Prepoznavanje tipova odnosa prema drugim narodima

	P25a Naša kultura je superiorna nad kulturom X				P25b. Kultura X kao pretnja našoj kulturi				P25v Kultura X nema prave vrednosti				P25g Kultura X doprinosi našoj kulturi			
	2019.godina		2009.godina		2019.godina		2009.godina		2019.godina		2009.godina		2019.godina		2009.godina	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
1. šovinizam	301	28,1	213	23,0	113	10,5	105	11,3	174	16,2	211	22,8	69	6,4	77	8,3
2. pluralizam	107	10,0	114	12,3	70	6,5	68	7,4	101	9,4	86	9,3	415	38,7	233	25,2
3. ksenofobija	48	4,5	53	5,7	411	38,3	220	23,8	154	14,4	110	11,9	63	5,9	69	7,5
4. etnocentrizam	141	13,1	61	6,6	114	10,6	95	10,3	142	13,2	121	13,1	182	17,0	208	22,5
5. nacionalizam	188	17,5	227	24,5	94	8,8	119	12,9	143	13,3	90	9,7	116	10,8	131	14,1
6. rasizam	140	13,0	126	13,7	117	10,9	180	19,4	191	17,8	160	17,3	62	5,8	57	6,1
7. bez odgovora	148	13,8	131	14,2	154	14,4	138	14,9	168	15,7	146	15,9	166	15,5	152	16,3
<i>Ukupno</i>	1073	100	925	100	1073	100	925	100	1073	100	925	100	1073	100	925	100

Generalno, različite vrste odnosa pripadnika jednog naroda prema drugim narodima nisu jasno prepoznate i diferencirane, posebno etnocentrizam i rasizam. Utisak je da su ovi pojmovi u upotrebi u svakodnevnoj komunikaciji i medijima sa značenjima koja se ne

Postignuća učenika na testu znanja iz Građanskog vaspitanja: rezime nalaza i poređenje sa postignućima učenika iz 2009. godine

U cilju utvrđivanja stepena ovladavanja učenika pojedinim sadržajima predmeta Građansko vaspitanje analizirana je težina zadataka na osnovu procenta učenika koji su uspešno odgovorili na

poklapaju uvek sa tačnim određenjem, niti su jasno vrednosno određena. Pored toga, ovi pojmovi nisu posebno istaknuti u sadržajima predmeta Građansko vaspitanje, tako da oko 15% učenika na ovo pitanje nije dalo nikakav odgovor.

postavljeno pitanje. U Tabeli 26. su prikazani procenti tačnih odgovora za sva pitanja u testu, rangirani od najneuspešnije do najuspešnije rešenih zadataka, pri čemu su „pojačani“ procenti za pitanja u okviru kojih postoji razlika za više od 10 procentnih poena. Podaci su dati za oba istraživanja.

Tabela 26. Težina zadataka – procenat tačnih odgovora na postavljeno pitanje

Broj pitanja	Sadržaj pitanja	Procenat tačnih odgovora 2019.	Procenat tačnih odgovora 2009.
25a.	Znanje da je etnocentrizam fenomen kada se veruje da je naša kultura superiorna nad kulturom X.	13	7
25v.	Znanje da je rasizam fenomen kada se veruje da kultura X nema prave vrednosti.	18	17
8.	Znanje da se obraćanje poslaniku radi izmene Zakona o mladima prvenstveno odnosi na političku aktivnost građana kada je u pitanju položaj omladine u društvu.	19	/
23a.	Znanje da je saradnja osnovna delatnost međunarodne organizacije OSCE.	23	9
10.	Znanje da je nepristrasnost ključno načelo za rad nevladinih organizacija.	23	22
1.	Znanje da je nadzor vlasti od strane građana samo za građane demokratske države.	26	15
14.	Znanje da je izbegavanje mešanja u izbore najbolji način na koji demokratska vlast štiti političke interese svojih građana.	28	16
23g.	Znanje da je trgovina osnovna delatnost međunarodne organizacije WTO.	33	22
23v.	Znanje da je finansiranje osnovna delatnost međunarodne organizacije IMF.	34	27
12v.	Znanje da je za totalitarizam kao društveno uređenje karakteristično da je vlast koncentrisana u jednom vođi ili stranci.	35	18
22.	Znanje da je Evropski sud za ljudska prava ustanova Saveta Evrope	35	24
20.	Znanje da je konvencija međunarodni pravni instrument zaštite ljudskih prava.	35	22
25b.	Znanje da je ksenofobija fenomen kada se veruje da kultura X predstavlja pretnju našoj kulturi.	38	24
25g.	Znanje da se fenomen, kada se veruje da kultura X doprinosi našoj kulturi, naziva pluralizam.	39	25
17.	Znanje da je NVO organizacija koju osniva grupa građana zainteresovana za rešavanje nekog problema u sopstvenoj zajednici.	41	56
23b.	Znanje da je obrazovanje osnovna delatnost međunarodne organizacije UNESCO.	42	27
21.	Znanje da je asimilacija očekivanje da manjina prihvati kulturu dominantne grupe u društvu.	43	31
15.	Znanje da je autokratija političko uređenje u kojem nema političkih stranaka i vlast je u rukama jedne osobe, pri čemu građani svake četiri godine izlaze na izbore i izborima daju legitimitet vođi.	44	30
18.	Znanje da pravo na slobodu okupljanja spada u građanska prava.	46	71
12a.	Znanje da je za liberalizam kao društveno uređenje karakteristično da je naglasak na slobodi pojedinca.	47	39
	<i>(Tabela 1 nastavak)</i>		
11.	Znanje da vladavina zakona znači da su svi jednaki pred zakonom.	50	54
13.	Znanje da demokratska vlast može ograničiti slobodu medija u slučaju ako mediji šire informacije koje mogu ugroziti sigurnost građana.	50	41
12b.	Znanje da je za tiraniju/diktaturu kao društveno uređenje karakteristično da je vladar iznad zakona.	52	50
2.	Znanje da se za one koji se brinu za interese zajednice kaže da poseduju građanske vrline.	53	34
6.	Zašto je u demokratiji nužno imati više od jedne političke stranke?	53	55
16.	Šta je prvenstveni zadatak ombudsmana?	54	35
5b.	Znanje da je osnovna funkcija vlade sprovođenje zakona.	56	37
12g.	Znanje da je za demokratiju kao društveno uređenje karakteristično da je naglasak na učestvovanju građana.	56	46
19.	Znanje da pravo na rad znači da svako ima jednaku mogućnost da dobije posao.	57	45
3.	Znanje da se izraz „demokratska vlast je ograničena“ odnosi na ograničenje vlasti u svojoj moći.	60	48
7.	Znanje da demokratski izbori, pored toga što treba da budu opšti i regularni, treba da obezbede jednako pravo glasa i tajnost glasanja.	61	60
5a.	Znanje da je osnovna funkcija Parlamenta donošenje zakona.	62	46
9.	Znanje da je najvažnija uloga civilnog društva zaštita zajedničkih interesa.	63	65
5v.	Znanje da je osnovna funkcija pravosuđa da primenjuje zakon u pojedinačnim slučajevima.	66	29
4.	Znanje da izraz „podela vlasti“ znači da se vlast deli na zakonodavnu, izvršnu i sudsku.	68	51
24.	Znanje da sloboda veroispovesti znači pravo na ispovedanje vere.	78	82

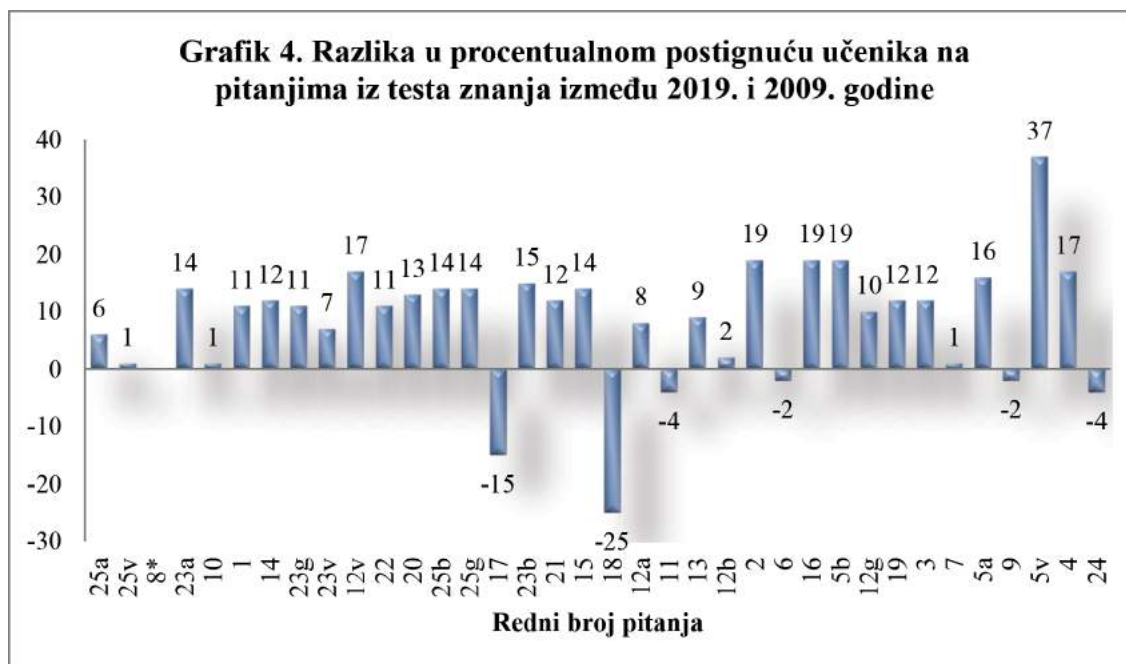

Učenici su najmanje ovladali znanjima koja se tiču pojmova kao što su etnocentrizam, rasizam, nacionalizam, šovinizam, ksenofobija – upravo onim pojavama koje su od posebnog značaja za ove prostore. Postavlja se pitanje da li su ti pojmovi zastupljeni u sadržajima predmeta Građansko vaspitanje i, ako jesu, na koji način su predstavljeni. Pored toga, učenici imaju teškoće i sa poznavanjem delatnosti međunarodnih organizacija poput OSCE, IMF, WTO. Treća tematska oblast koju učenici ne poznaju u dovoljnoj meri obuhvata građanski aktivizam, ulogu građana u demokratskom društvu (da nadziru vlast), način na koji demokratska vlast štiti političke interese građana (pitanje slobodnih izbora) – dakle, teme koje su trenutno izrazito značajne i gde se deklarativna načela suprotstavljaju svakodnevnoj praksi, što je mogući izvor zbunjenosti učenika pred ovim pitanjima.

Sadržaji koje učenici najbolje poznaju su oni koji se stiču i kroz druge, obavezne predmete kao što su Sociologija i Ustav i prava građana, a odnose se na pojedine grane vlasti i podelu vlasti, kao i slobodu veroispovesti.

Moglo bi se zaključiti da stepen poznavanja gradiva u celini nije zadovoljavajući, jer na više od 50% pitanja manje od polovine učenika zna tačan odgovor. Procenti tačnih odgovora prikazani u gornjoj tabeli takođe sugerišu da su učenici znatno unapredili znanja u odnosu na svoje vršnjake od pre deset godina. Kako bismo to jasnije ilustrovali, na Grafiku 4 prikazana je razlika u procentu tačnih odgovora između dva istraživanja: pozitivne vrednosti impliciraju da je u istraživanju iz 2019. godine procenat tačnih odgovora viši, dok negativne pokazuju da je procenat odgovora bio viši u istraživanju iz 2009. godine. I letimičan pogled na podatke prikazane u grafiku pokazuje da su učenici na veliku većinu pitanja suštinski tačno odgovorili 2019. godine. Postoji zapravo samo šest pitanja gde je postignuće bilo bolje 2009. godine, kao i samo dva pitanja sa osetnijim padom u nivou znanja. S druge strane, postoji 21 pitanje na koje preko 10% učenika daje tačan odgovor samo u prethodnom istraživanju.

Analiza odgovora dobijenih na testu znanja i iz njih proistekli nalazi ukazuju na par aspekata. Prvo, nivo pokazanog znanja na testu ne znači nužno da su sva stečena znanja posledica pohađanja nastave. Kako su znanja mogla biti stečena i iz drugih izvora, isto tako su i pogrešne informacije mogle biti preuzete iz šireg ili užeg socijalnog okruženja, čijem su dejstvu učenici kontinuirano i verovatno u značajno većoj meri izloženi nego sadržajima koji se prenose tokom jednog časa nedeljno. Iz tog razloga, empirijska preporuka ide u smeru poređenja nivoa poznavanja ovih oblasti znanja sa učenicima koji nisu slušali ovaj predmet ili su pohađali predmet Verska nastava. Drugo, opšti nivo poznavanja sadržaja predmeta Građansko vaspitanje prosečno odgovara poznavanju drugih

predmeta u školi. Kako se ovaj predmet ne ocenjuje, prosečne ocene se ne mogu uporediti, ali se mogu porediti rezultati na testovima znanja iz drugih predmeta u nekom obuhvatnijem istraživanju.

Može se pretpostaviti da su najčešći uzroci slabijeg poznavanja pojedinih oblasti sledeći:

- **status predmeta u školi** i izostanak ocenjivanja znanja koje samim tim manje „obavezuje“ učenike na učenje. Zapravo je dobro što se predmet Građansko vaspitanje ne ocenjuje, ali je problem što je ocena ono što češće motiviše učenike na postignuće;
- **nepokrivenost oblasti ispitivanja sadržajem programa**, tj. izostanak nekih tema o kojima su učenici na testu pitani u nastavnom programu koji se obrađuje na časovima nastave

Građanskog vaspitanja. Naime, pet pitanja nije direktno povezano sa sadržajima i zadacima ovog predmeta od 1. razreda osnovne škole do 4. razreda srednje škole, pa odgovori na ova pitanja imaju između 10–30 odsto tačnih odgovora;

- **nejasno pitanje/instrukcija;** moguće je da je netačan odgovor na nekim pitanjima posledica sugestivnih elemenata instrukcija iz pitanja koje navode učenike na opšta mesta i time na netačan odgovor, kao i prekratki i siromašni opisi na osnovu kojih učenik treba da razvrsta vrlo slične pojmove (npr. kao kod pitanja br. 25);
- **suprotstavljanje gradiva i društvenog konteksta;** ovo podrazumeva tri podslučaja:
 - a) *interferencija praktičnog iskustva u odnosu na školska znanja,* s obzirom na poznavanja socijalnih prilika i domaćeg javnog života poslednjih decenija. Primeri ovakvih grešaka su definisanje prava na rad kao mogućnosti da svako dođe do informacije o poslovima (nedostatak informacija je česta kritika domaćem tržištu rada) ili definisanje državnog pospešivanja demokratije kao težnje da se građani privole na glasanje (što se može objasniti

intenzivnim medijskim pristiskom na apstinente u poslednjih nekoliko izbornih krugova). Verovatno je da su učenici ove slike izgradili na osnovu interakcije sa roditeljima i mas-medijima.

- b) *interferencija usvojenih vrednosnih orijentacija* – npr. autoritarnosti, legalizma, liberalizma, koji specifično „boje” odgovore učenika. Tipični primeri su sledeći odgovori: „građani poštuju zakon“, „NVO imaju isto mišljenje o problemima zajednice“, „građani vode brigu o svojim interesima“.
- c) *interferencija popularne upotrebe termina* – najčešće u mas-medijima i svakodnevnoj komunikaciji. Primer za ovo je skoro automatsko (pogrešno) povezivanje reči *konvencija* sa ljudskim pravima, veća prepoznatljivost diskriminacije od ostalih nepoželjnih oblika ponašanja prema drugim narodima i sl.

Konačno, prosečno postignuće na testu znanja, odnosno poznavanja sadržaja predmeta, potiče samo od onih učenika koji prate nastavu iz ovog predmeta. Važno je ovo imati na umu prilikom formiranja programa i ishoda rada budući da sadržaj predmeta možda i direktnije izlazi iz uobičajenog školskog okvira i

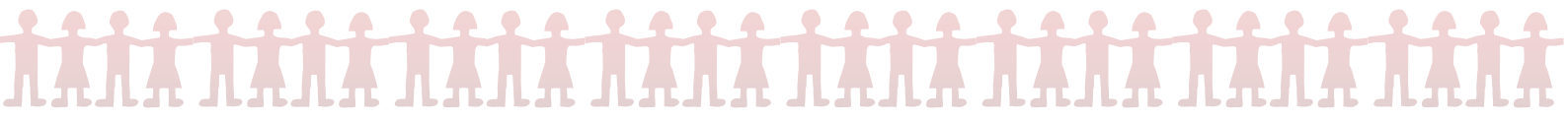
spada u oblast sveobuhvatnih prava i uloga u demokratskom društvu.

Stavovi prema predmetu Građansko vaspitanje

Pored stepena usvojenog znanja, ispitivani su i stavovi učenika prema predmetu Građansko vaspitanje. Naredna grupa pitanja obuhvata odnos prema različitim aspektima nastave. Osam opštih tema uključuju stavove učenika prema nastavi iz ovog predmeta, korišćenim nastavnim metodama na časovima Građanskog vaspitanja, ponašanju i odnosu nastavnika prema učenicima, statusu predmeta, atmosferi na času, itd. Unutar svake teme sadržani su brojni aspekti koji su relevantni za ispitivanu temu. U tabelama je dat prikaz frekvencija i procenata odgovora na petostepenim skalama; u pojedinim slučajevima dat je i prosek odgovora na petostepenoj skali, dok su u diskusiji uglavnom navođeni odgovori koji su sažeti u tri kategorije (odgovori 1 i 2 na skali kao prva, odgovor 3 kao druga, a odgovori 4 i 5 kao treća kategorija).

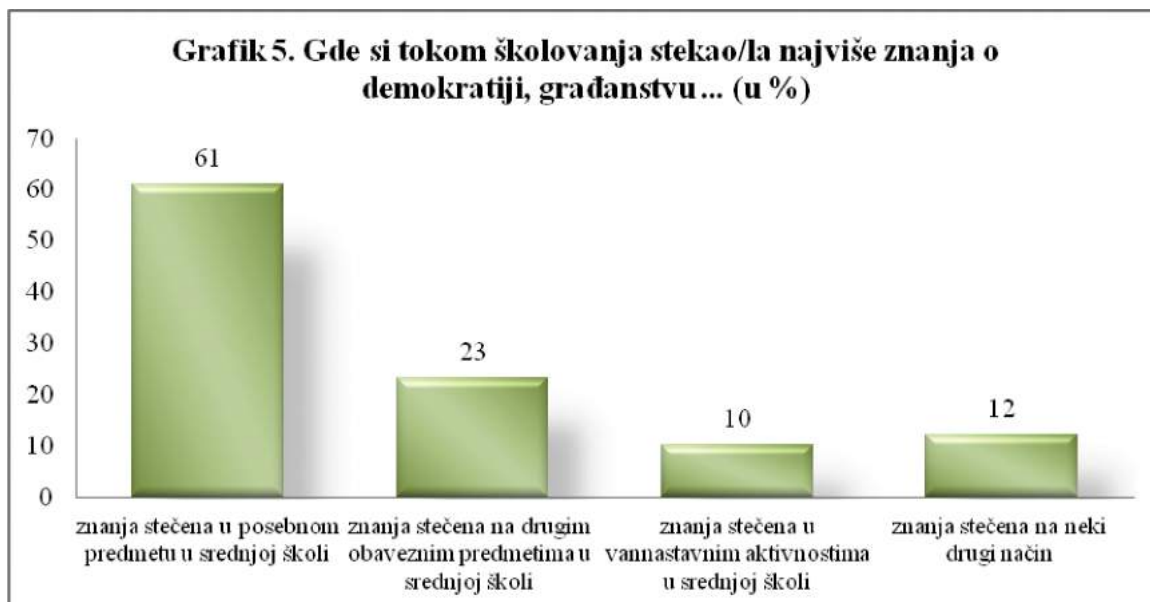
Očekivano je da se najviše znanja koja su u fokusu ove studije stiče kroz srednju školu u okviru nastavnih i vannastavnih aktivnosti, što potvrđuju i

podaci do kojih se došlo istraživanjem (Grafik 5). Na pitanje gde su tokom svog školovanja najviše naučili o demokratiji, građanstvu i srodnim temama, dve trećine učenika (61%) izjavljuje da je to bilo upravo unutar specijalizovanog predmeta u školi – Građanskog vaspitanja. Ipak, značajni su i drugi izvori informisanja o temama koje pokriva nastava iz ovog predmeta (mediji, učešće na različitim seminarima, razgovor sa roditeljima ili drugim starijim osobama i dr.). Iz dodatnih, kvalitativnih odgovora se uočava da su, pored nastave iz predmeta Građansko vaspitanje, učenici sticali slična znanja uglavnom iz nekih drugih obaveznih predmeta u srednjoj školi (23%), poput Sociologije, Ustava i prava građana, Istorije, dok se, sasvim očekivano, drugi predmeti manje bave ovim temama. Znanja kojima se bavi predmet Građansko vaspitanje u najmanjoj meri se stiču kroz vannastavne aktivnosti (10%), mada upravo one mogu biti iskorišćene za ovakve teme na veoma koristan i kreativan način. Druge izvore informacija predstavljaju različiti mediji, prvenstveno internet i televizija (12%). Iako imaju veći uticaj na informisanje i stavove učenika, oni su manje prisutni kada su teme kojima se bavi predmet Građansko vaspitanje u pitanju u odnosu na npr. sport i zabavu. Ipak, neki učenici kao važne izvore informacija o ovim

temama navode emisije kao što su „24 minuta sa Zoranom Kesićem“ ili „Veče sa Ivanom Ivanovićem“, ali i razgovore sa

članovima porodice, prijateljima i nekim profesorima.

Način prezentacije sadržaja i atmosfera je ono što se učenicima najviše dopada na časovima Građanskog vaspitanja (Tabela 27), što je većina učenika ocenila pozitivno (65%). Ipak, postoji i manji broj onih koji nisu zadovoljni predmetom, na šta verovatno utiču stručnost, obučenost i motivisanost predmetnih nastavnika, imajući u vidu činjenicu da neki nastavnici dopunjavaju ovim predmetom (za koji nisu

kvalifikovani) svoj fond časova. Udžbenici za ovaj predmet ne postoje, pa je moguće da i to doprinosi manje pozitivnim procenama samog sadržaja predmeta u nedostatku uobičajenog nastavnog sredstva kao izvora informacija (manje od polovine učenika (44%) je zadovoljno sadržajem predmeta Građansko vaspitanje).

Tabela 27. Zadovoljstvo različitim dimenzijama predmeta Građansko vaspitanje⁷

P27.	U kojoj meri si bio zadovoljan sledećim dimenzijama predmeta Građansko vaspitanje?	nimalo	malo	osrednje	mного	vrlo mnogo	prosek
1.	sadržajem predmeta u srednjoj školi	11	11	33	21	24	3,36
2.	načinom na koji je nastavnik predavao predmet u srednjoj školi	7	7	21	27	38	3,83
3.	udžbenicima iz predmeta GV u srednjoj školi	40	11	21	11	18	2,55
4.	atmosferom u razredu za vreme nastave iz predmeta GV u srednjoj školi	8	8	17	26	41	3,82

⁷ U narednim tabelama su debljim slovima navedeni najučestaliji odgovori učenika. Na neka pitanja moglo se zaokružiti više ponuđenih odgovora.

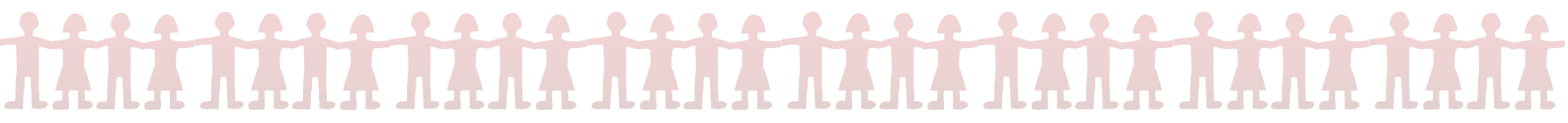

Svi navedeni sadržaji, relevantni za život u građanskom društvu, prema proceni učenika su mnogo i veoma mnogo sticani kroz ovaj predmet (Tabela 28). Ovu procenu daje između polovine i dve trećine učenika (55–65%). Izuzetak su zaštita prava demokratskim putem, vrline demokratskog vođe i participacija građana u odlučivanju – s tim da je otvoreno pitanje da li je to posledica aktuelnog

konteksta ili izostanak ovih tema u okviru predmeta Građansko vaspitanje. Najviše se ističu teme nenasilnog rešavanja konflikata (o čemu 77% učenika izjavljuje da je mnogo ili veoma mnogo naučilo) i prava i odgovornosti građana i učenika (68%). Sličan rezultat je bio i pre deset godina, jer se ni sadržaj predmeta od tada nije promenio.

Tabela 28. Procena savladanosti različitih tema u okviru predmeta GV

P28.	Tabela sadrži teme koje su važne za život u demokratskom društvu. Koliko si ti o svakoj od sledećih tema naučio u okviru predmeta Građansko vaspitanje?	nimalo	malo	osrednje	mного	vrlo mnogo	prosek
1.	Šta je građanin?	9	8	21	29	32	3,66
2.	Šta je demokratija?	6	10	25	31	29	3,65
3.	Koju ulogu ima vlast?	7	11	25	32	25	3,57
4.	Kako vlast može zloupotrebiti svoju moć?	6	12	22	29	31	3,68
5.	Zašto je važno poznavati prava i odgovornosti građana?	7	8	18	31	35	3,81
6.	Zašto je važno poštovati zakon?	6	8	18	30	38	3,84
7.	Koja su moja prava i odgovornosti u školi?	6	7	19	25	43	3,91
8.	Koja su moja prava i odgovornosti kao građanina moje zemlje?	6	8	21	32	33	3,78
9.	Kako se prava štite demokratskim putem?	11	15	32	26	18	3,25
10.	Koje su vrline demokratskog vođe?	12	17	30	24	18	3,18
11.	Zašto je participacija građana u odlučivanju važna za demokratiju?	12	15	30	24	19	3,24
12.	Kako saradivati s drugim građanima na poboljšanju života u zajednici?	8	14	26	28	25	3,48
13.	Zašto je sloboda medija važna u demokratskom društvu?	8	13	23	26	30	3,56
14.	Zašto je važno štiti prava manjina u mojoj zemlji?	8	9	23	29	31	3,65
15.	Kako nenasilno rešavati sukobe?	9	7	17	23	45	3,88

Prema proceni učenika, nastavnici koriste sve navedene načine rada na časovima Građanskog vaspitanja (Tabela 29), a u najvećoj meri su posvećeni tome da poštuju mišljenje učenika (76%) i podstaknu učenike da izraze sopstveno mišljenje (78%). Osim toga, nastavnici Građanskog vaspitanja nastoje da povežu

nastavne teme sa svakodnevnim životom učenika (71%) i da ih sagledaju iz različitih perspektiva (67%). S druge strane, među navedenim aktivnostima nastavnici su nešto ređe orijentisani ka promovisanju kritičkog mišljenja. Ovaj rezultat gotovo je identičan ranijim nalazima.

Tabela 29. Ocena učestalosti različitih metoda nastavnog rada od strane nastavnika Građanskog vaspitanja

P29.	Koliko često je po tvom mišljenju na času Građanskog vaspitanja tvoj nastavnik ostvarivao sledeće:	nikada	vrlo retko	ponekad	često	vrlo često	prosek
1.	povezivao nastavne teme sa svakodnevnim životom učenika	9	7	13	27	44	3,91
2.	poštovao mišljenje učenika	5	7	12	20	57	4,15
3.	podsticao učenike na raspravu	13	11	21	23	32	3,50
4.	obrađivao teme sa različitih aspekata (perspektiva)	5	7	21	31	37	3,88
5.	podsticao učenike da izraze vlastito mišljenje	5	5	12	22	56	4,19
6.	promovisao kritičko mišljenje	9	11	24	25	31	3,59
7.	koristio različite izvore za učenje (osim udžbenika)	8	10	18	22	42	3,79
8.	davao povratne informacije učenicima o njihovom radu	9	9	18	25	39	3,77

Među navedenim oblicima aktivne nastave nastavnici, prema oceni učenika, najčešće koriste klasična predavanja (63%), ali i diskusiju (58%) i debatu (44%), dok su najređe zastupljeni oblici rada pisanje

eseja, humanitarni rad ili analiza novinskih članaka (Tabela 30). Znatno je više prisutno korišćenje interneta ili video materijala nego što je to bilo pre deset godina.

Tabela 30. Ocena učestalosti korišćenja različitih vidova nastave

P30.	Koliko često ste u školi učili o demokratiji, ljudskim pravima, građanstvu i sličnim temama uz korišćenje sledećih vidova nastave:	nikada	vrlo retko	ponekad	često	vrlo često	prosek
1.	diskusija	10	12	20	24	34	3,60
2.	rad na projektu (npr. istraživanje neke društvene teme)	12	17	28	24	20	3,22
3.	igranje uloga i simulacija	15	17	24	23	21	3,18
4.	predavanje nastavnika	6	11	20	26	37	3,76
5.	debata (grupe za i protiv)	10	14	21	24	31	3,52
6.	analiza video-materijala (npr. film, DVD)	15	13	21	25	25	3,32
7.	pretraživanje i korišćenje informacija sa interneta	12	13	26	23	26	3,37
8.	pisanje eseja	34	21	19	14	13	2,52
9.	dobrovoljni rad u humanitarnim i drugim nevladinim organizacijama	28	19	21	16	16	2,73
10.	analiza novinskih članaka	29	15	21	17	17	2,79

Na časovima nastave Građanskog vaspitanja, prema oceni učenika, prevlađuje pozitivna atmosfera koja se može opisati prvenstveno kao prijateljska (74%), opuštena (73%) i saradnička (67%), što govori u prilog zaključku da je predmet uspeo da ostvari duh saradnje i zajedničkog učenja na času (Tabela 31).

Učenici smatraju da nastava nije nezanimljiva (24%), stroga (23%) i nekontrolisana (24%), što verovatno u pozitivnom smislu prevazilazi ponekad nepopularnu sliku drugih predmeta među srednjoškolcima, a što je bio slučaj i u prethodnom istraživanju.

Tabela 31. Ocena atmosfere na časovima Građanskog vaspitanja

P31.	Koliko često je, po tvom mišljenju, atmosfera u razredu pri obradi neke teme iz Građanskog vaspitanja, imala neko od sledećih obeležja: (U svakom redu zaokruži samo jedan broj!)	nikada	vrlo retko	ponekad	često	vrlo često	prosek
1.	motivišuća	11	9	24	28	27	3,51
2.	opuštena	4	8	15	29	44	4,00
3.	takmičarska	14	17	28	20	21	3,17
4.	saradnička	6	8	20	33	34	3,82
5.	istraživačka	9	12	27	23	29	3,52
6.	radna	6	9	22	30	33	3,76
7.	prijateljska	5	6	15	26	48	4,05
8.	nezanimljiva	24	27	24	11	13	2,61
9.	zatvorena za suprotstavljena gledišta	32	25	20	11	12	2,47
10.	nekontrolisana	39	22	16	10	14	2,37

Upitani da ocene u kojoj meri je učenje o temama koje su sadržaj predmeta Građansko vaspitanje uticalo na to da unaprede svoje veštine, kompetencije i lične karakteristike, učenici izjavljuju da se najveći uticaj ogleda u unapređenju slobode izražavanja sopstvenog mišljenja (64%), argumentovanom iznošenju ličnog stava (61%) i kroz unapređenje prihvatanja

odgovornosti za vlastite odluke (61%), ali i u drugim oblastima ličnog razvoja (Tabela 32). Među navedenim temama, učenici su najniže ocenili da im je nastava Građanskog vaspitanja pomogla da razumeju i tumače politička zbivanja. Ovo je takođe rezultat potvrđen u prethodnom istraživanju.

Tabela 32. Ocena ličnih karakteristika i kompetencija kao posledica pohađanja nastave Građanskog vaspitanja

P32.	U kojoj meri je tebi lično učenje o demokratiji, ljudskim pravima, građanstvu i sličnim temama pomoglo da unaprediš: (U svakom redu zaokruži samo jedan broj!)	nimalo	malo	osrednje	mного	vrlo mnogo	prosek
1.	tumačenje političkih zbivanja	15	17	31	21	16	3,05
2.	samostalno donošenje odluka	7	13	27	27	26	3,52
3.	saradnju s drugima u rešavanju problema	6	10	30	28	26	3,58
4.	prihvatanje odgovornosti za vlastite odluke	5	11	24	31	30	3,69
5.	kritički pristup društvenim zbivanjima	8	12	28	27	25	3,50
6.	shvatanje značaja individualnog angažmana za društvene promene	8	14	30	28	20	3,39
7.	učestvovanje u aktivnostima koje doprinose dobrobiti drugih	7	11	34	27	22	3,46
8.	bolje shvatanje svoje odgovornosti prema školi	7	12	29	29	24	3,51
9.	shvatanje da je argumentovan dokaz bitan u iznošenju ličnog stava	6	8	24	27	34	3,74
10.	slobodu izražavanja sopstvenog mišljenja/ili učestvovanja u dijalogu	5	10	21	27	37	3,80
11.	razlikovanje istinitih od nepouzdanih informacija	6	10	24	29	31	3,70

Najzad, učenici imaju razne predloge za unapređenje nastave iz predmeta Građansko vaspitanje (Grafik 6). Gotovo svi predlozi za unapređenje nastave su ujednačeno zastupljeni, ali se najviše predloga odnosi na veću upotrebu savremenih medija, posebno interneta, u nastavi (33%), pružanje prilike učenicima da utiču na školsku politiku i praksu (27%), sprovođenje projekata koji

povezuju škole na lokalnom, nacionalnom i međunarodnom nivou i raspravljanje o društveno važnim pitanjima (26%). Posebno je zanimljiva potreba i spremnost učenika da se još više uključe u rasprave o važnim društvenim temama pošto se iz odgovora na pitanje 30 vidi da je debata već dosta zastupljena forma rada na časovima iz predmeta Građansko vaspitanje.

Stavovi prema GV: rezime i diskusija glavnih nalaza rezultata

U celini posmatrano, učenici su dominantno zadovoljni različitim aspektima nastave iz predmeta Građansko vaspitanje, posebno kada je reč o atmosferi na času i kompetencijama nastavnika. Trećina učenika izrazila je svoje nezadovoljstvo činjenicom da udžbenici ne postoje, verovatno naviknuti na takav, jasno definisan izvor informacija, odnosno uobičajena didaktička sredstva u nastavi, što nije u skladu sa intencijama ovog predmeta koji treba da ohrabri kreativnost i istraživački pristup temama. Učenici procenjuju da su kroz predmet Građansko

vaspitanje naučili mnogo o temama koje su vezane za značaj poštovanja zakona i o svojim prava i odgovornostima u školi, ali da je manje pažnje posvećeno značaju participacije građana u demokratskim sistemima i načinima zaštite prava demokratskim putem. Nastavnici su najviše ohrabivali pluralizam i slobodu mišljenja, a najmanje podsticali direktnu participaciju učenika u nastavi (zajedničko davanje ocena, kritičko mišljenje). Predavanje, debata i diskusija kao najčešće metode nastave potvrđuju ovaj podatak. Atmosfera na časovima je izrazito pozitivno ocenjena – kao prijateljska,

opuštena, puna saradnje. S druge strane, nezanimljivost i strogost (kao neretka predstava o klasičnom načinu izvođenja nastave) su zastupljeni u najmanjoj meri. Značajan podatak je i procena učenika o uticaju tema iz predmeta Građansko vaspitanje na razvoj njihovih ličnih karakteristika u pogledu značaja argumentovanog iznošenja ličnih stavova, razvoj spremnosti za prihvatanje odgovornosti, razvoj njihove samostalnosti u donošenju odluka i unapređenju saradnje sa drugima prilikom rešavanja problema.

Sudeći po odgovorima učenika, elementima sa najviše mogućnosti za inovaciju predmeta se mogu smatrati:

- *veći naglasak na obučavanju putem interneta i ostalih medija;*
- *veći naglasak na inicijativi učenika i njihovoj participaciji u školi i u zajednici;*
- *veći naglasak na razumevanju dnevno-političkih tema za koje su učenici ovog uzrasta zainteresovani.*

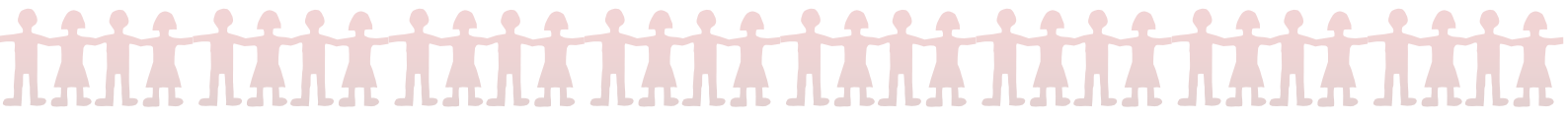
Stavovi i demokratske vrednosti učenika

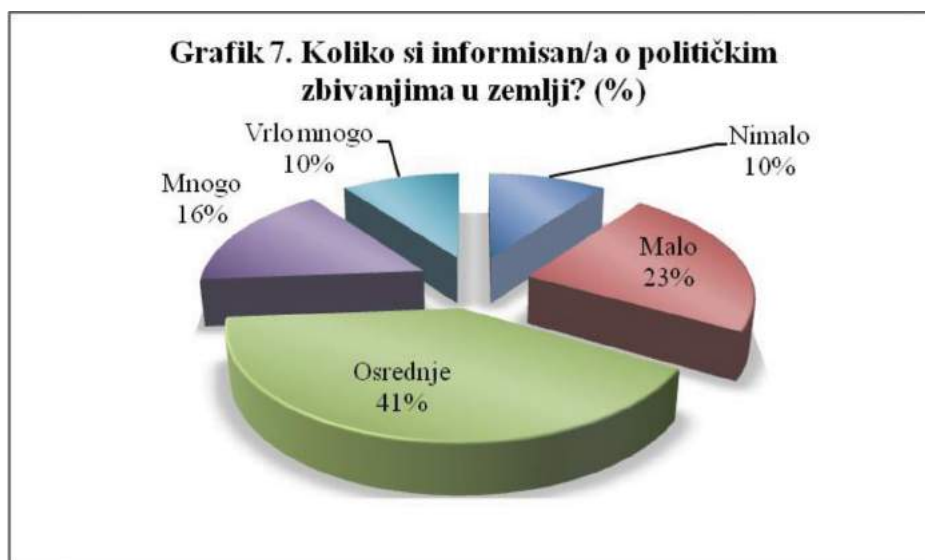
Pored stavova o samom predmetu Građansko vaspitanje, u istraživanje je uključen i niz pitanja koja za cilj imaju

procenu političke kulture učenika – stepen njihove informisanosti o političkom okruženju i poverenja u društvene institucije, uključenost u život zajednice, razvijene građanske vrednosti, odnos prema drugim verskim i etničkim zajednicama, itd.

Stepen političke kulture učenika ispitivan je kroz više od 16 opštih pitanja o stavovima prema društvu i spremnosti na društvenu participaciju; ona su sadržala veći broj potpitanja (od 4 do 19) kojima su obuhvaćeni pojedini aspekti opštije teme. Kao i na prethodnim stranama, u nastavku će biti prikazani podaci dobijeni u okviru pojedinačnih pitanja iz ovog dela upitnika.

Najveći procenat učenika smatra da je osrednje informisan o političkim zbivanjima u zemlji, što je identično prethodnom istraživanju (Grafik 7). Više je onih koji smatraju da su malo ili nimalo informisani (33%) nego onih koji procenjuju da su mnogo i vrlo mnogo informisani (26%) – u istraživanju iz 2009. odnos je bio obrnut, što može govoriti o tendenciji ka apolitizaciji omladine i postepenom gubitku interesovanja za politička zbivanja.

Očekivano, poznavanju političkih zbivanja u zemlji (Tabela 33) u najvećoj mjeri doprinose internet (često ga u te svrhe koristi tri četvrtine mladih, čak 75%) i televizija (53%), a zatim razgovori u porodici (45%) i sa prijateljima (44%). U odnosu na ispitivanje od pre deset godina, značaj interneta se popeo sa trećeg na prvo mesto, dok je uticaj novina (koje su bile na drugom mestu kao izvor informisanosti) pao na začelje. To nam ukazuje da među mladim generacijama primat u političkom komuniciranju i informisanju polako, ali

sigurno zauzimaju novi mediji. Najmanji uticaj na poznavanje političkih prilika ima radio, kao i u prethodnom istraživanju. Predmet Građansko vaspitanje takođe nije čest izvor informacija o aktuelnim zbivanjima, što ukazuje na to da učenici pod poznavanjem političkih zbivanja u zemlji podrazumevaju dnevno-političke aktuelnosti. S druge strane, to možda ukazuje na zaključak da se nastava iz predmeta Građansko vaspitanje dominantno odvija kao apolitična.

Tabela 33. Učestalost korišćenja različitih izvora informisanja

P35.	Koliko svaki od dole navedenih izvora informisanja doprinosi tvom poznavanju <u>političkih zbivanja u tvojoj zemlji?</u> (U svakom redu zaokruži samo jedan broj!)	nimalo	malo	osrednje	mного	vrlo mnogo	prosek
1.	radio	43	26	16	6	8	2,10
2.	TV	10	15	22	21	32	3,52
3.	novine	25	19	26	16	15	2,77
4.	školski predmet Građansko vaspitanje	16	15	28	23	17	3,10
5.	internet	4	7	14	20	55	4,15
6.	razgovori sa prijateljima	18	17	21	21	23	3,14
7.	razgovori u porodici	15	14	27	20	25	3,25

Rezultati pokazuju da se učenici veoma retko uključuju u humanitarne aktivnosti kroz dobrovoljni rad u zajednici, za koji skoro 2/3 učenika navodi da nikada ne čini ili čini retko (Tabela 34). Takođe, svi drugi oblici društvene participacije su veoma retko zastupljeni. Razlog za to može biti nedovoljno razvijen volonterski sektor u društvu, zbog čega iz odgovora nije jasno da li do toga dolazi zato što učenici generalno nemaju priliku da to čine ili ne žele da se uključuju u ovakve aktivnosti. Angažovanje u neposrednom okruženju u humanitarnom smislu (pomoć susedima koji su stari i nemoćni) ili aktivna participacija u odlučivanju u okviru porodice ili škole (reagovanje na doživljaj nepravednog postupanja nastavnika) zastupljena je u nešto većoj meri. Između

polovine i dve trećine učenika učestvovalo je u takvim aktivnostima. Ipak, čak i u neposrednom okruženju, i dalje je u značajnoj meri prisutno konformiranje onima koji imaju više moći (roditelji, nastavnici).

Aktivno učestvovanje u pitanjima koja se tiču određenog društvenog problema kroz medijske i onlajn rasprave, kontaktiranje lokalnog političara da bi ga upozorili na određeni društveni problem ili učestvovanje u potpisivanju peticija ili u protestima najređe je zastupljeno. To je delom očekivano s obzirom na uzrast ispitanika, ali je i odraz minimalne društvene podrške građanskoj participaciji mladih ovog uzrasta. Rezultati su veoma slični podacima iz 2009. godine.

Tabela 34. Učešće u različitim oblicima aktivnosti

P36.	Koliko često si u protekloj godini učestvovao u sledećim aktivnostima: (U svakom redu zaokruži samo jedan broj!)	nikada	2-3 puta u godini	najmanje jednom mesečno	najmanje jednom nedeljno	prosek
1.	dobrovoljno pomogao starijem ili nemoćnom susedu	14	32	32	22	2,62
2.	dao novčani prilog u humanitarne svrhe	11	41	31	17	2,54
3.	dobrovoljno radio u zajednici (domu za siročad, staračkom domu i sl.)	58	16	16	10	1,78
4.	učestvovao u donošenju važnih odluka u svojoj porodici	10	21	37	32	2,91
5.	učestvovao u donošenju važnih odluka u svojoj školi	33	29	25	13	2,17
6.	pridružio se protestnom skupu ili potpisao peticiju	56	20	14	10	1,80
7.	kontaktirao lokalnog političara i upozorio ga na određeni društveni problem	74	8	11	7	1,51
8.	uključio se u medijsku ili onlajn raspravu o određenom društvenom problemu	60	14	16	10	1,77
9.	otvoreno prigovorio nastavniku zbog nepravednog odnosa prema tebi	32	25	25	18	2,28
10.	otvoreno prigovorio nastavniku zbog nepravednog odnosa prema drugim učenicima	34	26	21	19	2,24

Najveći procenat učenika je gotovo siguran da će učiti svoju decu da su istina i poštenje najveće vrednosti u životu (71%), dok je skoro polovina njih uverena da će otvoreno prigovarati nadređenima na poslu zbog nepravednog odnosa prema njemu (51%) ili kolegi (50%). Rezultat je gotovo identičan onom dobijenom u ranijem istraživanju.

S druge strane, najveći broj učenika smatra da se gotovo sigurno neće angažovati u osnivanju nevladine organizacije (65%), niti se kandidovati za neku javnu funkciju (65%), kontaktirati lokalnog političara na vlasti o važnom

društvenom problemu (61%) ili postati član neke političke stranke (65%). Takođe, većina ne smatra da će pisati medijima o slučaju korupcije ili se uključivati u medijske rasprave o nekom problemu. Odgovori na ovo pitanje sugerišu da većinu mladih karakteriše apolitična orijentacija osim kada su u pitanju lični interesi. Takođe, može se zaključiti da politički angažman među njima ima vrlo lošu reputaciju, što je gotovo u potpunosti preslikan rezultat iz 2009. godine.

Tabela 35. Procena potencijalnog učešća u različitim aktivnostima u budućnosti

P37	Koliko si sada siguran da ćeš kao odrasla osoba učiniti sledeće: (U svakom redu zaokruži samo jedan broj!)	sigurno neću	verovatno neću	ne znam, nisam siguran	verovatno hoću	sigurno hoću	prosek
1.	postati član neke političke stranke	44	21	18	7	10	2,18
2.	kandidovati se za neku javnu funkciju	39	26	20	8	8	2,20
3.	glasati na predsedničkim ili parlamentarnim izborima	17	6	23	18	35	3,47
4.	potpisati peticiju ili se pridružiti protestu koji organizuje nevladina organizacija	24	18	31	15	12	2,74
5.	osnovati nevladinu organizaciju	42	23	21	8	6	2,14
6.	kontaktirati lokalnog političara na vlasti o važnom društvenom problemu	40	21	22	9	9	2,25
7.	obavestiti ili pisati novinama o slučaju korupcije	41	19	21	11	9	2,28
8.	uključiti se u medijsku raspravu o određenom društvenom problemu	33	20	22	14	12	2,52
9.	otvoreno prigovoriti nadređenom na poslu zbog nepravednog odnosa prema tebi	13	13	23	25	26	3,38
10.	otvoreno prigovoriti nadređenom na poslu zbog nepravednog odnosa prema tvom kolegi	16	14	25	25	20	3,19
11.	učiti svoju decu da su istina i poštenje najveće vrednosti u životu	12	7	10	14	57	3,98

Od učenika je traženo da ocene i različite Aspekte društveno političkog funkcionisanja s obzirom na to koliki značaj oni, po njihovom mišljenju, imaju za demokratiju. Prema njihovom mišljenju, za demokratiju je važno pre svega da su građani politički obrazovani (57%), a skoro polovina njih misli i da je bitno da političke stranke imaju različite stavove o društvenim problemima (46%) i da na vrhu društvene lestvice budu

najuspešniji (47%). S druge strane, polovina učenika smatra da za razvoj demokratije nisu povoljne pojave kada se ljudi učlanjuju u političke partije kako bi došli na vlast, donose odluke u konsultaciji sa verskim vođama ili kada na izborima za predsednika države postoji samo jedan kandidat. Ipak, zabrinjava stav skoro trećine mladih (29%) da je u demokratiji važno da svako gleda svoje interese ili da građani podržavaju svaku odluku vlade.

Odgovor vezan za slobodu medija koja se prepoznaje kao nepovoljna za demokratiju u 43% slučajeva je verovatno pre pokazatelj odnosa prema kvalitetu i načinu pisanja štampe, pa se takva „sloboda štampe“ negativno konotira kod

skoro polovine učenika. Čini se da je mišljenje mladih o demokratiji generalno u dobroj meri odraz percepcije problema demokratije u praksi u srpskom društvu. Odgovori su slični nalazima iz 2009.god.

Tabela 36. Ocena važnosti različitih aspekata za demokratiju

P38.	Koliko je, po tvom mišljenju, za demokratiju važno sledeće: (U svakom redu zaokruži samo jedan broj!)	nimalo	malo	osrednje	mного	vrlo mnogo	prosek
1.	da građani podržavaju svaku odluku vlasti	24	17	31	13	15	2,77
2.	da svako gleda svoje interese	20	21	29	14	15	2,84
3.	da političke stranke imaju različite stavove o društvenim problemima	10	10	34	27	19	3,36
4.	da mediji imaju slobodu da pišu šta hoće	26	17	24	16	17	2,81
5.	da se ljudi učlanjuju u političke stranke kako bi došli na vlast	34	18	24	12	12	2,49
6.	da su građani politički obrazovani	8	10	25	22	35	3,66
7.	da se građani učlanjuju u nevladine organizacije kako bi bolje kontrolisali vlast	14	18	36	21	12	2,97
8.	da vlast donosi odluke u konsultaciji s verskim vođama	24	24	29	14	10	2,61
9.	da vlast ograničava slobodan protok roba na tržištu	25	19	30	14	12	2,71
10.	da na izborima za predsednika države postoji samo jedan kandidat	43	15	22	10	10	2,28
11.	da na vrhu društvene lestvice budu najuspešniji	14	12	27	22	26	3,34

Većina navedenih vrednosti je od velikog značaja za učenike, o čemu svedoči najveći broj prosečnih ocena između 4,25 i 4,55. Prema redosledu značaja za učenike izdvajaju se sledeće vrednosti: porodica, pravda, prijatelji (AS preko 4,50), zatim lična sloboda, privatnost doma i slobodno vreme (iznad 4,40), dobro plaćen posao i materijalna sigurnost (AS oko 4,30). Iza grupe vrednosti usmerenih na ličnu dobrobit, slede, takođe visoko vrednovane,

opšte društvene vrednosti vezane za dobrobit drugih ljudi (mir, ravnopravnost, zaštita ugroženih i sl.). Kao i u nekim ranijim slučajevima, i ovde je primetan fokus mladih na ličnu sferu. Učenici kao najmanje važne ocenjuju slobodu medija i pripadnost evropskoj kulturi u odnosu na visoko vrednovanu tradiciju, s tim da treba imati na umu da ove vrednosti ipak imaju ocene preko 3,50. I u ovom segmentu je rezultat iz 2009. gotovo preslikan.

Tabela 37. Ocena važnosti različitih vrednosti

P39.	Koliko je <u>tebi lično</u> u životu važno sledeće:		nimalo	malo	osrednje	mnogo	vrlo mnogo	prosek
1.	lična sloboda		5	3	6	11	76	4,48
2.	nacionalni identitet		8	7	16	25	44	3,90
3.	vera		11	7	17	20	46	3,82
4.	porodica		2	4	7	11	76	4,55
5.	pravda		2	3	7	15	73	4,53
6.	materijalna sigurnost		2	3	13	30	52	4,27
7.	zaštita socijalno ugroženih		3	4	18	29	46	4,11
8.	prijateljski odnosi među narodima		3	5	12	25	54	4,24
9.	prijatelji		4	2	7	15	73	4,51
10.	dobro plaćen posao		3	3	9	23	62	4,39
11.	privatnost doma		2	4	9	16	69	4,46
12.	tradicija		5	7	18	23	46	3,97
13.	slobodno vreme		3	3	9	17	69	4,45
14.	pripadnost evropskoj kulturi		8	10	27	25	30	3,57
15.	zaštita manjina		5	7	22	27	40	3,90
16.	društveni status		5	8	21	28	39	3,90
17.	sloboda medija		12	10	25	17	37	3,56
18.	jednakost svih ljudi		4	5	10	19	61	4,28
19.	socijalna pravda		3	4	15	19	59	4,27

Deo ove studije uključivao je i nekoliko pitanja koja nisu bila predmet istraživanja u analizi iz 2009. godine (Tabela 38). Ova pitanja se tiču nekih aktuelnih, kontroverznih tema koje su, između ostalog, važni pokazatelji opštijih društveno-političkih orijentacija učenika.

Preko 70% mladih ima pozitivan odnos prema obaveznoj vakcinaciji i jasno izražen kritički odnos prema rijaliti programima, dok se nešto manji broj, mada ipak nešto više od polovine učenika, opredeljuje za zabranu fizičkog kažnjavanja dece (56%).

S druge strane, većina mladih je za uvođenje smrtne kazne za najteža krivična dela (66%). Imajući u vidu senzacionalizam u pisanju medija o različitim zločinima, a retko isticanje

humanih vrednosti uključujući i to da niko nema pravo da nekome oduzme život, ovaj rezultat nije iznenađujući.

Tabela 38. Mišljenje učenika o različitim kontroverznim temama

P40	U kom stepenu se slažeš sa sledećim tvrdnjama?	Uopšte se ne slažem	Ne slažem se	Neodlučan	Slažem se	U potpunosti se slažem	Prosek
1.	Vakcinacija dece treba da bude obavezna.	10	6	15	18	52	3,96
2.	Fizičko kažnjavanje dece treba da bude zabranjeno.	9	16	19	19	37	3,59
3.	Treba uvesti smrtnu kaznu za najteža krivična dela.	7	9	18	14	52	3,94
4.	Rijaliti programe bi trebalo ukinuti.	6	5	13	15	60	4,18

Kada je u pitanju poverenje u različite institucije, grupe i pojedince, podaci ukazuju na to da učenici u najvećoj meri imaju poverenje u sebe (78%) i sebi bliske osobe – roditelje (79%) i prijatelje (68%) (mada u njih u nešto manjoj meri), što možda nije očekivano za ovaj uzrast (Tabela 39). Poverenje u prijatelje se takođe smanjilo i u odnosu na istraživanje iz 2009. godine.

Iza toga sledi, mada znatno niže na lestvici poverenja, poverenje u nastavnike (38%) i verske institucije (37%). Ovaj podatak je veoma interesantan, jer pokazuje da učenici više veruju predstavnicima verske zajednice nego drugim institucijama države i društva. Takođe, tipični nalazi o institucionalnom

poverenju iz naše sredine govore da su ustanove tradicionalnog autoriteta, poput crkve i vojske, jedine institucije u koje građani Srbije imaju poverenja, što, očigleno, važi i za mlade. Ovde je značajno uočiti podatak da je, u poređenju sa prethodnom studijom, stepen poverenja u verske institucije pao za 7%.

Prema svim ostalim institucijama prevladava nepoverenje, bilo da se radi o međunarodnim ili domaćim. Drugim rečima, u vezi sa institucijama društva i države postoji izražena kriza legitimiteta o kojoj mladi izveštavaju. Dodatno, u odnosu na prethodno istraživanje, redosled osoba i institucija je veoma sličan, ali je stepen poverenja generalno opao.

Ovakva struktura (ne)poverenja može se povezati sa razlozima apolitičnosti učenika, odnosno nezainteresovanosti za aktivno učešće u dnevno-političkim zbivanjima. Pored toga, s obzirom na uzrast ispitanika, nije neobična njihova okrenutost ka privatnim sferama društvenog života – porodici i

druženju sa vršnjacima. To nas iznova vraća na tendencije „privatizacije“ života od strane mladih, okrenutosti ličnim brigama i posvećnosti ostvarenju ličnih interesa. U tom smislu, iznenađuje podatak o relativno niskom poverenju u društvene mreže koje čine nezaobilazni deo života mladih.

Tabela 39. Poverenje u različite institucije

P42.	Koliko poverenja imaš u:						prosek
		nimalo	malo	osrednje	mnogo	vrlo mnogo	
1.	Vladu Republike	38	25	26	7	4	2,14
2.	Parlament	30	28	30	7	5	2,28
3.	Predsednika Republike	39	21	23	10	7	2,26
4.	lokalnu vlast	33	24	28	9	6	2,31
5.	medije	36	25	24	8	7	2,26
6.	domaće sudove	30	23	29	12	6	2,42
7.	svoju versku instituciju	19	15	29	21	16	3,00
8.	nevladine organizacije	21	20	35	16	8	2,69
9.	multinacionalne kompanije	25	22	32	15	6	2,55
10.	Evropsku uniju	28	24	27	14	8	2,49
11.	NATO	41	21	25	7	6	2,16
12.	međunarodne finansijske institucije	28	22	31	14	5	2,47
13.	međunarodne sudove	26	20	34	12	8	2,56
14.	nastavnike	15	15	33	25	13	3,07
15.	prijatelje	6	8	18	33	35	3,83
16.	roditelje	4	7	9	16	63	4,27
17.	sebe	6	6	9	16	62	4,22
18.	društvene mreže	22	27	30	11	11	2,62

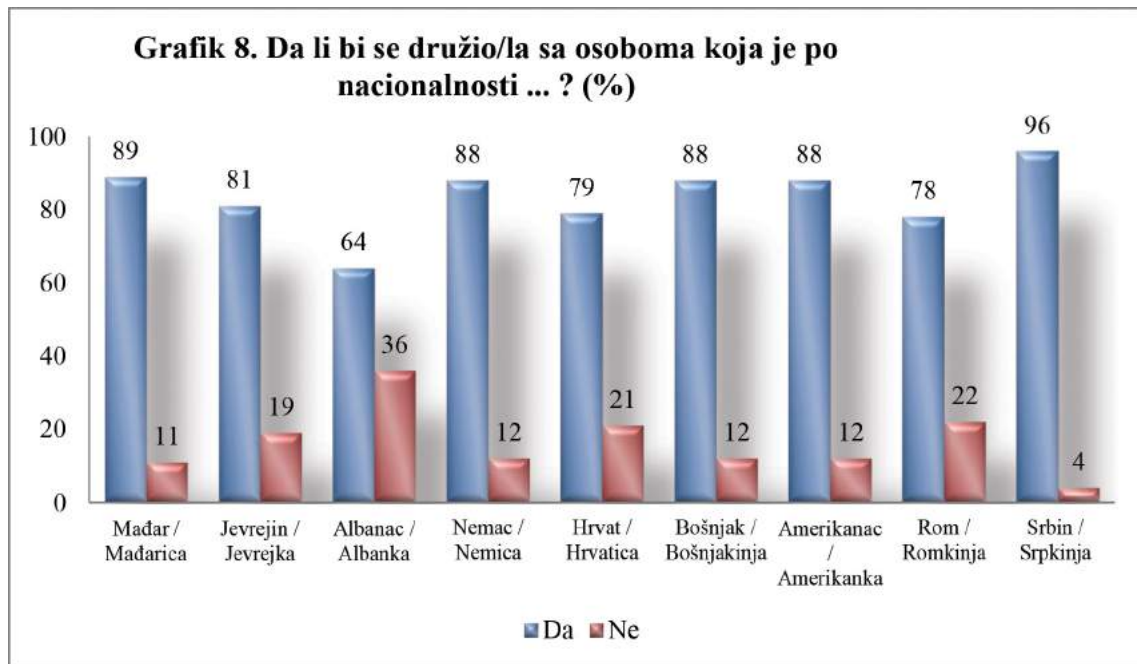

O odnosu prema drugim etničkim i verskim grupama zaključivano je na osnovu socijalne distance koja je ispitivana putem spremnosti da se sa pripadnicima drugih grupa stupi u odnos prijateljstva (Grafik 8). Socijalna distanca je u najmanjoj meri ispoljena prema pripadnicima sopstvenog naroda, Srbima. Ovaj podatak je sasvim očekivan, budući da uzorak većinski i čine upravo pripadnici srpske nacionalnosti. U celini posmatrano, najveći broj učenika bi se družio sa svim pripadnicima navedenih naroda, ali je ipak najveća socijalna distanca ispoljena prema Albancima (trećina učenika ih ne bi prihvatila za druženje), a u manjem stepenu prema Hrvatima i Romima sa kojima se petina mladih iz uzorka ne bi družila. Iako podaci iz ovog i prethodnog istraživanja nisu direktno uporedivi, moglo bi se zaključiti

da je u odnosu na prethodno istraživanje socijalna distanca prema ovim narodima ipak značajno smanjena. U prethodnom istraživanju postojala je manja spremnost da se pripadnici ovih etničkih grupa prihvate na nivou socijalno udaljenijeg odnosa koji bi, po definiciji, trebalo da je manje sporan od odnosa prijateljstva: Rome je za susede bilo spremno da prihvati samo 16,5%, Hrvate samo 18,1%, a Albance 8,4% učenika. U ovoj studiji je spremnost da se Romi, Hrvati i Albanci prihvate za prijatelje daleko izraženija, te odatle i zaključak da je socijalna distanca manja.

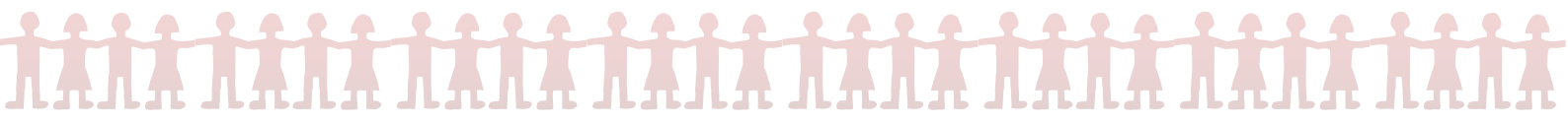
Izrazito marginalizovana grupacija, Romi, je grupa prema kojoj se niske mere socijalne bliskosti konstantno dokazuju u nacionalnim istraživanjima, dok je jasan medijski uticaj na odnos prema Albancima i Hrvatima u sklopu aktuelnih političkih i istorijskih zbivanja.

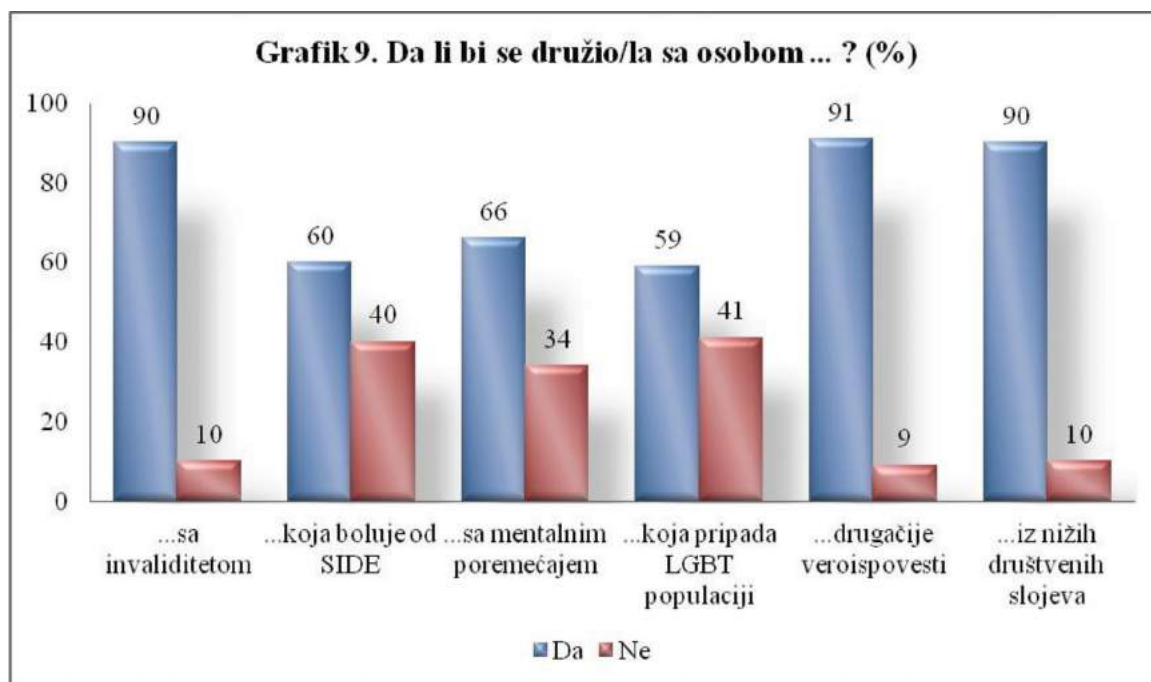

U odnosu na prethodno istraživanje, gde je ispitivan odnos prema drugim narodima i nacionalnim manjinama, u sadašnje istraživanje je uključeno i ispitivanje spremnosti za stupanje u odnos prijateljstva sa pripadnicima drugih marginalizovanih grupa, prema netničkom kriterijumu (Grafik 9). U tom pogledu najmanja socijalna distanca je prisutna prema osobama druge

veroispovesti (9%), osobama iz nižih društvenih slojeva (10%) i osobama sa invaliditetom (10%). S druge strane, oko 40% učenika bi odbilo druženje sa pripadnicima LGBT populacije, osobama obolelim od side i osobama sa mentalnim poremećajima, što svedoči o i dalje prisutnoj snažnoj stigmatizaciji ovih osoba, čak i među mladima.

Druga grupa pitanja, koja takođe nije bila uključena u prethodno istraživanje, tiče se analize političke autoritarnosti mladih (Tabela 40). Polovina mladih smatra da su poslušnost i poštovanje autoriteta važne pozitivne osobine, dok je četvrtina njih neodlučna. Takođe, većina mladih ispoljava neku vrstu agresivnosti prema onima koje, hipotetički, opaža kao pojedince koji krše ustanovljeni socijalni red ili konvencionalne vrednosti. S druge strane, odbacuje se ideja bespogovornog prihvatanja i pokornosti političkom

autoritetu, što je zapravo u suštini autoritarnosti. Čini se da mladi ne prihvataju ideju nekritičkog podaništva legitimnom autoritetu, a u onim aspektima u kojima nisu tako kritični, poput osude nemorala i nepoštenja, verovatno do izražaja dolaze efekti preovlađujućeg društvenog konteksta, često zasićenog upravo sadržajima koji kod većine mladih nailaze na osudu.

Tabela 40. Slaganje sa tvrdnjama iz mini-skale autoritarnosti

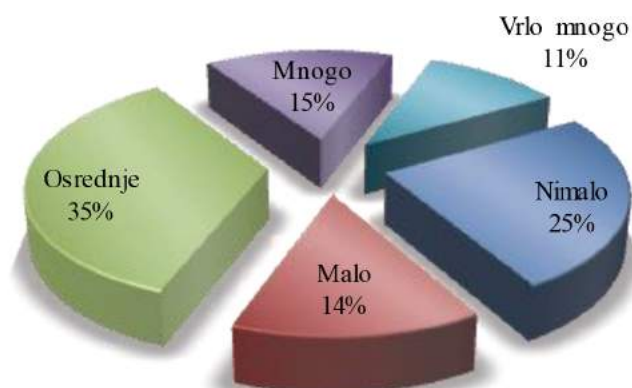
P45. U kojem stepenu se slažeš sa sledećim tvrdnjama?						
	Uopšte se ne slažem	Ne slažem se	Neodlučan	Slažem se	U potpunosti se slažem	Prosek
1. Poslušnost i poštovanje autoriteta su najvažnije osobine koje ljudi treba da nauče.	18	15	23	25	18	3,10
2. U svakom društvu mora da postoji politički autoritet u koga će ljudi potpuno verovati i čije će odluke sprovesti bez pogovora.	19	22	32	19	9	2,77
3. Građanin koji voli svoju zemlju ne treba stalno da zapitkuje, već treba da se ponaša u skladu sa uputstvima koja dolaze od nadređenih.	29	23	29	10	9	2,48
4. Većina naših problema bila bi rešena ako bismo nekako mogli da se oslobodimo nemoralnih, nepoštenih i maloumnih ljudi.	7	12	20	29	32	3,67

Poslednji analizirani aspekt stavova i vrednosti mladih tiče se njihovog odnosa prema Evropskoj uniji (EU). Stavovi prema članstvu u EU su preovlađujuće negativni (Grafik 10). Tek četvrtina mladih (26%) smatra da je za Srbiju važno da postane članica EU; za više od trećine mladih (39%) to je malo ili nimalo bitno. Ovi podaci ukazuju na izražen porast negativnog stava prema priključenju Srbije u odnosu na prethodno istraživanje kada je

polovina učenika (51%) smatrala da je to važno za zemlju u tranziciji. S obzirom na to da sada čak 40% mladih smatra da ovo nije važno pitanje za Srbiju u odnosu na to da je ovakav stav delio tek svaki deseti učenik (9,6%), ovo je jedna od najuočljivijih promena u proteklom periodu i svedoči o značajno manjoj privlačnosti EU u odnosu na period pre jedne decenije.

Grafik 10. Koliko je po tvom mišljenju za Srbiju važno da postane članica Evropske unije?

U skladu sa tim su i podaci koji ukazuju da među učenicima generalno vlada podeljeno mišljenje po pitanju članstva u EU, kako u pogledu prednosti, tako i u pogledu nedostataka (Tabela 41). O tome najubedljivije svedoči podatak da je na gotovo svakom pitanju u svim kategorijama na petostepenoj skali prisutno između 10 i 20% učenika, a najviše ih je u kategoriji neopredeljenih. Tako su i prosečne ocene svih pozitivnih i negativnih očekivanja u rasponu od 2,70 do 3,20.

Nešto izraženija pozitivna očekivanja od ulaska zemlje u EU jesu da će se uspostaviti bolji odnosi s drugim zemljama (što smatra polovina učenika), da će se povećati kvalitet obrazovanja (42%) i povećati broj zaposlenih (42%).

Ova, kao i ostala pozitivna očekivanja, smanjila su se u odnosu na prethodno istraživanje, kada je skoro polovina učenika verovala da će se povećati sigurnost građana, da će prava radnika biti znatno bolje zaštićena, itd.

S druge strane, najzastupljenija negativna očekivanja od ulaska zemlje u EU su da će stranci postati vlasnici velikih kompanija (44%) i da će nacionalna bogatstva biti u rukama stranaca (40%). Ova negativna očekivanja su se nešto povećala u odnosu na 2009. godinu.

Povećao se i broj učenika koji smatraju da će nacionalni identitet biti ugrožen, dok je ranije bilo više onih koji nisu strepeli za nacionalni identitet zbog ulaska Srbije u EU.

Tabela 41. Ocene različitih aspekata koristi priključenja Srbije EU

P47.	U kojoj meri se slažeš da će ulaskom Srbije u Evropsku uniju doći do sledećeg:	nimalo se ne slažem	ne slažem se	niti se slažem, niti ne slažem	slažem se	potpuno se slažem	prosek
1.	društvo će biti mnogo demokratičnije	22	16	37	18	8	2,75
2.	znatno će se povećati životni standard građana	13	16	38	24	9	2,99
3.	suverenitet države biće ograničen	13	14	46	17	10	2,97
4.	biće manje nezaposlenih	12	14	33	31	11	3,15
5.	nacionalna bogatstva biće u rukama stranaca	10	14	36	20	20	3,26
6.	uspostaviće se bolji odnosi s drugim zemljama	10	10	32	32	17	3,35
7.	povećaće se socijalne razlike među građanima	11	16	42	19	12	3,05
8.	pravni sistem će biti pravedniji i delotvorniji	13	14	39	22	11	3,04
9.	nacionalni identitet će biti ugrožen	15	19	37	16	13	2,92
10.	povećaće se kvalitet obrazovanja	12	11	35	27	15	3,23
11.	prevladaće materijalni interesi	10	13	41	21	15	3,19
12.	prestaće korupcija u javnim službama	18	15	38	18	11	2,95
13.	političari će odgovornije donositi odluke	19	14	35	21	11	2,92
14.	stranci će postati vlasnici velikih kompanija	11	10	35	27	17	3,28
15.	prava radnika biće znatno bolje zaštićena	13	11	36	27	14	3,19
16.	povećaće se sigurnost građana	14	10	34	24	17	3,20

Stavovi i demokratske vrednosti učenika: rezime i diskusija rezultata

Učenici su, prema sopstvenoj oceni, osrednje upoznati sa aktuelnim političkim zbivanjima. Glavni kanali informisanja koje koriste jesu internet i televizija, dok predmet Građansko vaspitanje ne smatraju značajnim izvorom informacija o politici.

Učenici su manje zainteresovani za politička zbivanja i društveni angažman. Većina njih ne koristi mehanizme predstavničkog sistema, ne učestvuje u protestima i peticijama ili u humanitarnim aktivnostima (ukoliko nisu

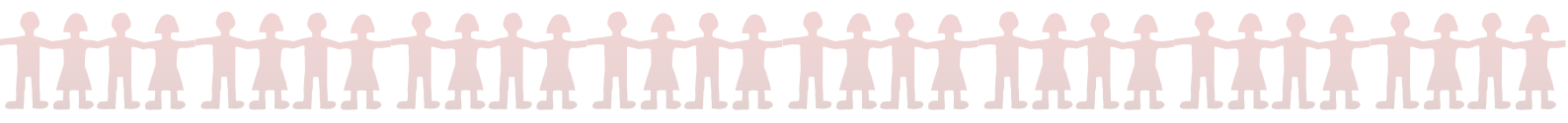
usmerene na krug najbližih ljudi), a i prema nastavnicima u školi. U zamišljanju lične budućnosti, društveni i politički angažman zauzima vrlo nisko mesto.

Pregled vrednosti i institucija u koje učenici imaju poverenja daje jedno od mogućih objašnjenja relativno niskog nivoa njihove političke kulture. Naime, oni imaju najmanje poverenja u državne i lokalne organe vlasti, a zatim i u međunarodne institucije. S druge strane, najviše poverenja imaju u sebe, porodicu, prijatelje i versku instituciju. U najznačajnije lične vrednosti spadaju lična sloboda, pravda, porodica, prijatelji, privatnost, slobodno vreme. Verovatno je problematični tok tranzicije zemlje zajedno sa isključenošću mladih iz političkog života doveo do toga da se srednjoškolci u većoj meri okrenu „privatnim“ sferama: sebi, porodici i bliskim osobama. U međuvremenu, oblast politike shvataju usko, stereotipno i negativno, izjednačavaju je sa dnevno-političkim zbivanjima kojima se ne bi priključili. Takođe, i odnos prema političkom autoritetu je donekle ambivalentan – ideja nekritičkog pokoravanja legitimnim autoritetima među mladima nema veliko uporište, ali je, s druge strane, prisutna izvesna netrpeljivost prema drugima i drugačijima, bilo u hipotetičko-načelnom smislu (npr. nepošteni), bilo sasvim konkretno (npr.

manje su spremni da zauzmu kritički stav socijalna distanca prema pripadnicima LGBT populacije, albanske etničke grupe i slično).

Ono što dodatno zabrinjava imajući u vidu da je priključenje EU jedan od prioritarnih politika Vlade Srbije jeste relativno negativno viđenje potencijalnog priključenja Srbije EU. Manjina mladih smatra da je ulazak Srbije u EU bitna stvar, dok se teško mogu izdvojiti neke, za mlade, nesporno dobre strane tog procesa, kao što su bolji odnosi sa drugim državama, povećanje kvaliteta obrazovanja i broja zaposlenih. Strah od velikih kompanija i inostranog kapitala/vlasništva u nacionalnim bogatstvima je aspekt priključenja zbog kog najveći broj mladih brine.

Značaj razmatranja ovih rezultata posebno se ogleda u svetlu napora da se kroz uvođenje predmeta Građansko vaspitanje upravo podigne nivo građanske svesti kod mladih, budućih nosilaca građanskog demokratskog društva. Sasvim je razumljivo da efekat nastave koja se odvija jedan čas nedeljno u statusu izbornog predmeta ima manji efekat u odnosu na svakodnevne kontinuirane društvene uticaje, od porodičnog i vršnjačkog nivoa do šireg društvenog konteksta i mas-medija. Ovaj podatak ne devalvira napore da se kroz predmet Građansko vaspitanje podigne nivo

političke kulture mladih, već da se nađu adekvatni i efikasni napori kako bi se ovaj uticaj pojačao. Neki mogući načini za to su sledeći:

- u većoj meri iskoristiti popularnost i značaj koji internet i savremene tehnologije imaju u životu mladih i kao izvor političkih informacija;
- nastavu iz predmeta Građansko vaspitanje povezati sa stvarnim i konkretnim humanitarnim akcijama u kojima bi mladi mogli da uzmu učešće;
- jasnije ukazati na pozitivne posledice priključenja EU i otvoreno debatovati ono što je u očima mladih nedostatak;
- ukazivati na značaj građanskog učešća u političkom životu zajednice, kao sržnom elementu predstavničke demokratije;
- veće naglašavanje značaja zaštite prava manjinskih i marginalizovanih grupa sa stanovišta primene i očuvanja demokratskih normi i sloboda.

Korelati znanja, stavova prema predmetu Građansko vaspitanje i opštih stavova i vrednosti

Pored opisa u kojoj meri su učenici ovladali znanjima, stavovima i vrednostima relevantnim za aktivnu

participaciju u demokratskom društvu, postavlja se pitanje u kojoj meri su ove varijable povezane sa dužinom pohađanja nastave Građanskog vaspitanja, zadovoljstvom učenika ovim predmetom, njihovom samoprocenom mere u kojoj je pohađanje nastave Građanskog vaspitanja doprinelo njihovom znanju, kao i sa socioekonomskim statusom učenika.

Dužina pohađanja nastave iz predmeta Građansko vaspitanje i povezanost sa postignućima na testu znanja, stavovima prema ovom predmetu i opštim stavovima i vrednostima

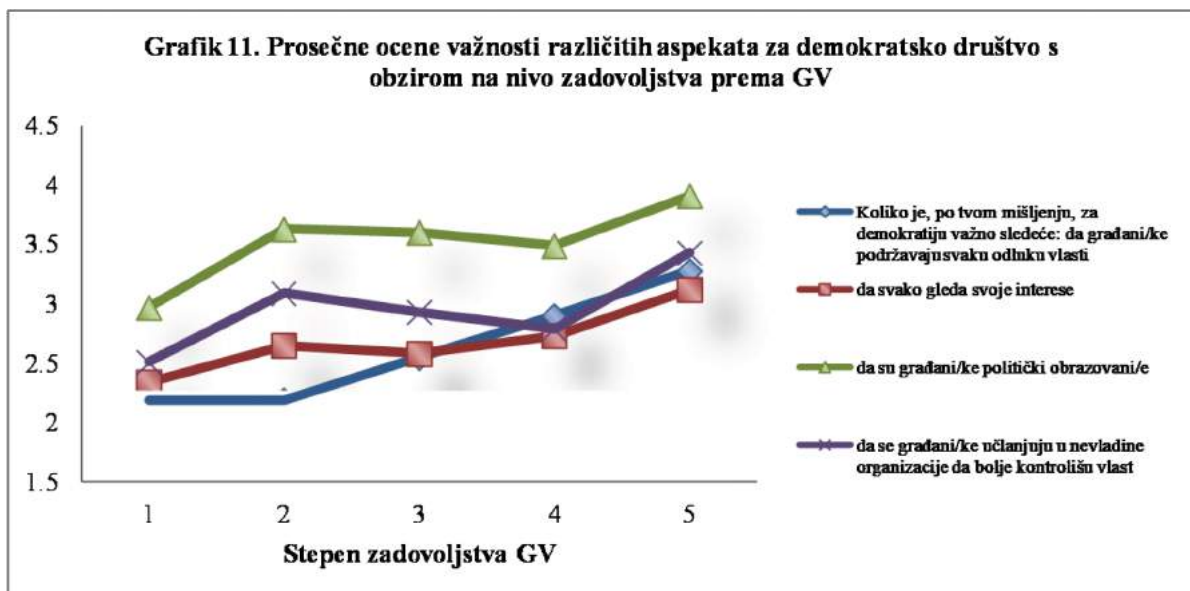
Analiza korelacija ukazuje na to da dužina pohađanja nastave iz ovog predmeta nije povezana sa većinom odgovora učenika. Registrovano je svega nekoliko značajnih korelacija, mada, kada postoje, posebno su ilustrativne. Tako je, recimo, duže pohađanje nastave Građanskog vaspitanja povezano sa manjim značajem nekih vrednosti kao što je vera, ali i sa većim značajem pravde i prijateljskih odnosa među narodima. Slično, duže pohađanje nastave iz ovog predmeta povezano je sa izraženijim poverenjem u međunarodne institucije (EU, finansijske institucije, sudovi) i sa manjom socijalnom distancom prema ispitivanim grupama. Neke značajne korelacije javljaju se i u vezi sa procenom

efekata eventualnog priključenja Srbije EU – učenici koji su duže pohađali nastavu Građanskog vaspitanja su u manjoj meri zabrinuti da bi priključenje Srbije EU moglo da dovede do ugrožavanja nacionalnog identiteta, a pozitivnije ocenjuju mogućnost podizanja kvaliteta obrazovanja, zaštite prava radnika i povećanja sigurnosti građana.

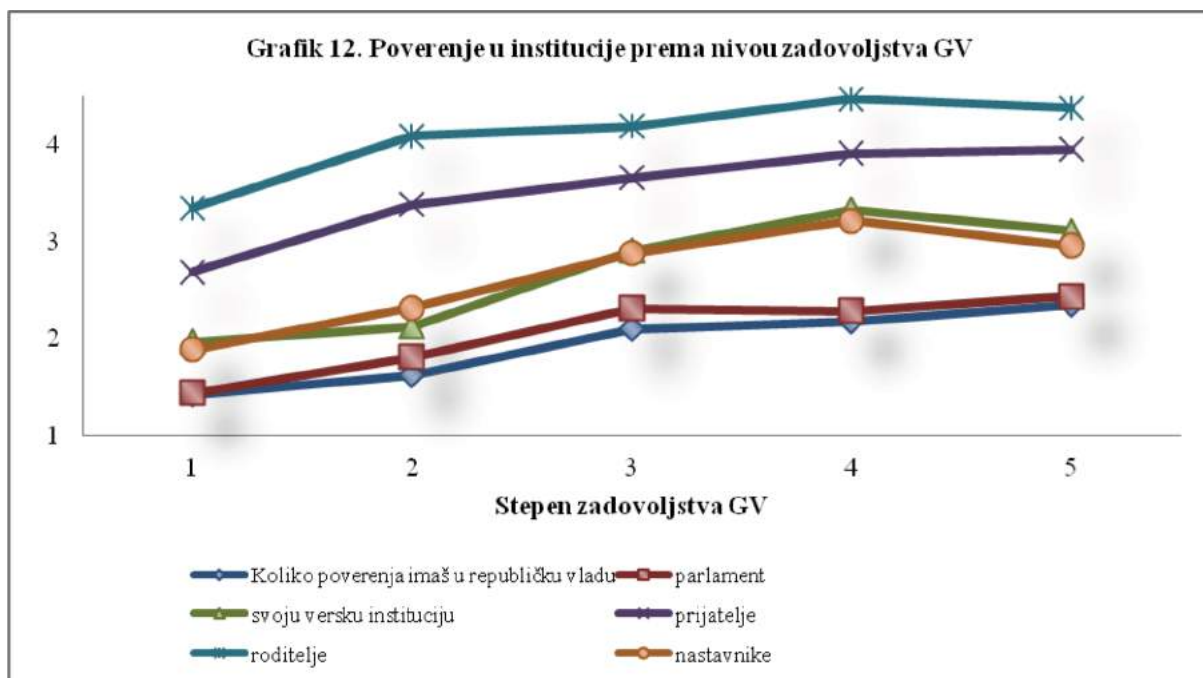
Zadovoljstvo predmetom Građansko vaspitanje i povezanost sa postignućima na testu znanja, stavovima prema ovom predmetu i opštim stavovima i vrednostima

Nasuprot relativno malom značaju dužine pohađanja nastave Građanskog vaspitanja, razlike u zadovoljstvu različitim aspektima ovog predmeta povezane su sa većinom ispitivanih znanja, stavova i vrednosti. Oni koji su zadovoljniji pokazuju bolje postignuće na testu znanja, više su informisani o političkim događajima u zemlji i češće koriste različite izvore informacija, više učestvuju u volonterskim aktivnostima, u većoj meri su zainteresovani da se u budućnosti politički angažuju i da glasaju na izborima; takođe, oni češće smatraju da je za demokratiju važno da su građani politički obrazovani ili uključeni u rad NVO (Grafik 11).

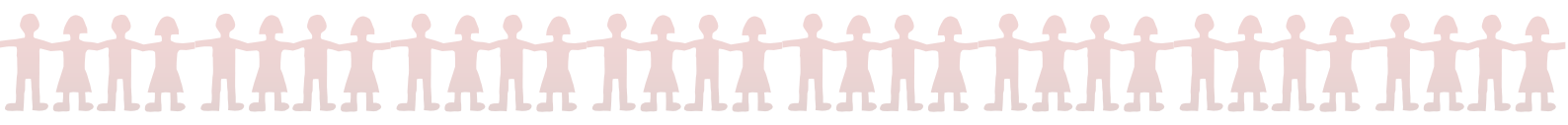
Učenici koji su zadovoljniji predmetom Građansko vaspitanje bi se u većoj meri pobunili protiv nepravde i učili bi svoju decu su istina i poštenje najvažnije vrednosti. Takođe, oni sve ponuđene vrednosti ocenjuju više važnim (posebno nacionalni identitet, prijatelje, privatnost doma, tradiciju, jednakost svih

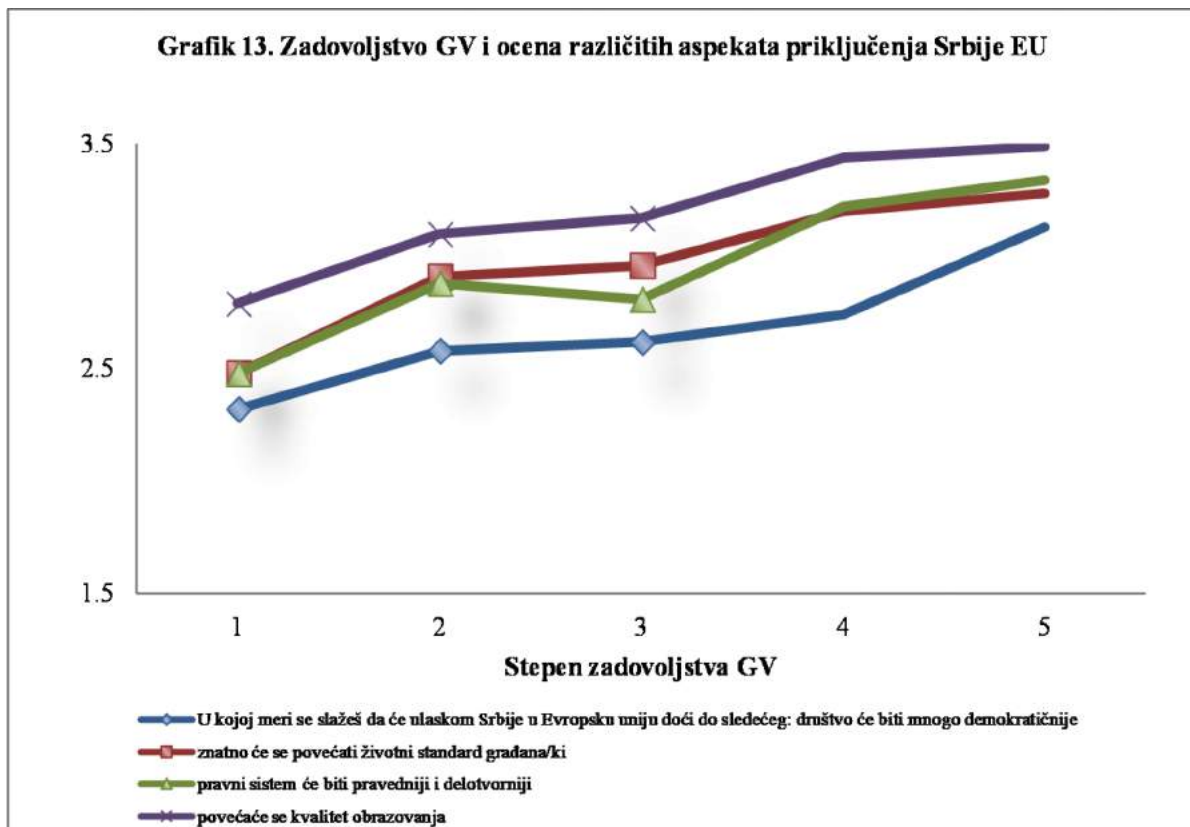
ljudi), imaju veće poverenje u institucije (izuzev u NATO i međunarodne finansijske institucije), manje izraženu etničku distancu, ali imaju i nešto viši stepen autoritarnosti (vidi Grafikon 12).

Konačno, zadovoljniji učenici imaju pozitivniji odnos prema potencijalnom priključenju Srbije EU i uverenje da bi pridruživanje dovelo do

podizanja nivoa demokratičnosti, pravnog sistema i životnog standarda (vidi Grafikon 13).

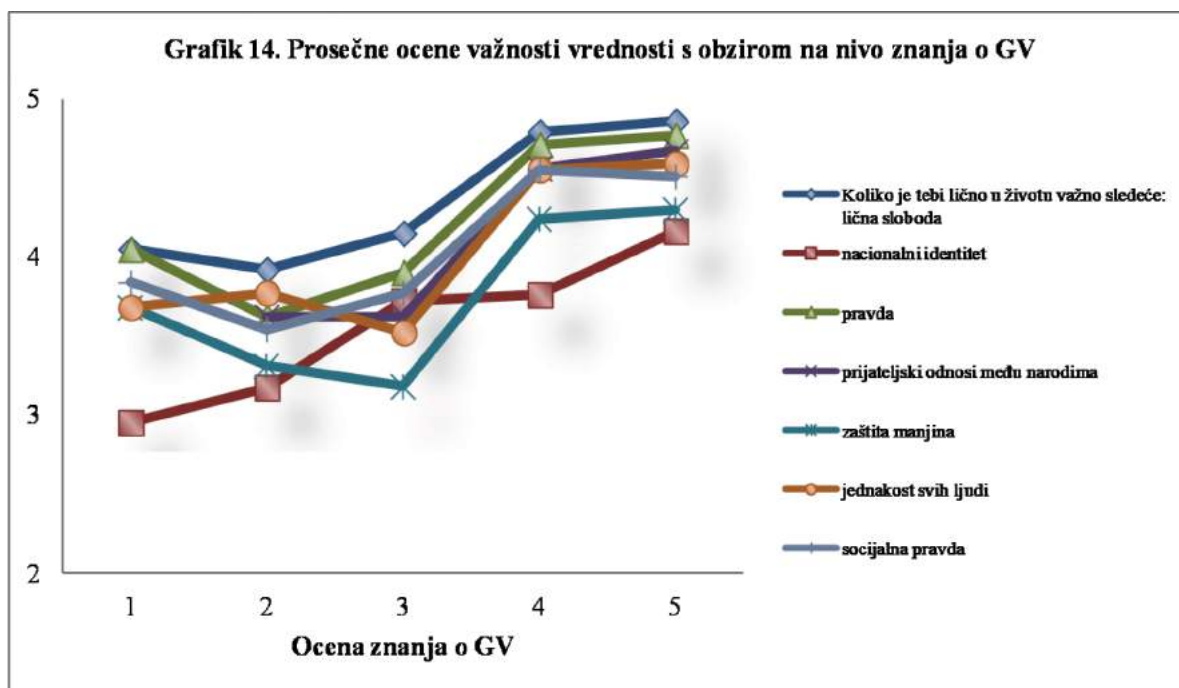

Samoprocena učenika o znanjima koja su stekli u okviru predmeta Građansko vaspitanje i povezanost sa postignućima na testu znanja, stavovima prema ovom predmetu i opštim stavovima i vrednostima

Od velikog značaja je i ocena učenika o tome koliko su naučili o temama koje su sadržaj predmeta Građansko vaspitanje. Oni koji smatraju da su više naučili na časovima Građanskog vaspitanja imaju bolje postignuće na testu znanja, više su informisani o političkim zbivanjima u zemlji, češće koriste različite izvore informacija, više učestvuju u volonterskim aktivnostima i donošenju

odluka u porodici i školi, veruju da će biti članovi političke stranke i da će glasati, u većoj meri smatraju da je za demokratiju važno da su građani politički obrazovani, da političke stranke imaju različita gledišta, da građani podržavaju svaku odluku vlasti, ali i da svaki građanin gleda svoje interese. Pored toga, skloniji su da se bore protiv nepravde i da vaspitaju svoju decu da su vrednosti istine i poštenja važne. U većoj meri su im važne sve ponuđene vrednosti, posebno lična sloboda, nacionalni identitet, pravda, prijateljski odnosi među narodima, zaštita manjina, jednakost svih ljudi i socijalna pravda (Grafik 14).

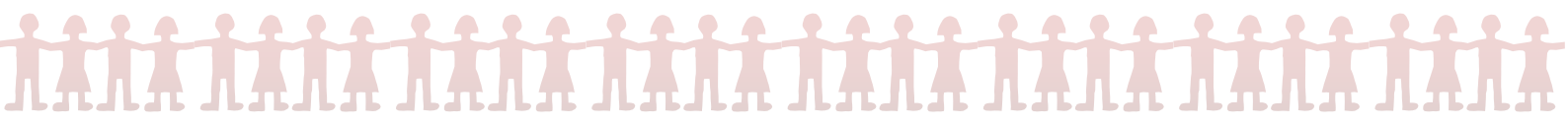

Konačno, oni koji smatraju da su više naučili na časovima Građanskog vaspitanja imaju veće poverenje u različite institucije (npr. parlament, republičku vladu, verske institucije), kao i u nastavnike, prijatelje, roditelje i sebe. Oni u većoj meri smatraju da su podizanje demokratičnosti, životnog standarda i sigurnosti građana, kao i bolji odnosi sa drugim zemljama i pravedniji sistem, verovatne posledice priključenja Srbije EU. Ipak, kod učenika koji smatraju da su više naučili na časovima Građanskog vaspitanja uočen je i nešto viši stepen autoritarnosti, slično kao i u slučaju učenika koji su zadovoljniji ovim predmetom. Moguće je da su ti učenici svesniji važnosti uvođenja reda u trenutno

haotične društveno-političke okolnosti, te bi se i njihova izraženija autoritarnost mogla okarakterisati pre kao situaciona, nego dispoziciona.

Socioekonomski status učenika i povezanost sa postignućima na testu znanja, stavovima prema predmetu Građansko vaspitanje i opštim stavovima i vrednostima

Socioekonomski status (SES), koji je ispitivan na osnovu obrazovnog nivoa roditelja, slabo je povezan sa znanjem, stavovima i vrednostima učenika, što bi ukazivalo na to da učenici koji potiču iz različitih socijalnih slojeva imaju relativno slične šanse da razviju relevantna znanja,

stavove i vrednosti. Viši SES povezan je sa izraženijim vrednovanjem nezavisnosti medija za demokratiju, manjim značajem nekih vrednosti, poput vere ili zaštite manjina, a izraženijim poverenjem u medije i sudove.

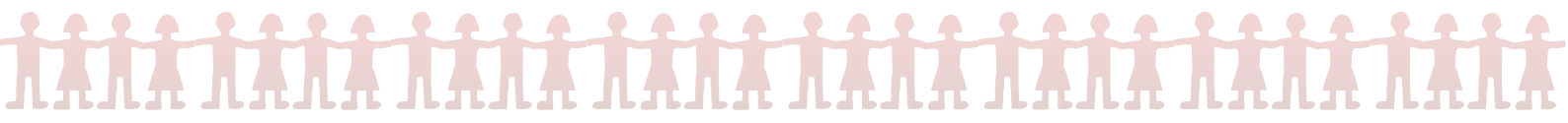
*Znanja, stavovi i vrednosti učenika:
rezime ključnih nalaza*

Na prethodnim stranama izneti su i diskutovani podaci o tome koliko mladi znaju o temama koje su sadržaj nastave predmeta Građansko vaspitanje, kakvi su njihovi stavovi o samom predmetu, kao i kakvi su njihovi stavovi i vrednosti u jednom opštijem smislu. Ovde ćemo u najkraćem sumirati glavne nalaze, koji će nam kasnije koristiti i za poređenje sa podacima koji su dobijeni na uzorku nastavnika i direktora.

U celini posmatrano, **stepen poznavanja gradiva nije zadovoljavajući** jer na preko 50% pitanja manje od polovine učenika daje tačan odgovor. Učenici su u najmanjoj meri ovladali pojmovima koji se tiču različitih vrsta negativnih međugrupnih odnosa (npr. etnocentrizam, rasizam i slično), suštinom delatnosti raznih međunarodnih organizacija (poput OEBS-a, MMF-a, itd.), kao i raznim pitanjima građanskog aktivizma, uloge građana u demokratskom društvu i slično. Učenici su, s druge strane,

dobro ovladali onim temama (npr. podela vlasti) koje su deo i nekih drugih obaveznih predmeta u školi (poput Sociologije i Ustava i prava građana). Najzad, iako stepen znanja nije na zadovoljavajućem nivou, utešno deluje podatak da su **mladi u ovom istraživanju pokazali bitno više nivoe znanja od njihovih vršnjaka iz 2009. godine**. Učenici su na veliku većinu pitanja tačno odgovorili 2019. godine. Postoji zapravo samo šest pitanja gde je postignuće bilo bolje 2009. godine i samo dva pitanja sa osetnijim padom u nivou znanja. S druge strane, postoji 21 pitanje na koje preko 10% učenika daje tačan odgovor u ovom u odnosu na prethodno istraživanje.

U vezi sa stavovima mladih prema predmetu Građansko vaspitanje **preovladava zadovoljstvo različitim aspektima nastave iz ovog predmeta, posebno kada je reč o atmosferi na času i kompetencijama nastavnika**. Učenici procenjuju da su kroz predmet Građansko vaspitanje naučili mnogo o temama koje su vezane za značaj poštovanja zakona, ali i o svojim pravima i odgovornostima u školi. Nastavnici su najviše nagrađivali pluralizam i slobodu mišljenja, a najmanje podsticali direktnu participaciju učenika u nastavi (zajedničko davanje ocena, kritičko mišljenje). Predavanje, debata i diskusija kao najčešće metode nastave potvrđuju ovaj podatak. Atmosfera na

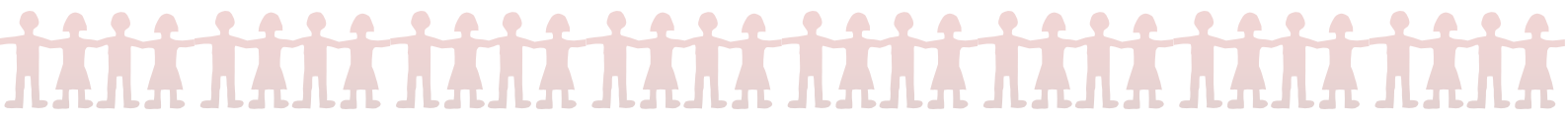

časovima je izrazito pozitivno ocenjena – kao prijateljska, opuštena, puna saradnje. Značajan podatak je i procena učenika o uticaju tema obuhvaćenih predmetom Građansko vaspitanje na razvoj njihovih ličnih karakteristika u pogledu značaja argumentovanog iznošenja ličnih stavova, razvoj spremnosti za prihvatanje odgovornosti, razvoj njihove samostalnosti u donošenju odluka i unapređenje saradnje sa drugima prilikom rešavanja problema.

Važan nalaz se odnosi na činjenicu da su učenici **osrednje upoznati sa aktuelnim političkim zbivanjima**. Glavni kanali informisanja koje koriste jesu internet i televizija, dok predmet Građansko vaspitanje ne smatraju značajnim izvorom informacija o politici. Učenici **nisu zainteresovani za politička zbivanja i društveni angažman**. Ne koriste mehanizme predstavničkog sistema, ne učestvuju u protestima i peticijama, ne učestvuju u humanitarnim aktivnostima (ukoliko nisu usmerene na krug najbližih ljudi). U zamišljanju lične budućnosti, društveni i politički angažman zauzima vrlo malo mesta. Učenici **pokazuju veoma nisko poverenje u institucije državne i lokalne vlasti**, dok najviše poverenja imaju u sebe, porodicu, prijatelje i versku instituciju. Najznačajnije lične vrednosti mladih su lična sloboda, pravda, porodica, prijatelji, privatnost, slobodno vreme. Takođe, i odnos prema

političkom autoritetu je donekle ambivalentan – ideja nekritičkog pokoravanja legitimnim autoritetima među mladima nema veliko uporište, ali je, s druge strane, prisutna izvesna netrpeljivost prema drugima i drugačijima, bilo u opštijem smislu (npr. nepošteni), bilo sasvim konkretno (npr. pripadnici LGBT populacije, albanske etničke grupe i slično). **Mladi su, najzad, u značajnoj meri „evroskeptici”**. Manjina smatra da je ulazak Srbije u EU bitna stvar, dok se teško mogu izdvojiti neke, za mlade nesporno, dobre strane tog procesa (kao npr. bolji odnosi sa drugim državama, povećanje kvaliteta obrazovanja i broja zaposlenih). Strah od velikih kompanija i inostranog kapitala/vlasništva u nacionalnim bogatstvima jesu aspekti priključenja Srbije EU zbog kojih najveći broj mladih brine.

Konačno, analiza povezanosti znanja, stavova i vrednosti učenika sa dužinom pohađanja nastave Građanskog vaspitanja, zadovoljstvo ovim predmetom, samoprocena znanja koja su stekli pohađanjem Građanskog vaspitanja i socioekonomskim statusom učenika je pokazala da su dužina pohađanja nastave iz ovog predmeta i socioekonomski status učenika slabo povezani sa znanjima, stavovima i vrednostima učenika, dok su značajno povezani sa zadovoljstvom ovim predmetom i samoprocenom naučenog u

okviru predmeta Građansko vaspitanje. Činjenica da je dužina pohađanja nastave iz ovog predmeta slabo povezana sa efektima, dok je zadovoljstvo značajno povezano sa efektima, ukazuje da je važniji kvalitet nastave nego puko pohađanje nastave iz Građanskog vaspitanja. Osim toga, činjenica da socioekonomski status nije povezan sa znanjima, stavovima i vrednostima učenika ukazuje na to da svi učenici imaju vrlo slične šanse da steknu relevantna znanja, stavove i vrednosti kroz nastavu iz ovog predmeta bez obzira na to iz kog socioekonomskog miljea potiču.

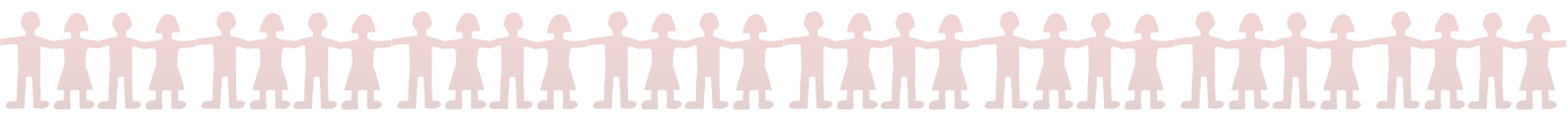
NASTAVNICI

Budući da su nastavnici nosioci ovog predmeta u praksi, ovog puta su u veliku evaluativnu studiju uključeni i oni, jer su njihova iskustva i uvidi korisni putokazi za dalji rad. U istraživanju je učestvovalo ukupno 36 nastavnika Građanskog vaspitanja srednjih škola, među kojima je bilo 30 žena (83%). Što se tiče osnovne visoke stručne spreme nastavnika, 17% ispitanika je završilo fakultete prirodnog usmerenja (uključujući čak i jednog nastavnika fizičkog vaspitanja), dok je većina završila fakultete društveno-humanističkog usmerenja (nastavnici su po obrazovanju sociolozi, pedagozi, psiholozi, ali i nastavnici

jezika). Prosečan broj godina koji su ispitanici proveli kao nastavnici u obrazovnom sistemu je 15 godina, pri čemu je najkraći radni staž bio 5, a najduži 37 godina prosvetnog rada.

Građansko vaspitanje najčešće predaju u sva četiri razreda srednjih škola. Petina nastavnika je kao razlog zbog kog su postali nastavnici ovog predmeta navela da ih zanima ta oblast, a dvoje ispitanika je navelo da se time bavi po službenoj dužnosti, tj. da popunjavaju fond časova i da ih predmet ne zanima. Ipak, najveći broj nastavnika uspeva da uskladi i fond časova i zainteresovanost (61%), a ima i navoda koji ističu da „obožavaju“ nastavu Građanskog vaspitanja.

Da bi se kvalifikovali za izvođenje nastave iz ovog predmeta, bilo je neophodno da prođu određene obuke, koje, premda sličnog usmerenja, nisu uniformne: Učionica dobre volje, Bukvar tolerancije, obuka Ministarstva prosvete za nastavnike Građanskog vaspitanja, itd. Nastavnici su izjavili da pohađaju sve obuke koje im se nude; samo je jedna osoba rekla da nije bila ni na jednoj obuci, dok je druga navela preopterećenost obavezama kao razlog nepohađanja obuka. Uočljiv je izostanak systemske podrške i obuke nastavnicima koji predaju Građansko vaspitanje, jer je usavršavanje prepušteno njihovoj ličnoj odgovornosti i mogućnostima koje im njihove škole

pružaju da ih u obukama podrže. Obuka za izvođenje nastave iz predmeta Građansko vaspitanje postoji u Katalogu, ali više nije besplatna, pa se finansiranje stručnog usavršavanja prepušta školama ili samim nastavnicima. Poslednja obuka organizovana od strane Ministarstva bila je pre više od pet godina i trajala je svega jedan dan.

Uпитnikom za nastavnike ispitani su njihovi stavovi prema predmetu Građansko vaspitanje, predlozi za unapređenje nastave, kao i njihovi stavovi prema demokratskim vrednostima i građanskoj participaciji. Podaci će biti prikazani kroz tri navedene celine.

Stavovi nastavnika prema predmetu Građansko vaspitanje

Prosečno zadovoljstvo nastavnika različitim aspektima statusa predmeta Građansko vaspitanje unutar škole, u obrazovnom procesu i među kolegama je, na skali od 1 do 5, nešto više od ocene 3 (Tabela 42). Nastavnici su u najvećoj meri

nezadovoljni nedostatkom udžbenika kao osnovnog didaktičkog sredstva, a dva aspekta koja se ističu kao najpozitivnija su korisnost sadržaja za učenike (75%) i odnos direktora škole prema ovom predmetu (81%). Ipak, četvrtina ispitanih nastavnika (25%) nije zadovoljna podrškom nadležnog ministarstva prema predmetu Građansko vaspitanje, manje su zadovoljni i podrškom roditelja (37%), što ukazuje na potrebu da se teme koje ovaj predmet obuhvata bolje predstavljaju ovim akterima u obrazovnom procesu. Treba skrenuti pažnju i na činjenicu da nijedan nastavnik, pa čak ni oni koji izrazito vole nastavu iz ovog predmeta, nije rekao da je veoma zadovoljan odnosom učenika prema ovom predmetu. Takva nastavnička percepcija učeničkog odnosa je najverovatnije zasnovana na poređenju učeničkog odnosa prema drugim predmetima, a moguće je da izvire i iz zahtevnosti ili nezahtevnosti sadržaja samog predmeta.

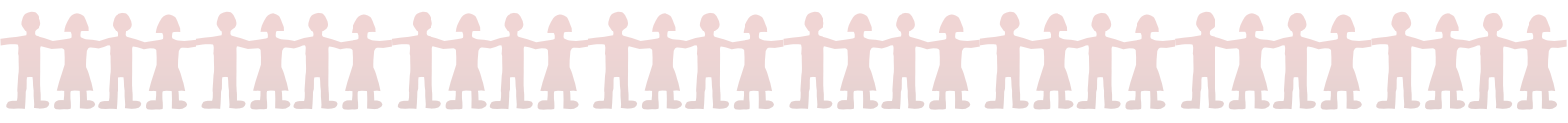

Tabela 42. Stavovi nastavnika prema predmetu Građansko vaspitanje

P1.	U kojoj ste meri zadovoljni sledećim karakteristikama predmeta Građansko vaspitanje?	uopšte nisam zadovoljan	nezadovoljan sam	ni zadovoljan ni nezadovoljan	zadovoljan sam	izrazito sam zadovoljan	prosek
1.	sadržajem, temama koje se obrađuju u predmetu GV	3	3	31	42	22	3,78
2.	obukom koju ste dobili za izvođenje predmeta GV	3	9	17	54	17	3,74
3.	korisnošću znanja, veština i stavova koje učenici stiču pohađajući predmet		3	22	42	33	4,06
4.	priručnicima i literaturom za nastavnike	6	22	19	47	6	3,25
5.	odnosom učenika prema predmetu GV	6	17	46	31		3,03
6.	odnosom kolega prema predmetu GV	8	36	28	28		2,75
7.	odnosom veroučitelja prema predmetu GV	3	11	39	39	8	3,39
8.	odnosom direktora škole prema predmetu GV		6	14	56	25	4,00
9.	odnosom roditelja prema predmetu GV		17	47	31	6	3,25
10.	odnosom nadležnog ministarstva prema predmetu GV	14	11	43	23	9	3,00

Kada procenjuju kvalitet elemenata nastave i korisnost sadržaja predmeta Građansko vaspitanje, nastavnici pokazuju dosta visoko zadovoljstvo svakim aspektom, u proseku 3,7 (Tabela 43).

Mogućnosti za razvoj kritičkog mišljenja (88%) i podsticanja učenika na diskusiju (82%) su izdvojene kao najpozitivnije ocenjeni elementi predmeta Građansko vaspitanje.

Tabela 43. Ocena različitih aspekata predmeta Građansko vaspitanje

P2.	Ocenite sledeće elemente nastave iz predmeta Građansko vaspitanje:	nedovoljan	dovoljan	dobar	vrlo dobar	odličan	prosek
1.	razumljivost pojmova i definicija	3	14	17	37	29	3,74
2.	povezanost tema sa svakodnevnim životom učenika	6	11	11	37	34	3,83
3.	korišćenje prethodnog iskustva učenika	6	11	26	29	29	3,63
4.	mogućnost podsticanja učenika na diskusiju	3	3	23	29	43	4,06
5.	mogućnost za razvoj kritičkog mišljenja	3	6	14	29	49	4,14

Najčešće metode nastave koje nastavnici primenjuju su diskusija (92%), koja je i po učeničkim procenama najzastupljenija i najpopularnija, i debata (81%) (Tabela 44). Nastavnici navode da često koriste sadržaje sa interneta (60%) i iz medija, dok učenici smatraju da bi trebalo da ih bude i više u nastavi. Na trećem mestu po zastupljenosti su simulacije i igranje uloga (62%).

Najmanje zastupljena metoda nastave je pisanje eseja, koju nikada ne koristi čak 38% nastavnika, a retko je zastupljen i neposredni aktivizam, odnosno dobrovoljni rad u humanitarnim organizacijama – oba verovatno usled zahtevnosti sprovođenja. Preporuke za unapređivanje predmeta bi mogle da se usmere u tom pravcu.

Tabela 44. Učestalost korišćenja različitih nastavnih metoda

P3.	Koliko često koristite sledeće metode u nastavi iz predmeta Građansko vaspitanje:	nikada	vrlo retko	ponekad	često	vrlo često	prosek
1.	diskusija			8	36	56	4,47
2.	rad na projektu (npr. istraživanje neke društvene teme)	3	24	35	35	3	3,12
3.	igranje uloga i simulacija		6	32	38	24	3,79
4.	predavanje nastavnika	8	28	39	17	8	2,89
5.	debata (grupe za i protiv)		3	14	67	14	3,94
6.	analiza video-materijala (npr. film, DVD)		26	23	34	17	3,43
7.	pretraživanje i korišćenje informacija sa interneta		9	31	29	31	3,83
8.	pisanje eseja	38	24	27	9	3	2,15
9.	dobrovoljni rad u humanitarnim i drugim nevladinim organizacijama	21	24	21	21	12	2,79
10.	analiza novinskih članaka		17	37	31	14	3,43

Atmosfera na časovima Građanskog vaspitanja je, po procenama nastavnika (Tabela 45), opuštena (92%), saradnička (82%) i prijateljska (91%), a odmah zatim i radna i motivišuća. Na časovima skoro nikada nije nekontrolisana

atmosfera, niti zatvorena za suprotstavljena gledišta, a nije ni nezanimljiva ili takmičarska. Atmosfera na časovima odražava sadržaje i metode predmeta Građansko vaspitanje – interaktivna je i participativna.

Tabela 45. Ocena atmosfere na časovima Građanskog vaspitanja

P4.	Koliko je često po Vašem mišljenju atmosfera u odeljenju na časovima Građanskog vaspitanja bila:	nikada	vrlo retko	ponekad	često	vrlo često	prosek
1.	motivisuća		6	14	61	19	3,94
2.	opuštena		3	6	46	46	4,34
3.	takmičarska	6	23	54	14	3	2,86
4.	saradnička		3	15	47	35	4,15
5.	istraživačka		14	34	42	8	3,44
6.	radna		9	9	56	25	3,97
7.	prijateljska			9	44	47	4,38
8.	nezanimljiva	13	33	43	7	3	2,53
9.	zatvorena za suprotstavljena gledišta	42	39	16	3		1,81
10.	nekontrolisana	50	34	9	6		1,72

Nastavnički predlozi za unapređenje nastave predmeta Građansko vaspitanje

Predlozi za unapređenje nastave i samog predmeta (Grafik 11) idu pre svega u smeru sistemske podrške samom predmetu, a u manjoj meri ka tome da se promeni sadržaj predmeta ili način izvođenja nastave. Na prvom mestu ističe se neophodnost promocije predmeta na nivou nadležnog ministarstva (61%), odnosno prepoznavanje predmeta kao važnog kroz dodeljivanje statusa

obaveznog predmeta (44%). Ovaj nalaz nastavnici potvrđuju i u kasnijem, direktnom pitanju koje se odnosi na njihov lični utisak o tome kako nadležno ministarstvo tretira ovaj predmet: 31% smatra da je tretman izjednačen sa tretmanom drugih predmeta, a čak 69% smatra da je predmet Građansko vaspitanje tretiran lošije; nijedan ispitanik ne smatra da je ovaj predmet tretiran bolje od ostalih predmeta.

Dalje, nastavnici smatraju da bi im najviše koristilo ako bi se međusobno povezali sa drugim kolegama koji predaju

predmet Građansko vaspitanje (39%), odnosno kada bi se organizovali susreti sa stručnjacima iz oblasti (31%) i blagovremeno omogućile obuke (33%).

U manjoj meri predlažu uključivanje roditelja, dok niko nije naveo da je sam sadržaj predmeta neadekvatan.

Predlozi za promene nastavnog plana i programa – Nastavnici su imali mogućnost da sami navedu delove plana i programa predmeta Građansko vaspitanje koje bi trebalo promeniti. Izuzetno je zanimljivo da je samo četvoro nastavnika naveo nastavne jedinice koje bi trebalo promeniti, a to su: „politika” (nije jasno u kom smislu), „sažeti oblast ljudskih prava“ (jedan ispitanik), zatim da bi trebalo „dodati sadržaje iz oblasti karijernog razvoja“ (dva ispitanika) i „promeniti sadržaj drugog i trećeg razreda“ (opet

nejasno u kom smislu). Svi ostali eksplicitno navode da su teme „odlično izabrane“. Ipak, na ponovljeno pitanje u kom razredu i koji bi bio razlog eventualnih promena u sadržaju, veći deo odgovora se odnosi na drugi razred, za koji navode da su teme već obrađene u osnovnoj školi i da su učenici prezasićeni nekima od njih.

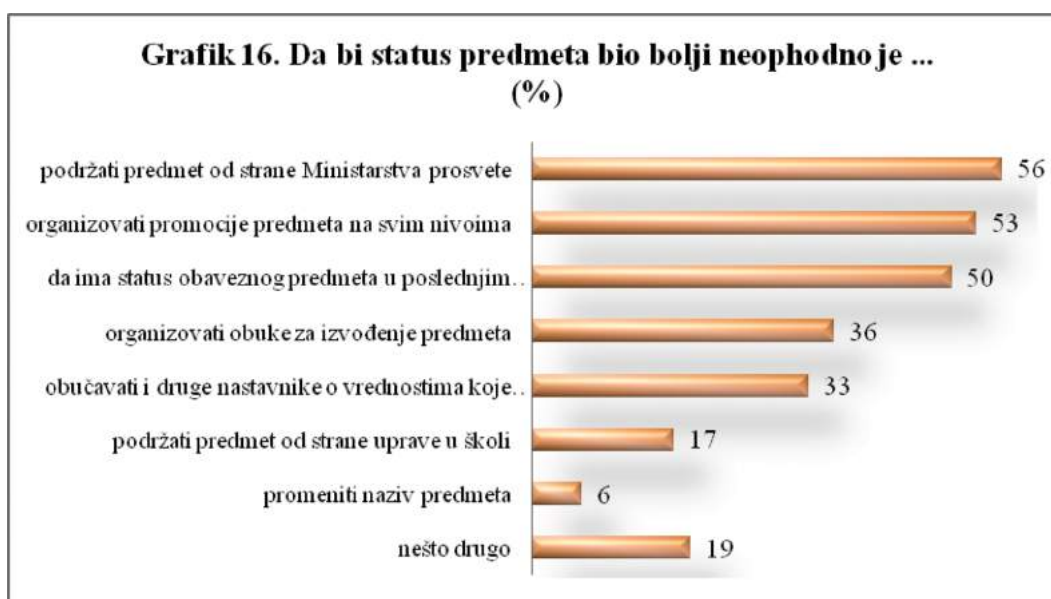
Predlozi za uključivanje novih tema u kurikulum predmeta Građansko vaspitanje – Nastavnici najčešće prepoznaju internet i potencijalne

probleme u vezi sa tim: digitalnu (ne)pismenost, zavisnost od interneta, zaštitu na internetu i digitalno nasilje kao teme koje je nužno uključiti u plan i program ovog predmeta. Pored toga, navode i reproduktivno zdravlje, komunikaciju, izražavanje osećanja, zavisnost od alkohola i opijata, potrošačka prava, bonton, zdrave stilove života. Na pitanje u kom razredu bi trebalo uključiti teme koje predlažu nije bilo konkretnog odgovora – predlozi se odnose na

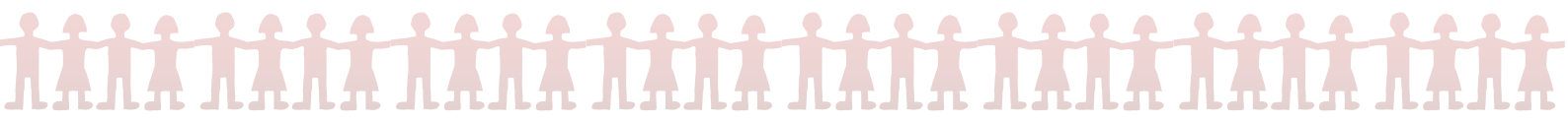
generalno obogaćivanje predmeta ovim sadržajima gde god je to potrebno.

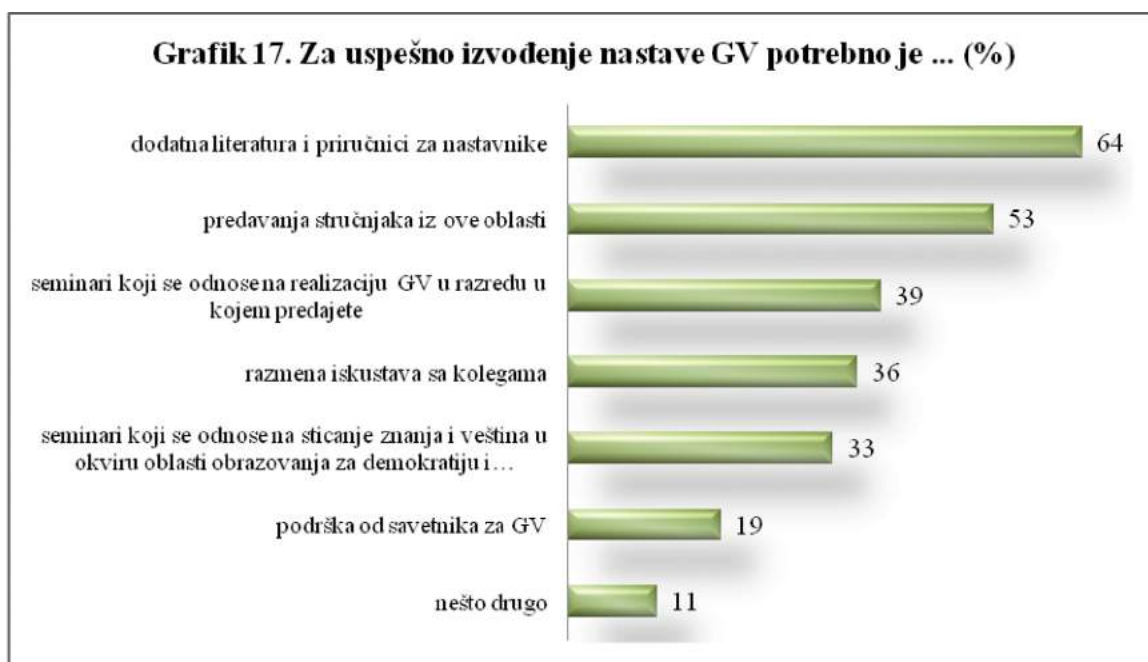
Slično nastavničkim predlozima za poboljšanje nastave iz predmeta Građansko vaspitanje, procena nastavnika o tome šta je neophodno učiniti da bi se poboljšao status predmeta (Grafik 16) je svakako veća podrška od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja (56%), promocija predmeta na svim nivoima (53%) i promena statusa predmeta iz izbornog u obavezni (50%).

Takođe, za uspešno izvođenje nastave iz predmeta Građansko vaspitanje potrebno je, prema mišljenju nastavnika (Grafik 17), organizovati više kontakata sa

stručnjacima iz oblasti (53%) i obezbediti udžbenike i dodatnu literaturu za nastavnike (64%).

Vrednosti nastavnika Građanskog vaspitanja

Nastavnici su aktivni u različitim aspektima kada je u pitanju građanska uloga u okviru škola, a kao najčešću aktivnost navode podržavanje učenika i

njihovih inicijativa (79%), kao i pokretanje humanitarnih akcija (36%); ali, ima i nastavnika koji nisu nikada obavestili medije o nekom problemu, niti podržali učeničku inicijativu, mada se ne može sa sigurnošću reći da možda nije bilo takvih prilika (Tabela 46).

Tabela 46. Učešće u različitim oblicima aktivizma

9.	Da li ste u poslednjih godinu dana preduzeli neke od sledećih aktivnosti:	nikada	vrlo retko	ponekad	često	vrlo često	prosek
1.	pokrenuli humanitarnu ili neku drugu akciju	9	24	32	18	18	3,12
2.	obavestili medije o nekom problemu	35	18	32	15		2,26
3.	otvoreno prigovorili direktoru na poslu kad tebi učini nepravdu	18	15	33	30	3	2,85
4.	otvoreno prigovorili direktoru na poslu kad tvom kolegi učini nepravdu	12	21	33	27	6	2,94
5.	podržali učeničku inicijativu za realizaciju akcije	3	3	15	35	44	4,15

Upitani da direktno procene lični značaj određenih vrednosti, nastavnici Građanskog vaspitanja iskazuju visok

stepen vrednovanja navedenih oblasti života i vrednosti (Tabela 47). Većina pobrojanih je ocenjena kao visoko

značajna, a na prvom mestu su lična sloboda, pravda, privatnost i prijatelji (prosek iznad 4,8), dok u kategoriju manje bitnih spadaju nacionalna pripadnost, pripadnost evropskoj kulturi, tradicija i društveni status (prosek ispod 4). I kod nastavnika, kao i među učenicima, primat

imaju preferencije koje u fokus stavljaju ono lično i privatno. Ipak, ne treba gubiti iz vida da su razlike u rangiranju drugačijih vrednosti zapravo veoma male, te se može zaključiti da su i ove razlike samo indikativne.

Tabela 47. Ocena važnosti različitih vrednosti

Koliko je Vama lično u životu važno sledeće:	potpuno nevažno	nevažno	ni važno ni nevažno	važno	izrazito važno	prosek
lična sloboda				9	91	4,91
privatnost doma				11	87	4,89
pravda				14	86	4,86
prijatelji				20	80	4,8
porodica			3	17	80	4,77
jednakost svih ljudi				23	77	4,77
socijalna pravda			3	23	74	4,71
sloboda medija			3	26	71	4,69
prijateljski odnosi među narodima			3	29	69	4,66
zaštita socijalno ugroženih			6	29	66	4,6
slobodno vreme			3	43	54	4,51
materijalna sigurnost			6	40	54	4,49
zaštita manjina			3	51	46	4,43
dobro plaćen posao			9	63	29	4,2
pripadnost evropskoj kulturi	3		26	43	29	3,94
društveni status			29	60	11	3,83
tradicija		9	26	46	20	3,77
vera	6	9	34	31	20	3,51
nacionalni identitet	6	6	40	31	17	3,49

Stavovi i vrednosti nastavnika: rezime glavnih nalaza

Nalazi o nastavničkom odnosu prema predmetu Građansko vaspitanje su u dovoljnoj meri jednoznačni. Nastavnici su zadovoljni sadržajem predmeta i veruju u vrednosti i svrsishodnost samog gradiva, a i sami dele iste vrednosti o kojima predaju. Probleme vide pre svega u statusu predmeta i institucionalnoj podršci od strane nadležnog ministarstva, u načinu promocije predmeta, kao i u šturoj literaturi i nedovoljnoj podršci u vidu obuka i kontakata sa kolegama i stručnjacima iz oblasti.

Prostor za poboljšanje takođe vide i u uključivanju nekih novih sadržaja, kao što su pre svega digitalne tehnologije, internet i društvene mreže i sa njima povezana ponašanja. Nastavnici iskazuju visoko zadovoljstvo atmosferom na časovima, formom nastave, kolegama i učenicima.

DIREKTORI

Pored nastavnika, u istraživanju su učestvovali i direktori srednjih škola, ukupno njih 20, od čega 39% žena. Što se tiče osnovne visoke stručne spreme

direktora, većina je završila fakultete prirodnog usmerenja, uglavnom inženjerstvo ili ekonomiju, a troje je završilo fakultete društveno-humanističkog usmerenja (jezici, filozofija). Prosečan broj godina koji su ispitanici proveli u obrazovnom sistemu je 25 – najkraći radni staž je 12 godina, a najduži čak 39 godina prosvetnog rada, od čega je u proseku osam godina na mestu direktora škole.

Upitnik za direktore sadrži ukupno 11 pitanja koja se odnose na stavove direktora prema predmetu Građansko vaspitanje, njihov lični aktivizam, kao i na osnovne demografske podatke i iskustvo u obavljanju funkcije direktora škole.

Sve teme pobrojane u upitniku, koje pokrivaju osnovne odlike demokratskog društva, ispitivani direktori smatraju važnim, odnosno veoma važnim (Tabela 48). Nijednu temu ne svrstavaju u nevažne, s tim da kao nešto manje važne procenjuju teme poput zloupotrebe moći od strane vlasti, vrlina demokratskog vođe, uloge vlasti u demokratskom društvu, itd. Ipak, te razlike su samo uslovne, jer je svaka tema ocenjena važnom od strane preko 90% direktora.

Tabela 48. Stavovi direktora o važnosti tema obuhvaćenih predmetom Građansko vaspitanje

1	Mišljenje o tome koliko je važno da mladi u školi uče o sledećim temama:	Uopšte nije važna	Nije važna	I jeste i nije važna	Važna je	Veoma je važna	Prosek
1.	Šta je demokratija?				33	67	4,67
2.	Koju ulogu u demokratskom društvu ima vlast?				67	33	4,33
3.	Kako vlast može zloupotrebiti svoju moć?			6	56	39	4,33
4.	Zašto je važno poznavati prava i odgovornosti građana?			6	17	78	4,72
5.	Zašto je važno poštovati zakon?			6	17	78	4,72
6.	Koja su prava i odgovornosti građanina Srbije?				33	67	4,67
7.	Kako se prava štite demokratskim putem?				50	50	4,50
8.	Koje su vrline demokratskog vođe?			11	50	39	4,28
9.	Zašto je participacija građana u odlučivanju važna za demokratiju?			6	44	50	4,44
10.	Kako saradivati s drugim građanima na poboljšanju života u zajednici?			6	56	39	4,33
11.	Zašto je sloboda medija važna u demokratskom društvu?				22	78	4,78
12.	Zašto je važno štiti prava manjina u mojoj zemlji?				39	61	4,61
13.	Kako nenasilno rešavati sukobe?				11	89	4,89

Direktori škola smatraju da bi predmet Građansko vaspitanje trebalo da ima status obaveznog predmeta (66%), da je sadržaj obuhvaćen nastavnim planom i programom ovog predmeta našem društvu preko potreban (83%) i da sadržaji ovog predmeta treba da budu prožeti kroz ostale predmete (67%) (Tabela 48). Ujedno, polovina direktora smatra da bi najbolje

bilo da deca pohađaju i nastavu Građanskog vaspitanja i Versku nastavu (51%), koja je u sistemu obrazovanja predmet u alternaciji sa predmetom Građansko vaspitanje. Direktori smatraju da su ovi predmeti različiti, odnosno komplementarni i da, ako je Građansko vaspitanje već izborni predmet, odluku o pohađanju treba da donese sam učenik.

**Tabela 49. Stavovi direktora prema
Građanskom vaspitanju**

2	U kojoj meri se slažete ili ne slažete sa navedenim tvrdnjama?	Uopšte se ne slažem	Ne slažem se	I slažem se i ne slažem se	Slažem se	Potpuno se slažem	Prosek
1.	GV bi trebalo da bude obavezan predmet i svako dete bi trebalo da ga pohađa.		11	22	22	44	4,00
2.	Za decu je važnije da pohađaju Versku nastavu nego GV.	22	44	28	6		2,17
3.	Vrednosti i sadržaji koje promovise GV trebalo bi da budu prožeti kroz ostale predmete koje deca pohađaju tokom školovanja.		17	17	39	28	3,78
4.	Obučavanje za demokratiju, poput onog u nastavi GV, nužno je za društva poput Srbije.			17	44	39	4,22
5.	Najbolje bi bilo kada bi deca pohađala i Versku nastavu i GV.	11	6	22	39	22	3,56
6.	Ako je GV već izborni predmet, odluka o tome da li će ga pohađati ili ne treba da bude prepuštena isključivo samim učenicima.	6	17	28	33	17	3,39
7.	GV je još jedan u nizu zapadnjačkih „izuma“ koji za cilj ima promovisanje zapadnih vrednosti.	28	56	11	6		1,94

Iako direktori iskazuju zadovoljstvo sadržajem predmeta i visoko ga cene, ujedno uočavaju i da odnos roditelja prema predmetu nije adekvatan, kao i da ne postoje literatura i priručnici koji bi nastavnicima pomogli u radu (Tabela 50). U nešto nižem stepenu, ali ipak приметно, prisutno je nezadovoljstvo odnosom Ministarstva i ostalih nastavnika prema predmetu Građansko vaspitanje. Nešto više od polovine direktora smatra da

Ministarstvo ovaj predmet tretira isto kao i druge predmete (57%), što je nešto viši procenat nego nastavnika, verovatno usled lakšeg poređenja i boljeg uvida u sve predmete. Čak 43% direktora uviđa da Ministarstvo manje ceni predmet Građansko vaspitanje nego ostale predmete, a ponovo nijedan direktor ne smatra da se ovaj predmet ceni više od drugih predmeta.

Tabela 50. Zadovoljstvo različitim aspektima predmeta Građansko vaspitanje

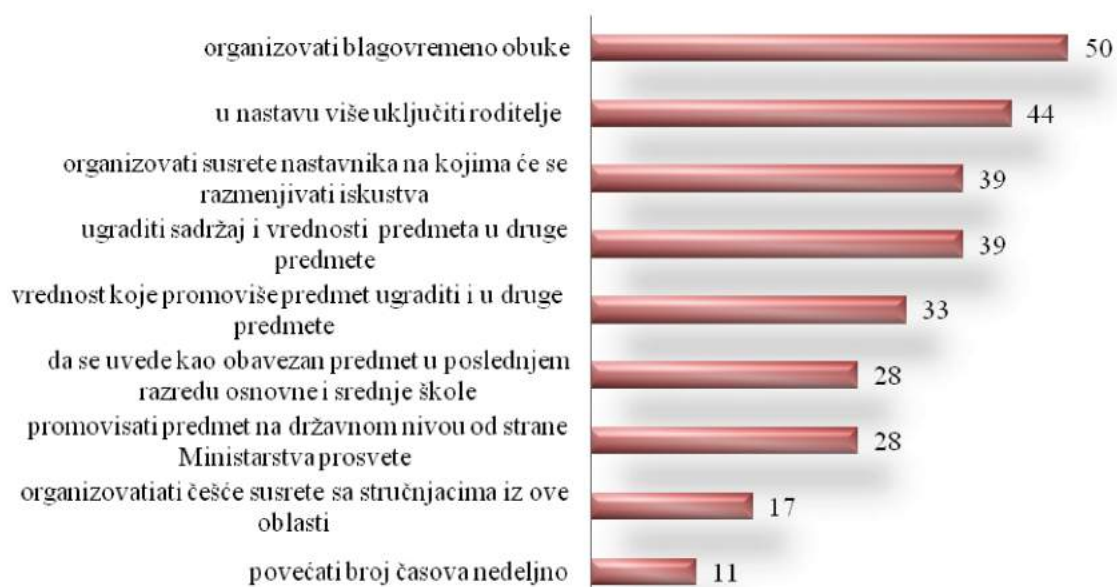
3	U kojoj ste meri zadovoljni sledećim karakteristikama predmeta Građansko vaspitanje:	Uopšte nisam zadovoljan	nezadovoljan sam	ni zadovoljan ni nezadovoljan	zadovoljan sam	izrazito sam zadovoljan	prosek
1.	sadržajem, temama koje se obrađuju u okviru predmeta GV				89	11	4,11
3.	korisnošću za decu (znanja, veštine i stavovi) koje stiču pohađajući predmet			22	61	17	3,94
4.	priručnicima i literaturom za nastavnike	6	17	50	22	6	3,06
5.	odnosom učenika prema predmetu GV	6	6	39	44	6	3,39
7.	odnosom veroučitelja prema predmetu GV			56	44		3,44
8.	odnosom ostalih nastavnika prema predmetu GV	6	11	39	39	6	3,28
9.	odnosom roditelja prema predmetu GV	22	11	44	22		2,67
10.	odnosom Ministarstva prema predmetu GV	7	13	33	47		3,20

Predlozi za unapređenje nastave i samog predmeta se donekle poklapaju sa nastavničkim (Grafik 18): a) prepoznavanje predmeta kao važnog kroz dodeljivanje statusa obaveznog predmeta, b) podržavanje predmetnih nastavnika da se međusobno povežu sa drugim kolegama koji predaju Građansko vaspitanje (39%),

c) organizovanje susreta nastavnika sa stručnjacima iz oblasti (17%), kao i da im se blagovremeno omoguće obuke (50%). Ipak, značajno više u odnosu na nastavnike, direktori prepoznaju važnost roditelja kao učesnika u obrazovnom procesu (čak 44%).

Grafik 18. Predlozi za unapređenje GV (%)

Kao mehanizme za poboljšanje statusa predmeta (Grafik 19) direktori navode pre svega obuke nastavnika (56%),

promociju predmeta na svim nivoima (61%), kao i obučavanje i drugih nastavnika (67%).

Grafik 19. Da bi status predmeta bio bolji neophodno je ... (%)

Konačno, i po mišljenju direktora, dodatna literatura za nastavnike (44%), razmena iskustava među nastavnicima Građanskog vaspitanja (50%) i organizacija seminara

posvećenih realizaciji nastave iz ovog predmeta (39%) najčešći su predlozi za unapređivanje predmeta Građansko vaspitanje (Grafik 20).

Direktori, kao i nastavnici, podržavaju učeničke inicijative zasnovane na aktivizmu (94%), ali i sami pokreću

akcije (82%). U nešto manjem stepenu uključuju medije, odnosno obavestavaju ih o nekim problemima koje su uočili (Tabela 49).

Tabela 51. Učešće u različitim oblastima aktivizma

Da li ste poslednjih godinu dana preduzeli neke od sledećih aktivnosti:	nikada	vrlo retko	ponekad	često	vrlo često	prosek
pokrenuli humanitarnu ili neku drugu akciju	6		12	41	41	4,12
obavestili medije o nekom problemu	12	12	35	24	18	3,24
podržali učeničku inicijativu za realizaciju akcije			6	29	65	4,59

Stavovi i vrednosti direktora: rezime ključnih nalaza

Kao i nastavnici, i direktori ispoljavaju generalno pozitivan odnos prema predmetu Građansko vaspitanje – sve ponuđene teme koje su inače deo sadržaja nastave iz ovog predmeta smatraju veoma važnim. Dve trećine njih smatra da bi predmet Građansko vaspitanje trebalo da bude obavezan predmet, kao i da bi sadržaji ovog predmeta trebalo da budu ugrađeni i u ostale predmete. Ispoljeno je i visoko zadovoljstvo sadržajima koje deca uče na časovima Građanskog vaspitanja i ocenjeno da su ta znanja veoma korisna.

Ako postoji nešto čime su nezadovoljni, to je zapravo, po uverenju direktora, neadekvatan odnos drugih aktera obrazovnog procesa prema predmetu Građansko vaspitanje. Po mišljenju direktora, odnos roditelja, drugih nastavnika, a pre svega nadležnog ministarstva prema predmetu Građansko vaspitanje nije zadovoljavajući. U skladu sa tim je i preporuka direktora: poboljšanju kvaliteta nastave Građanskog vaspitanja doprinela bi promocija predmeta na svim nivoima, bolja saradnja sa stručnjacima iz oblasti i obuke za nastavnike.

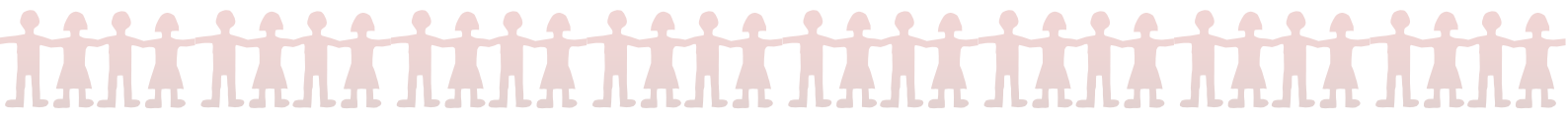
Direktori su generalno spremni da podrže učeničke inicijative za realizaciju

raznih akcija, ali su, pored toga, otvoreni i da ih sami pokrenu, što je od posebnog značaja s obzirom na vodeću poziciju na kojoj se nalaze.

OPŠTA POPULACIJA

Ova studija je obuhvatila i ispitivanje opšte populacije sa ciljem da se bolje opiše i razume društveni kontekst u kome se održava nastava Građanskog vaspitanja, a pre svega stavovi opšte populacije. Prikupljeni su podaci o važnosti samog predmeta, zatim procene važnosti pojedinačnih tema koje čine sadržaj kurikuluma, kao što su npr. demokratija, nenasilno rešavanje konflikata, građanska participacija i slično, i, na kraju, opšti odnosi prema predmetu Građansko vaspitanje. Analizirani uzorak je bio dvoetafni reprezentativni stratifikovani po regionima i tipu naselja (selo/grad). Ispitanici su izabrani na osnovu biračkih spiskova, a od sociodemografskih podataka zabeleženi su pol, uzrast, obrazovanje, broj i uzrast dece. Uzorak je obuhvatio 1.076 punoletnih građana Republike Srbije (bez Kosova), od toga 52,8% žena. Ispitivanje je sprovedeno krajem 2018. i početkom 2019. godine.

Ispitanici su na pitanja iz upitnika odgovarali na četvorostepenoj Likertovoj

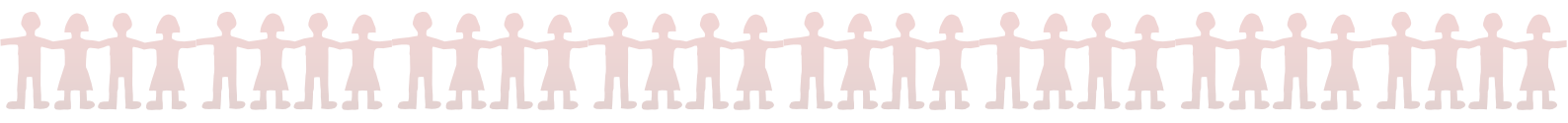

skali, uz mogućnost da se izjasne ako ne žele da odgovore na neko pitanje (što je u okviru navedenog uzorka uradilo 5% ispitanika). Rezultati su prikazani u tri manje tematske celine: obaveštenost, stavovi prema Građanskom vaspitanju kao predmetu i prihvatanje vrednosti koje ovaj predmet promovise.

Obaveštenost. Što se tiče obaveštenosti ispitanika o tome da je predmet Građansko vaspitanje deo obrazovnog programa, ona može da se opiše kao visoka: 77% ispitanih zna da ovaj predmet postoji u školama, dok preostalih 23% ne zna (među njima ima najviše penzionera, kao i ispitanika sa osnovnim i nižim obrazovanjem). Ubedljivo najbolje su obavešteni mladi od 18 do 29 godina – čak 91% zna za predmet, budući da su ga, makar deo njih, i slušali u toku školovanja, a slede ih zaposleni, od kojih je 86% obavešteno o predmetu Građansko vaspitanje u školama. Od roditelja obuhvaćenih ovim uzorkom, čija deca idu u osnovnu školu, 90% zna da ovaj predmet postoji, kao i koje teme se obrađuju. Slično je i sa roditeljima srednjoškolaca (92%). Prirodno, najobavešteniji su roditelji čija deca pohađaju nastavu Građanskog vaspitanja (95%); roditelji čija deca pohađaju Versku nastavu obavešteni su u nešto nižem stepenu (89%), ali ove razlike nisu značajne.

Važnost postojanja predmeta. U ovoj formi u kojoj se sada predaje, 58% ispitanika obuhvaćenih uzorkom ocenjuje ovaj predmet važnim, 12% ga smatra nevažnim, a čak 22% je neodlučno, što je najverovatnije posledica nedovoljne obaveštenosti o samom predmetu. Od demografskih kategorija stanovništva koje imaju nešto izraženiji negativan stav se izdvajaju penzioneri i domaćice, dok ovaj predmet u većoj meri smatraju važnim građani Vojvodine i nezaposleni. Što se tiče procene važnosti ovog predmeta, roditelji iz uzorka ga procenjuju podjednako važnim, bez obzira na uzrast svoje dece; međutim, procene roditelja dece koja pohađaju Versku nastavu i Građansko vaspitanje ipak se razlikuju, i to tako što prvi smatraju predmet Građansko vaspitanje nešto manje važnim.

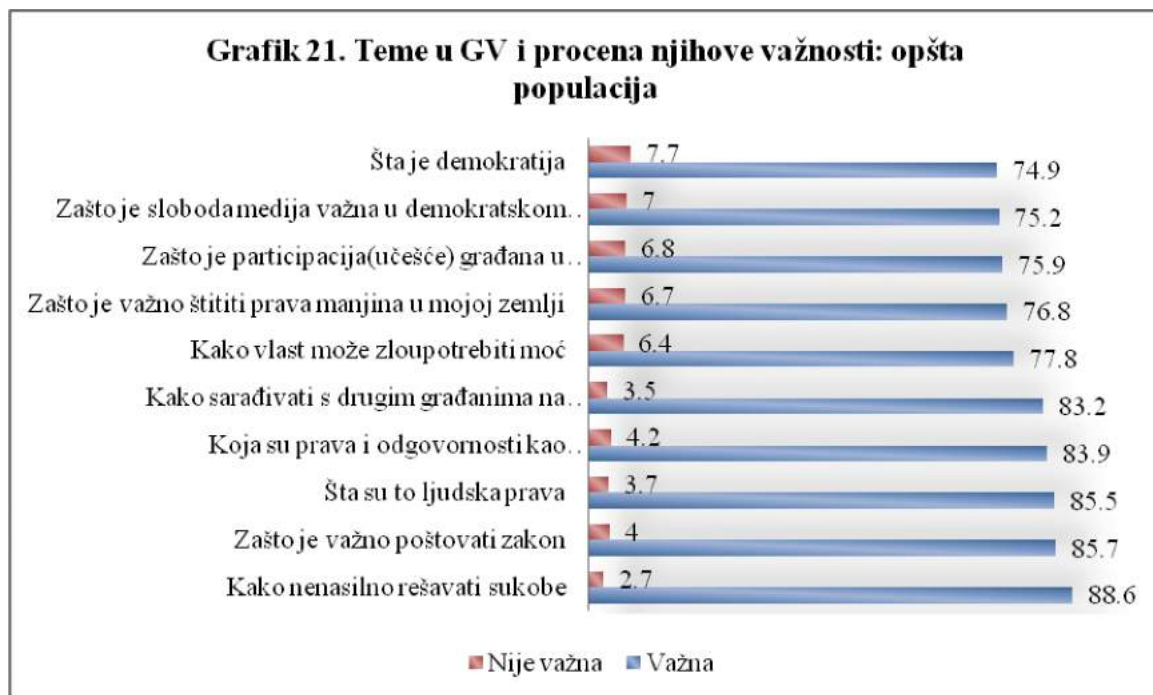
Pitanje o važnosti je postavljeno i za drugi, alternativni izborni predmet Verska nastava, a rezultati su gotovo istovetni. Važnost postojanja predmeta, u ovoj formi u kojoj se sada predaje, ispitanici ne ocenjuju naročito visoko, ali je ipak više pozitivnih procena – ukupno 61% ocenjuje ovaj predmet važnim, 13% ga smatra nevažnim, a čak 21% je neodlučno. Od demografskih kategorija stanovništva koje imaju statistički značajno nešto izraženiji negativan stav izdvajaju se oni sa visokom i višom školom, stanovnici Vojvodine i oni iz urbanih sredina, a

Versku nastavu smatraju u većoj meri važnom ispitanici iz Centralne Srbije, nižeg obrazovanja i iz ruralnih sredina. Roditelji dece koja pohađaju Versku nastavu smatraju ovaj predmet važnijim od roditelja čija deca pohađaju Građansko vaspitanje.

Vrednosti koje promoviše predmet Građansko vaspitanje. Ispitani su i stavovi u populaciji prema važnosti određenih tema obuhvaćenih nastavnim planom i programom predmeta Građansko

vaspitanje. Teme koje su ispitanici razmatrali su prikazane na Grafiku 17. Sve pobrojane teme većina ispitanih procenjuje kao važne, a procenat se kreće od visokih 74,9% (šta je demokratija) do još viših 88,6% (nenasilno rešavanje sukoba). Procenat ispitanika koji ove teme procenjuju kao nevažne ne prelazi 7,7% (šta je demokratija), dok je najmanje onih koji smatraju da je tema nenasilnog rešavanja konflikata nebitna, kojih je svega 2,7%.

Među ispitanicima koji smatraju da su pobrojane teme važne, ne izdvajaju se procene nijedne demografske kategorija ispitanika, a isto važi i za roditelje dece koja pohađaju Građansko vaspitanje i Versku nastavu. Međutim, u delu

populacije koja navedene teme procenjuje kao nevažne postoje demografske kategorije koje se izdvajaju. Ispitanici nižeg obrazovanja, kao i građani Centralne Srbije pokazuju nešto viši stepen procene nevažnosti tema u odnosu na proseku, a

građani Vojvodine nešto niži. Najmarkatnija je prosečna razlika između urbanih i ruralnih sredina. Roditelji srednjoškolaca koji ne smatraju teme obuhvaćene gradivom predmeta Građansko vaspitanje važnima, ipak izdvajaju kao manje nebitne slobodu medija i građansku participaciju, što su vrednosti na kojima će njihova deca zasnivati svoje glasačko pravo.

Stavovi prema predmetu Građansko vaspitanje. Opšte uzev, stavovi u populaciji prema ovom predmetu mogu da budu označeni kao umereno pozitivni,

odnosno više pozitivni nego negativni. Učestalost pozitivnih stavova prema različitim aspektima predmeta se kreće u rasponu od 36,6 %, koliko smatra da je Građansko vaspitanje pozitivno doprinelo razvoju društva u celini, do visokog prihvatanja vrednosti koje se promovišu kroz gradivo ovog predmeta – 60% građana smatra da vrednosti građanskog društva treba da budu utkane u opšte obrazovanje, sa čim se ne slaže 11% ispitanih. Raspodela stavova prema prikazanim vrednostima data je u Tabeli 52.

Tabela 52. Stavovi prema Građanskom vaspitanju

	I slažem se i ne slažem se	Ne znam	Ne slažem se	Slažem se
GV bi trebalo da bude obavezan predmet i svako dete bi trebalo da ga pohađa.	23,9	8,4	18,3	49,4
<i>Za decu je važnije da pohađaju Versku nastavu nego GV.</i>	27,3	10,3	35,3	27,2
Vrednosti i sadržaji koje promoviše GV trebalo bi da budu ugrađeni i u ostale predmete koje deca pohađaju tokom školovanja.	19,5	9,2	11,9	59,4
Obučavanje za demokratiju, poput onog u nastavi iz GV, nužno je za društva poput Srbije.	24,3	10,5	10,9	54,3
Najbolje bi bilo kada bi deca pohađala i <i>Versku nastavu</i> i GV.	18,2	8,0	18,4	55,5
Odluka o tome da li će pohađati ili ne GV treba da bude prepuštena isključivo učenicima.	20,3	8,1	26,8	44,8
<i>GV je još jedan u nizu zapadnjačkih izuma koji za cilj ima promovisanje zapadnih vrednosti.</i>	23,2	14,3	35,4	27,2
Deca koja uče GV postaju građani svesni svojih prava u građanskom društvu.	24,2	10,3	13,6	51,9
GV u školama u Srbiji, sveukupno gledano, do sada je imalo pozitivan uticaj na razvoj društva.	26,5	18,0	18,9	36,6
Nastavnici GV obavljaju važan posao za društvo u celini.	20,6	10,3	15,1	54,0

*zakošenim slovima su navedene negativne tvrdnje

Neke od navedenih tvrdnji prave razliku između različitih kategorija ispitanika. Primera radi, stav da deca u školi treba da pohađaju i *Versku nastavu* i

Građansko vaspitanje u većoj meri iskazuju žene (63%) nego muškarci (47%), kao i ispitanici iz ruralnih (69%) u odnosu na ispitanike iz urbanih sredina

(64%). Nezaposleni ispitanici u većoj meri smatraju da Građansko vaspitanje treba da bude obavezan predmet u odnosu na prosek (61%), dok ispitanici koji su dali najviše procene, i statistički više od proseka, značaja Građanskog vaspitanja za razvoj društva u celini dolaze iz – ruralnih sredina (43%). Stav da je za decu bolje da pohađaju Versku nastavu umesto Građanskog vaspitanja deli 35% niže obrazovanih i 33% penzionera. Po ovom stavu se izrazito razlikuju i roditelji čija deca pohađaju Građansko vaspitanje (16%) i Versku nastavu (41%). Niže obrazovani ujedno i znajano više od

proseka smatraju da je Građansko vaspitanje još jedan u nizu „zapadnjačkih izuma“. U onom delu uzorka koji iskazuje manje pozitivne stavove prema ovom predmetu, takva tendencija (ali ne na svim stavovima) je izraženija kod građana Centralne Srbije, nižeg obrazovanog statusa, domaćica, penzionera i ispitanika iz ruralnih sredina. Nasuprot tome, učenici, studenti, više obrazovani, zatim ispitanici od 45 do 60 godina, iz beogradskog okruga, Vojvodine i urbanih sredina pokazuju manje negativne stavove prema predmetu Građansko vaspitanje.

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Rezime glavnih nalaza

Građansko vaspitanje je uvedeno u obrazovni sistem u Srbiji 2001. godine zajedno sa predmetom Verska nastava. To znači da je već 18 generacija učenika imalo priliku da pohađa ovaj predmet i unapredi svoja znanja, stavove i vrednosti i razumevanje svog mesta u društvu, odnosa prema drugima, prema zajednici i društvu u celini, kao i razumevanje

institucija demokratskog društva i načina na koji ono funkcioniše. Imajući u vidu da se Srbija nalazi u sveobuhvatnoj društvenoj tranziciji u kojoj se dešavaju krupne promene na svakom planu (političkom, institucionalnom, ekonomskom, kulturnom, identitetskom, itd.) očekivanja od predmeta Građansko vaspitanje su bila i ostala veoma velika.

U celini, nalazi ove opsežne studije opisuju trenutno stanje – kako obrazovni, tako i društveni kontekst u kom se odvija nastava Građanskog vaspitanja sada. Ovo stanje je osvetljeno kroz perspektive različitih relevantnih aktera: učenika koji pohađaju nastavu, nastavnika koji predaju ovaj predmet, direktora škola i opšte populacije (koja posredno uključuje i

roditelje ne samo učenika koji sada ili su nekada ranije pohađali časove Građanskog vaspitanja, već i roditelje čija deca nisu pohađala nastavu iz ovog predmeta. Pored toga, nalazi ove studije pružaju mogućnost da se uporede sa nalazima slične studije koja je realizovana 2009. godine i da se na taj način doprinese boljem razumevanju promena koje su se desile u prethodnih deset godina.

Znanje. Učenici koji su učestvovali u ispitivanju 2019. godine su, u proseku, odgovorili tačno na 44% pitanja, dok su njihovi vršnjaci u 2009. godini tačno odgovorili u proseku na 36% pitanja. Ovaj nalaz ukazuje da i dalje veliki broj učenika, koji pohađaju nastavu iz predmeta Građansko vaspitanje, nedovoljno razume mnoge aspekte demokratskog društva i da je potrebno da se unapredi kvalitet nastave iz ovog predmeta kako bi veći broj učenika stekao znanja koja će im biti neophodna za život u demokratskom društvu. Treba ukazati i na to da je u prethodnih deset godina napravljen izvestan napredak pošto učenici testirani 2019. godine imaju bolja postignuća nego učenici koji su testirani 2009. godine.

Napredak u odnosu na 2009. godinu je vidljiv na većini pitanja kao što su ona koja se odnose na uloge parlamenta, vlade, pravosuđa i

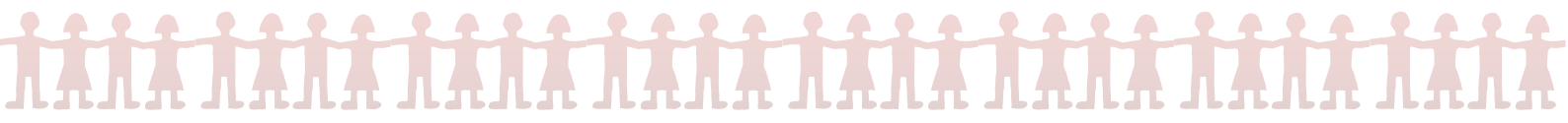

ombudsmana u demokratskom društvu, nadležnosti nekih međunarodnih organizacija i razumevanje nekih ključnih pojmova (npr. podela vlasti u demokratskom društvu, građanske vrline, građanska kontrola vlasti, pravo na rad, autokratija, totalitarizam, ksenofobija, kulturna asimilacija i međunarodna konvencija). Međutim, imajući u vidu ovaj opšti trend poboljšanja znanja, indikativno je da postoje dva pitanja na kojima su učenici iz 2009. godine bili značajno uspešniji. Prvo pitanje se odnosi na razumevanje da je pravo na okupljanje građansko pravo u demokratskom društvu, a drugo se odnosi na razumevanje uloge NVO u demokratskom društvu (ko i zbog čega osniva takve organizacije). Ostaju otvorena pitanja u kojoj meri aktuelna društvena dešavanja i opšta atmosfera u društvu otežavaju mladim ljudima da razumeju šta su građanska prava i NVO i zbog čega su oni značajni za jedno demokratsko društvo.

Stavovi prema predmetu Građansko vaspitanje. U proseku, stavovi prema postojanju predmeta Građansko vaspitanje mogu da se ocene kao pozitivni. Visoko pozitivne stavove imaju učenici i nastavnici, zatim direktori, a potom se u opštoj populaciji uočava umerenije pozitivan stav. Učenici su posebno zadovoljni atmosferom na časovima Građanskog vaspitanja koju su

opisali kao prijateljsku, opuštenu i saradničku, kompetencijama nastavnika i činjenicom da imaju priliku da izražavaju svoje mišljenje kroz učešće u debatama i diskusijama na časovima iz ovog predmeta. Učenici takođe procenjuju da su kroz predmet Građansko vaspitanje naučili mnogo o temama koje se odnose na demokratiju, njihovim pravima i odgovornostima u školi, ali i da su kroz pohađanje ovog predmeta unapredili sposobnosti argumentovanog iznošenja svojih stavova, spremnost da se prihvati odgovornost, samostalnost i proaktivnost, kao i sposobnost saradnje sa drugima. Ipak, učenici su ukazivali na potrebu da se više pažnje posveti značaju participacije građana u demokratskim sistemima, načinima zaštite prava demokratskim putem i aktivnom uključivanju učenika u školu i zajednicu. Učenici su, takođe, ukazali na potrebu da postoji udžbenik za ovaj predmet, da se u većoj meri uključi korišćenje interneta i ostalih medija kao izvora informacija i da se značajnije posveti pažnja dnevno-političkim temama za koje su učenici zainteresovani.

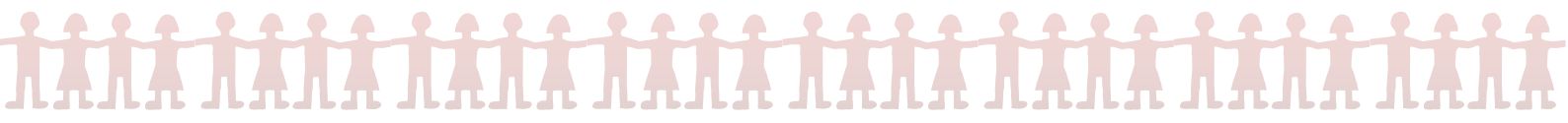
Stavovi i vrednosti . Sličan obrazac se tiče i vrednosti koje se promovisu kroz sadržaj predmeta Građansko vaspitanje, kao što su demokratija, građanska participacija, nenasilno rešavanje konflikata, itd. – većina vrednosti, smatraju ispitanici, je

važna. Ipak, upadljivo je i značajno naglasiti da učenici većinom nisu zainteresovani za politička zbivanja, ne veruju državnim institucijama, niti koriste mogućnosti da učestvuju u društvenim i političkim dešavanjima, a posledično iskazuju evroskepticizam. Učenici imaju najmanje poverenja u državne i lokalne organe vlasti, a zatim i u međunarodne institucije. Pored toga, učenici pokazuju i izvestan stepen netrpeljivosti prema onima koji su drugačiji (npr. socijalna distanca prema pripadnicima LGBT populacije, romske i albanske etničke grupe i slično). S druge strane, najviše poverenja imaju u sebe, porodicu, prijatelje i versku instituciju. U najznačajnije lične vrednosti spadaju lična sloboda, pravda, porodica, prijatelji, privatnost, slobodno vreme. Verovatno da je problematičan tok tranzicije zemlje zajedno sa isključenošću mladih iz političkog života doveo do toga da se srednjoškolci u većoj meri okrenu „privatnim“ sferama: sebi, porodici i bliskim osobama. Značaj razmatranja ovih rezultata posebno se ogleda u svetlu napora da se kroz uvođenje predmeta Građansko vaspitanje upravo podigne nivo građanske svesti kod mladih, budućih nosilaca građanskog demokratskog društva. Sasvim je razumljivo da efekat nastave koja se odvija jedan čas nedeljno u statusu izbornog predmeta ima manji efekat u odnosu na svakodnevne

kontinuirane društvene uticaje, od porodičnog i vršnjačkog nivoa do šireg društvenog konteksta i medija.

Problemi. Izazovi, problemi i ograničenja u vezi sa izvođenjem nastave Građanskog vaspitanja, koje navode sve kategorije ispitanika, konvergiraju ka jednom, a to je izostanak systemske i sistematske podrške ovom predmetu. Nedostatak podrške se ogleda u nepostojanju priručnika i nastavnih materijala za nastavu Građanskog vaspitanja, izostanak promocije značaja ovog predmeta od strane Ministarstva, izostanak prilika za profesionalno usavršavanje nastavnika i za razmenu iskustava između nastavnika koji predaju Građansko vaspitanje i nedovoljna podrška Ministarstva i lokalne zajednice da se realizuju projekti participacije učenika u životu lokalne zajednice. Učenici vole ovaj predmet, sadržaj predmeta i atmosferu na nastavi ocenjuju kao izrazito pozitivne, ali deluje kao da izostaje transfer naučenih vrednosti i znanja u druge kontekste, za šta medijatori mogu da budu upravo nepoverenje u institucije i lokalnu vlast, te navedeni izostanak podrške predmetu, koji ističu i nastavnici i direktori. Sistem ne prepoznaje predmet Građansko vaspitanje kao fundamentalno bitan, te nesklad između poruke o nebitnosti predmeta i načelne, neutemeljene u praksi poruke o

bitnosti sadržaja predmeta otežava nastavnicima održavanje i unapređenje nastave, a učenicima sticanje i primenu znanja.

Preporuke

Na osnovu nalaza istraživanja mogu biti formulisane preporuke koje se odnose na sadržaj predmeta Građansko vaspitanje, na realizaciju nastave iz ovog predmeta i na njegov status u društvu, obrazovanju i školi. Iako su predložene promene svrstane u tri šire kategorije, one nisu nezavisne, već su međusobno povezane, zbog čega je neophodno da sve zajedno budu sprovedene. U suprotnom, sprovođenje samo nekih od promena će najverovatnije imati slabe šanse na uspeh, a samim tim neće imati značajniji doprinos unapređenju nastave iz predmeta Građansko vaspitanje.

Sadržaj predmeta Građansko vaspitanje treba da bude inoviran.

- > Uspostaviti bolju povezanost sa programima drugih, srodnih predmeta, posebno u II i III razredu.
- > U većoj meri uključiti savremene društveno-političke teme u nastavni program, i to one za koje mladi imaju najveća interesovanja.

> Pripremiti priručnike za izvođenje nastave Građanskog vaspitanja i bazu nastavnih materijala koji bi bili usklađeni sa pojedinim nastavnim temama.

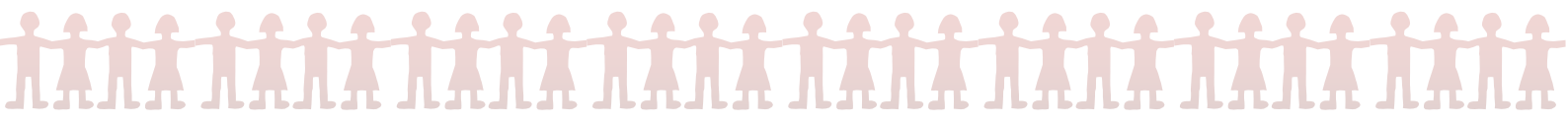
> Pojačati teme koje su relevantne za bolje razumevanje demokratskih vrednosti, ulogu i učešće građana u demokratskom društvu, razumevanje i prihvatanje različitosti (etničkih, kulturnih, u pogledu seksualne orijentacije, političkih, itd.) i prava građana i manjina.

> Pojačati teme koje se odnose na evrointegracije sa ciljem da učenici bolje razumeju pozitivne posledice priključenja EU, ali i izazove sa kojim su se suočavale druge zemlje tokom procesa evrointegracija.

> U nastavni program uključiti u većoj meri korišćenje interneta i ostalih medija kao izvore informacija.

Obogatiti način rada i učenja na časovima Građanskog vaspitanja kako bi se povećala relevantnost znanja i veština koje učenici stiču i njihova primena u svakodnevnom životu zajednice.

> Obezbediti veći prostor za inicijativu učenika i njihovu participaciju u funkcionisanju škole i u rešavanju problema u lokalnoj zajednici.

- > Pojačati aktivno učešće učenika u nastavi kroz debate i kritičke diskusije o pitanjima koja su mladima relevantna.
- > Obezbediti uslove za veće prisustvo projektne nastave u okviru predmeta Građansko vaspitanje, i to kroz projekte koji se odnose na probleme škole i lokalne zajednice ili humanitarne akcije kako bi se obezbedila veza sa svakodnevnim životom i podržala primenljivost znanja.
- > Aktivnije uključiti roditelje, NVO i predstavnike lokalne samouprave u nastavu Građanskog vaspitanja kako bi učenici imali priliku da primene znanja i vrednosti koje stiču na časovima iz ovog predmeta.

Status predmeta Građansko vaspitanje u društvu, obrazovanju i školama treba da bude značajno unapređen kako bi učenici, roditelji i građani bolje razumeli njegovu relevantnost i važnost.

- > Razmotriti načine na koje bi se svakom učeniku obezbedilo da obavezno pohađa određeni broj godina predmet Građansko vaspitanje u osnovnom i u srednjem obrazovanju.
- > Vlada i relevantna ministarstva (Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, Ministarstvo omladine i sporta, Ministarstvo za evropske integracije, Ministarstvo za lokalnu samoupravu i Ministarstvo

kulture) treba da, u saradnji sa medijima, pripreme i realizuju javnu promociju predmeta Građansko vaspitanje kako bi podigli svest o značaju ovog predmeta u sistemu obrazovanja.

- > Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja treba da formira tim sastavljen od nastavnika Građanskog vaspitanja i stručnjaka iz relevantnih oblasti za pružanje podrške u unapređivanju kvaliteta nastave iz ovog predmeta.
- > Obezbediti adekvatne priručnike za nastavu Građanskog vaspitanja i platformu preko koje bi nastavnici koji predaju ovaj predmet mogli da razmenjuju nastavne materijale koji su neophodni za kvalitetnu realizaciju pojedinih tema iz programa ovog predmeta.
- > Obezbediti odgovarajuće programe stručnog usavršavanja za nastavnike Građanskog vaspitanja.
- > Obezbediti model finansiranja koji bi školama osigurao neophodna sredstva za planiranje i realizaciju učeničkih projekata u lokalnoj zajednici.

**PUNOLETSTVO I ZRELOST
GRAĐANSKOG VASPITANJA:
EVALUACIJA EFEKATA**

Izdavač

Građanske inicijative, Beograd

Priredili:

Aleksandar Baucal

Tamara Džamonja Ignjatović

Zoran Pavlović

Kaja Damnjanović

Dizajn, prelom i štampa:

We-Do Printing d.o.o.

Tiraž:

500

ISBN 978-86-7408-077-1

